

(ร่าง) แผนแม่บท

โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”

ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564)

สารบัญ

ส่วนที่ 1 หลักการ เหตุผล และวัตถุประสงค์ของโครงการ

1. หลักการ และเหตุผล	1
2. วัตถุประสงค์ของโครงการ	3
3. เป้าหมายของการดำเนินงาน	3
4. สภาพของพื้นที่ดำเนินงาน	4
5. ระยะเวลา	8
6. หน่วยงานรับผิดชอบ	8

ส่วนที่ 2 พระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 10

ส่วนที่ 3 การประเมินสถานการณ์ ความเสี่ยง และสร้างภูมิคุ้มกัน

1. สถานการณ์และแนวโน้มที่ส่งผลต่อการพัฒนา	13
2. การประเมินความเสี่ยง	15
3. การสร้างภูมิคุ้มกัน	16
4. สถานการณ์ที่ส่งผลต่อการดำเนินโครงการ (SWOT)	17
5. การจัดทำ TORS matrix เพื่อกำหนดกลยุทธ์การดำเนินงานในระยะต่อไป	18

ส่วนที่ 4 วิสัยทัศน์ และทิศทางการดำเนินงาน

1. วิสัยทัศน์ และทิศทางการดำเนินงาน	20
2. แนวทางการดำเนินงาน	21
3. ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน	22
4. ตัวชี้วัดการดำเนินงาน	27
5. กระบวนการจัดทำแผนแม่บท	28

สารบัญ

ส่วนที่ 5 การบริหารจัดการแผนไปสู่การปฏิบัติ

1. หลักการ	31
2. แนวทางการขับเคลื่อน	31
3. บทบาทแต่ละภาคส่วนในการขับเคลื่อน	32
4. แนวทางการจัดทำแผนปฏิบัติการ	33
5. แหล่งที่มาของงบประมาณดำเนินงาน	33
6. การประชาสัมพันธ์	33
7. การติดตามประเมินผล	34

ภาคผนวก

1. งบประมาณแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” จำแนกตามยุทธศาสตร์	35
2. งบประมาณแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” จำแนกตามพื้นที่โครงการ	36
3. งบประมาณแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” จำแนกตามหน่วยงาน	37
4. รายละเอียดโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”	
4.1 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน	40
4.2 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	57

สารบัญ

4. รายละเอียดโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”	
4.3 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่สะงา จังหวัดแม่ฮ่องสอน	76
4.4 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่สะมาด ห้วยหมาก – ลาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	92
4.5 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่คำ จังหวัดเชียงราย	108
4.6 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่หาด จังหวัดเชียงใหม่	122
4.7 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำปิงน้อย จังหวัดเชียงใหม่	135
4.8 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำขุนน่าน จังหวัดน่าน	150
4.9 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำลี จังหวัดอุดรดิตถ์	167
4.10 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำภาค จังหวัดพิษณุโลก	182
4.11 โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำหมัน จังหวัดเลย	203
5. คำสั่ง แต่งตั้งคณะกรรมการ	
โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”	

บทนำ

1. ความเป็นมา

ในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริและทรงเยี่ยมราษฎรในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระหว่างวันที่ 3 - 5 มีนาคม 2549 ทรงรับทราบผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ ศูนย์ฝึกศึกษาของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์และขยายพันธุ์สัตว์ป่าของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช การขยายพันธุ์เห็ดของกรมประมง การขยายผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาโดยการฝึกอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยีและส่งเสริมการผลิตด้านการเกษตรบนพื้นที่สูงของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตลอดจนการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรบ้านเมืองแพม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในโอกาสดังกล่าว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชเสาวนีย์กับหน่วยงานต่างๆ ที่เฝ้ารับเสด็จ ทรงห่วงใยสภาพป่าต้นน้ำลำธาร โดยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พสกนิกรที่อยู่อาศัยบนพื้นที่สูงได้ตระหนักถึงความสำคัญของต้นน้ำ น้ำ และดิน ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและให้พสกนิกรเหล่านั้นสามารถดำรงชีพอยู่กับป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงจัดทำโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ข้างต้น มีลักษณะเป็นโครงการที่ดำเนินการแบบบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงมหาดไทย ผู้ว่าราชการจังหวัดในพื้นที่โครงการ และหน่วยงานเกี่ยวข้องต่างๆ ทั้งในระดับส่วนกลางและระดับพื้นที่ ในการสนับสนุนและร่วมมือกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายเพื่อดำเนินการพัฒนาตามแนวพระราชเสาวนีย์ข้างต้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการรวม 2 คณะ เพื่อเป็นกลไกในการให้การสนับสนุนการดำเนินงานที่สำคัญ ประกอบด้วย คณะกรรมการอำนวยการโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” และคณะกรรมการบริหารและกำกับดูแลโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”

2. ผลการดำเนินงานในระยะที่ 1 (พ.ศ.2551 - 2554)

ผลการดำเนินงานโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในระยะที่ 1 พบว่าเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมายของโครงการที่หน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปส่งเสริม มีความรู้ความเข้าใจ นำไปสู่การปฏิบัติสามารถนำผลผลิตที่ได้ไปบริโภคในครัวเรือนและเหลือจำหน่ายบ้าง ส่งผลให้สามารถลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ทำให้เกษตรกรในโครงการร้อยละ 50 มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้ครอบคลุม ทุกหมู่บ้าน ในด้านการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทางโครงการมีเป้าหมายที่จะพัฒนากลุ่มอาชีพต่าง ๆ ไปสู่ระบบสหกรณ์ ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีการรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มเตรียมสหกรณ์เป็นส่วนใหญ่ ยังจะต้องพัฒนาให้กลุ่มเหล่านี้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในระบบสหกรณ์ที่สมบูรณ์ต่อไป สำหรับด้านการอนุรักษ์

ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ ดินน้ำและป่าไม้ สามารถดำเนินการได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีข้อจำกัดด้วยงบประมาณ และต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจในระบบนิเวศ ให้คนสามารถอยู่กับป่าได้อย่างสมดุลและยั่งยืน จึงเป็นเหตุผลให้ต้องดำเนินการต่อไปในระยะที่ 2

3. ผลการดำเนินงานในระยะที่ 2 (พ.ศ.2555 - 2559)

จากผลการดำเนินงานโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในระยะที่ 2 พบว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งส่งเสริมอาชีพเพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพในสภาวะเศรษฐกิจ และลดพื้นที่การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำ นอกจากนี้ยังมีการสร้างความมั่นคงและภูมิคุ้มกันในส่วนของอาชีพ อาทิ การทำการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสานในรูปแบบของธนาคารอาหารชุมชน (food bank) ลดการปลูกพืชเชิงเดี่ยว สร้างความรู้ความเข้าใจในการทำการเกษตรแบบประณีต เพื่อเพิ่มผลผลิตในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดทั้งในด้านความอุดมสมบูรณ์ของดินและพื้นที่ที่มีอย่างจำกัด แต่ถึงกระนั้นการดำเนินงานก็ทำได้เพียง 76 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 123 หมู่บ้าน หรือเพียง 62 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งยังไม่ครอบคลุมไปทุกหมู่บ้านเป้าหมาย และในผลการดำเนินงานระยะที่ 2 นี้ มีการบูรณาการตามยุทธศาสตร์ ในพื้นที่ที่กำหนดร่วมกัน ในการจัดทำแปลงสาธิต การปรับปรุงด้านโครงสร้างพื้นฐาน การฝึกอบรมด้วยการปฏิบัติจริง ซึ่งเห็นผลการดำเนินงานที่เจนทำให้เกษตรกรหมู่บ้านข้างเคียงมีความศรัทธา และเข้ามาเรียนรู้ พร้อมทั้งนำไปปฏิบัติในหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งการดำเนินงานในลักษณะนี้จะทำให้ขยายผลการดำเนินงานได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

4. เหตุผลความจำเป็นที่จะมีแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในระยะที่ 3 (2560 – 2564)

เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ที่จะดำเนินงานในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งพัฒนาอาชีพและส่งเสริมการตลาดอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ชุมชนเป้าหมายมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้วางแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในระยะที่ 3 (2560 – 2564) ขึ้น โดยจะขับเคลื่อนการดำเนินงาน ภายใต้ 3 ยุทธศาสตร์ 9 แผนงาน งบประมาณรวม 1,199.736 ล้านบาท มีหน่วยงานร่วมดำเนินงาน 30 หน่วยงาน ดำเนินงานในพื้นที่โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” 11 กลุ่มน้ำ 7 จังหวัด ซึ่งคาดว่าจะหากดำเนินการตามแผนดังกล่าวแล้วจะทำให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การบุกรุกพื้นที่ป่าลดลง และมีจำนวนพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์อย่างถูกต้องเหมาะสม รวมทั้งมีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพ ภายใต้การบริหารจัดการแบบบูรณาการที่มีส่วนร่วมของชุมชน

ส่วนที่ 1

หลักการ เหตุผล และวัตถุประสงค์ของโครงการ

1. หลักการและเหตุผล

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 1 (พ.ศ.2551 – 2554) เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปี 2551 เป็นต้นมา ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2550 ครอบคลุมพื้นที่ 1.672 ล้านไร่ ใน 6 จังหวัด 10 กลุ่มน้ำ ได้แก่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน 4 กลุ่มน้ำ จังหวัดเชียงใหม่ 2 กลุ่มน้ำ จังหวัดเชียงราย น่าน พิชญ์โลกและอุตรดิตถ์ จังหวัดละ 1 กลุ่มน้ำ และได้ดำเนินงานต่อเนื่องในระยะที่ 2 (พ.ศ.2555- 2559) ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2555 และในช่วงกลางแผนแม่บทระยะที่ 2 ได้เพิ่มพื้นที่ดำเนินการอีก 1 กลุ่มน้ำ คือ กลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2558 โดยมีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินงาน ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงมหาดไทย กรมชลประทาน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และจังหวัดต่างๆ ซึ่งผลการดำเนินงานประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินงานพัฒนาต่อเนื่องต่อไป เพื่อให้การสนองพระราชดำริถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถขยายผลสู่ประชาชนได้กว้างขวางมากขึ้น ตลอดจนสอดคล้องกับสถานการณ์ต่างๆ โดยเฉพาะสภาพอากาศที่มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปโดยมีเหตุผลความจำเป็นสำคัญๆ ดังนี้

1) การดำเนินงานในระยะที่ผ่านมายังไม่แล้วเสร็จ โดยเฉพาะการกำหนดขอบเขตและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน พื้นที่อาศัยทำกินยังไม่แล้วเสร็จ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ มีกฎระเบียบต่างๆ ส่งผลให้การจัดตั้งถิ่นฐานถาวรและการจัดระเบียบชุมชนบนพื้นที่สูงมีข้อจำกัด พื้นที่ป่าต้นน้ำต้องอนุรักษ์ฟื้นฟูอย่างต่อเนื่อง ประชาชนขาดโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐาน เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่กระจัดกระจายห่างไกล การคมนาคม พื้นที่การเกษตรน้อย ขาดบริการพื้นฐานด้านการศึกษาและสาธารณสุข ประชาชนส่วนใหญ่มีสภาพยากจนยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้

2) การดำเนินงานสนองพระราชดำริอย่างครบถ้วนสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงห่วงใยสภาพป่าต้นน้ำลำธาร และประชาชนที่อาศัยทำกินในพื้นที่สูงตามจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ พระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริเป็นแนวทางดำเนินงานอีกหลายครั้ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่า น้ำและดิน และการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ตามแนวทางการอยู่ร่วมกันและพึ่งพิงกันของคนและป่า โดยใช้เทคนิควิชาการและกระบวนการพัฒนาการเกษตรกรรมอย่างเป็นระบบเพื่อการดำรงอยู่ของประชาชน ซึ่งจะต้องดำเนินงานสนองพระราชดำริอย่างต่อเนื่องและครบถ้วนสมบูรณ์เพื่อการพึ่งตนเองของประชาชน

3) สถานการณ์ต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มน้ำมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งส่งผลต่อการเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติและมีแนวโน้มการเกิดบ่อยขึ้นและรุนแรงขึ้น

ทั้งอุทกภัย ดินถล่มและภัยแล้ง ซึ่งสาเหตุสำคัญเกิดจากพื้นที่ป่าต้นน้ำถูกบุกรุกทำลาย ดังเช่น การเกิดอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และลุ่มน้ำแม่คำ จังหวัดเชียงราย ในปี 2554

สำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคม การเกษตรยังเป็นอาชีพหลักของประชาชน แต่พื้นที่ทำการเกษตรน้อย มีความลาดชันสูงและยังถูกชะล้างพังทลาย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ผลผลิตการเกษตรน้อย การทำการเกษตรที่อาศัยพืชเชิงเดี่ยวได้เปลี่ยนแปลงสู่การเกษตรกรรมแบบผสมผสานมากขึ้น นอกจากนี้สภาพสังคมชนบทได้เริ่มเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองมากขึ้นจากการพัฒนาต่างๆ แต่การพัฒนายังมีลักษณะเป็นกระจุก ราษฎรส่วนหนึ่งโดยเฉพาะกลุ่มด้อยโอกาสยังไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อเตรียมรองรับสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป

4) ความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ต้นน้ำ โดยจากกรณีการเกิดอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ในปี 2554 ซึ่งได้ก่อความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนและสร้างความเสียหายในด้านต่างๆ รวมมูลค่าความเสียหายสูงถึงกว่า 1.42 ล้านล้านบาท โดยสาเหตุหลักประการหนึ่งของอุทกภัยมาจากการที่ป่าไม้ต้นน้ำถูกบุกรุกทำลาย พื้นที่ป่าลดลงและระบบนิเวศถูกทำลาย ซึ่งรัฐบาลได้วางยุทธศาสตร์การป้องกันแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ต้นน้ำ โดยกำหนดให้มีการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริในการดูแลป่าต้นน้ำ การปลูกป่า การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นและการรักษาระบบนิเวศ และเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2555 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการปลูกป่าป้องกันน้ำท่วม สรุปความตอนหนึ่งว่า “...ป่าไม้มีหลายชนิดโดยเฉพาะ ป่าไม้ที่ขึ้นเร็ว โตเร็ว และต้นไม้ที่ขึ้นช้าและถูกทำลาย ไม่สามารถที่จะแก้ไข ต้นไม้ที่โตเร็วทำลายเร็วก็ทำให้ดินถล่มทุกแห่ง ถ้าต้นไม้ที่โตเร็วก็กินทำลายเร็ว พังเร็ว และก็มีอันตรายมาก รวมไปถึงภาคเหนือเกือบทุกแห่งมีการพังทลายของดินของภูเขา อันนี้ก็อันตรายมาก แก้ไขยาก ก็ต้องหาวิธีแก้ไขเรื่องป่าไม้เป็นสำคัญ...หลักการที่จะต้องทำคือ ควรที่จะปลูกต้นไม้ที่ขึ้นช้า ที่เป็นไม้แข็ง ไม้รากลึกทำให้ป้องกันดินถล่ม ซึ่งเป็นปัญหาที่ยากมากวิธีทำก็ปลูกผสมกับไม้อ่อนที่ขึ้นเร็ว กับไม้แข็งที่ขึ้นช้า แล้วหาวิธีที่จะป้องกันการทำลาย เพราะว่า ต้นไม้แข็งเมื่อถูกทำลายแล้วมันจะต้องใช้เวลาช้านาน อย่างที่กรุงเทพฯ ได้ปลูกต้นไม้แข็ง เช่น ไม้สัก และไม้ยาง ไม้สักกินเวลาหลายสิบปีกว่าจะโตและแกร่ง ไม้ยางขึ้นได้เร็วกว่าแต่ก็กินเวลานาน 60 ปี กว่าจะใช้ได้...” ดังนั้น พื้นที่ลุ่มน้ำในโครงการรักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดินทั้ง 10 ลุ่มน้ำเป็นพื้นที่ต้นน้ำของลุ่มน้ำหลักต่างๆ ที่ควรดำเนินการปลูกป่าและดูแลรักษาตามแนวยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้

5) การเพิ่มประสิทธิภาพกระบวนการบริหารจัดการ ให้สามารถดำเนินงานสนองพระราชดำริได้อย่างมีประสิทธิภาพ มุ่งบูรณาการดำเนินงานโดยมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน มีการร่วมกันจัดทำและใช้ “แผน” ในระดับต่างๆ เป็นเครื่องมือชี้้นำการพัฒนาและบริหารจัดการ โดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ยึดพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นหลักในการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ

6) มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ.2558 ให้เพิ่มพื้นที่ปฏิบัติการของโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ให้ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำหมั่น จังหวัดเลย เพื่อพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวตามปรัชญาและหลักการของโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”

ด้วยเหตุผลความจำเป็นดังกล่าวข้างต้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จึงได้จัดทำแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2560 - 2564) ขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อดำเนินงานสนองพระราชดำริตามโครงการรักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดินให้มีความต่อเนื่อง การพัฒนาถูกต้องครบถ้วน สมบูรณ์และมีความมั่นคงยั่งยืน และขยายผลการดำเนินงานให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 84 พรรษา ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในปี 2559 รวมทั้งเป็นภูมิคุ้มกันรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติและสภาพป่า ต้นน้ำลำธาร และขยายผลแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ต้นน้ำของลุ่มน้ำต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะ ดังนี้

2.1 เพื่อจัดตั้งถิ่นฐานและพัฒนาชุมชนอย่างเหมาะสมตามแนวพระราชดำริการอยู่ร่วมกันของคนและป่าอย่างสมดุลยั่งยืน

2.2 เพื่ออนุรักษ์ พัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2.3 เพื่อสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพและการมีงานทำให้กับประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้พออยู่พอกินและพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงด้านอาหารเพื่อก้าวไปสู่การเหลือกินเหลือใช้

2.4 เพื่อพัฒนาคุณภาพคนในชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมีโอกาเข้าถึงบริการพื้นฐาน ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง มีความมั่นคงปลอดภัยและคนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

2.5 เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ มุ่งบูรณาการดำเนินงานอย่างเป็นองค์รวม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ

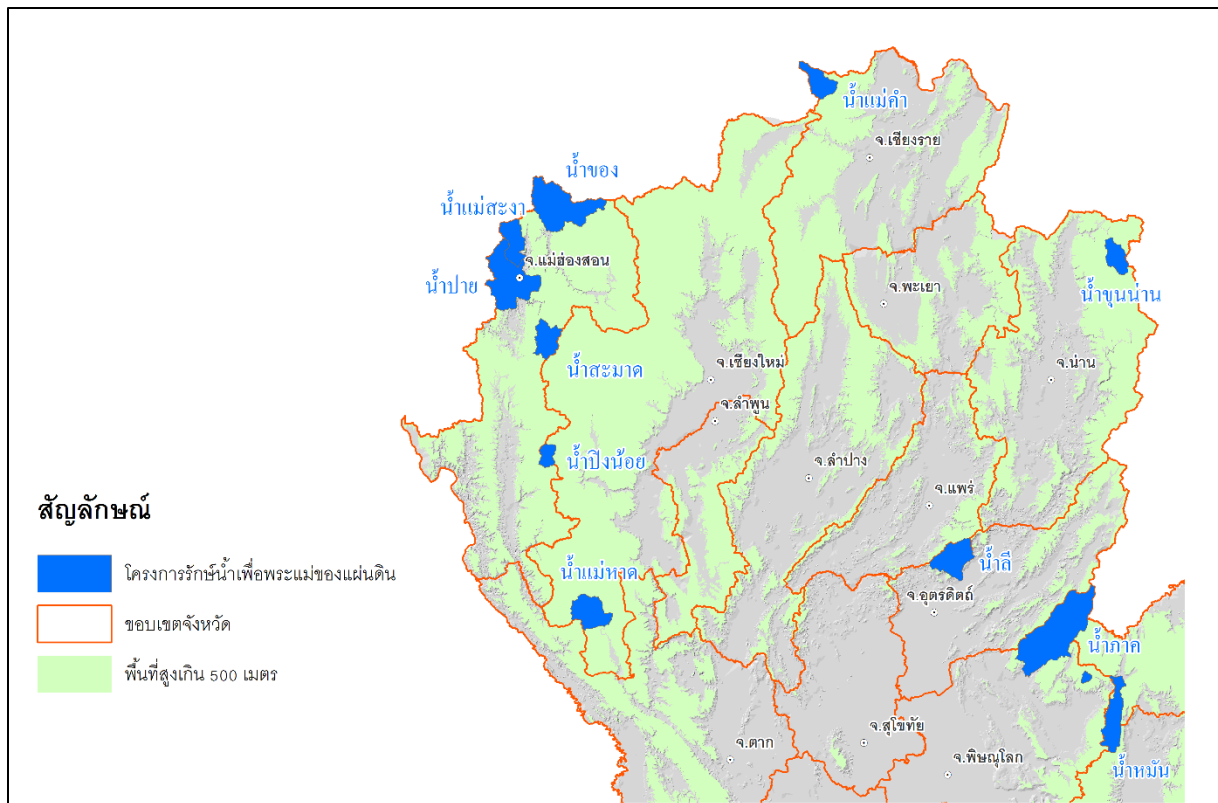
3. เป้าหมายของการดำเนินงาน

3.1 มีการอนุรักษ์ ปันฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์

3.2 มีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพและส่งเสริมการตลาดอย่างเป็นระบบ

3.3 ประชากรในพื้นที่เป้าหมายมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามความเหมาะสมของสภาวะแวดล้อมชุมชน

3.4 หน่วยงานภาครัฐสามารถบริหารจัดการโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

รูปภาพที่ 1 แผนที่ที่ตั้งโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”

4. สภาพของพื้นที่ดำเนินงาน

4.1 สภาพทั่วไป

พื้นที่ดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูงของภาคเหนือ ประกอบด้วยพื้นที่ 11 กลุ่มน้ำ มีหมู่บ้านเป้าหมายรวม 129 หมู่บ้าน ตั้งอยู่ใน 10 อำเภอใน 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดน่าน จังหวัดอุดรธานี จังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดเลย

1) ภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นภูเขาสูง พื้นที่ดำเนินงานของโครงการครอบคลุมทั้งสิ้น 2,874.37 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A รองลงมา เป็นลุ่มน้ำ 1B ลุ่มน้ำชั้น 2 และชั้น 3 ตามลำดับ มีระดับความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ระหว่าง 500 – 1,600 เมตร พื้นที่ตั้งชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในหุบเขาและพื้นที่เชิงเขา ตั้งอยู่กระจัดกระจายและตั้งอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง และการคมนาคมยากลำบาก

2) ภูมิอากาศ

พื้นที่โครงการอยู่ในเขตร้อนชื้น บางพื้นที่มีภูมิอากาศหนาวเย็นตลอดปี ฤดูหนาวเริ่มจากเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ มีอากาศหนาวเย็นอุณหภูมิเฉลี่ยระหว่าง 10 – 25 องศาเซลเซียส มีฝนตกชุกหนาแน่น ฤดูฝนเริ่มจากเดือนกรกฎาคม ถึงเดือนตุลาคมของทุกปี ฤดูร้อนเริ่มจากเดือนมีนาคม ถึงเดือนมิถุนายน

4.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคม

1) ประชากร

เนื่องจากพื้นที่โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ครอบคลุม พื้นที่ 7 จังหวัด ในภาคเหนือ และสภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาสูง ประชากรที่อาศัยบนพื้นที่สูง ส่วนใหญ่เป็น ชาวไทยภูเขา แบ่งเป็น 9 ชนเผ่า คือ กะเหรี่ยง ลัวะ ลีซอ อาข่า (อีก้อ) มูเซอ ม้ง ปะโอ ไทยใหญ่ และไทยพวน ยกเว้นประชากรที่อาศัยบริเวณลุ่มน้ำลี้ จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นชนพื้นเมือง

มีประชากรรวมทั้งสิ้น 24,534 ครั้วเรื้อน ส่วนใหญ่เป็นประชากรในกลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจำนวนครั้วเรื้อน 6,675 ครั้วเรื้อน รองลงมาเป็นประชากรในกลุ่มน้ำภาค จังหวัดพิษณุโลก มีจำนวนครั้วเรื้อน 2,862 ครั้วเรื้อน และกลุ่มน้ำแม่คำ จังหวัดเชียงรายจำนวนครั้วเรื้อน 2,626 ครั้วเรื้อน ตามลำดับ

2) การประกอบอาชีพ

ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ปลุกไม้ผล และเลี้ยงสัตว์ พืชหลักที่ปลูก คือ ข้าว เพื่อบริโภคในครัวเรือน พืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้ราษฎรแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ คือ กาแฟ ชา กระหล่ำ ข้าวโพด ลิ้นจี่ ขิง พริก หม่อนไหม ถั่วลิสง น้ำพริก ข้าวป้า กระเทียม และงา เป็นต้น การเลี้ยงสัตว์มีทั้งไว้บริโภค และจำหน่าย ส่วนใหญ่เลี้ยง สุกร โค สัตว์ปีก อาชีพนอกภาคเกษตร ได้แก่ รับจ้างทั่วไป และค้าขาย

4.3 สภาพปัญหา

1) เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับต่ำและส่วนใหญ่สื่อสารด้วยภาษาประจำเผ่า/ถิ่น ประกอบอาชีพการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ โดยขาดความรู้ทางการเกษตรที่เหมาะสม ทำให้ได้รับผลผลิตต่ำ เกษตรกรจึงอยู่ในสภาพยากจน

2) สภาพพื้นที่ป่าส่วนใหญ่ถูกบุกรุกเผาทำลาย เพื่อการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้มีปัญหาการชะล้างพังทลายหน้าดินสูง สภาพดินในพื้นที่การเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลาย

3) ชุมชนตั้งอยู่กระจัดกระจายตามภูเขาสูงและอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง การคมนาคมยากลำบากและทุรกันดาร มีปัญหาขาดสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถนนเพื่อขนส่งผลผลิต รวมทั้งขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค

4) พื้นที่โครงการหลายแห่งเป็นหมู่บ้านชายแดน ที่มีปัญหาด้านความมั่นคงและปัญหา ยาเสพติด และปัจจุบันมีการลักลอบเข้ามาของแรงงานต่างด้าว

5) มีบางพื้นที่เป็นพื้นที่ประสบภัยพิบัติ เช่น ในพื้นที่โครงการฯ ลุ่มน้ำลี้ อำเภอนาตาล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นพื้นที่ที่คนพื้นราบประสบปัญหาภัยพิบัติเกี่ยวกับดินโคลนถล่ม เมื่อวันที่ 21 - 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ซึ่งก่อความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินอย่างมากและยังเป็นพื้นที่ล่อแหลมในปัจจุบัน และลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ลุ่มน้ำคำ จังหวัดเชียงราย ซึ่งประสบอุทกภัย ในปี พ.ศ. 2554

4.4 พื้นที่โครงการรายจังหวัดและหมู่บ้านเป้าหมาย

จังหวัด/โครงการ	จำนวนครัวเรือน	การใช้ประโยชน์ที่ดิน (ตารางกิโลเมตร)	หมู่บ้านเป้าหมาย
จ.แม่ฮ่องสอน (1) โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำของ อำเภอปางมะผ้า	2,005	1) พื้นที่เกษตรกรรม 0.48 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 13.31 ตร.กม. 3) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 563.97 ตร.กม. 4) ไม่ระบุลักษณะการใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ 0.75 ตร.กม. <u>รวม 578.51 ตร.กม.</u>	บ้านแสนคำลือ (มีบ้านบริวารคือ บ้านแอโก) บ้านเมืองแพม บ้านนาปู่ป้อม บ้านปางตอง บ้านปางบอน (มีบ้านบริวารคือ บ้านอาใจ) บ้านปงยาม บ้านดอยคูด (มีบ้านบริวารคือ ไท้งนา) บ้านไท้งสาแล (มีบ้านบริวารคือ บ้านไม้ช้างหนาม) บ้านซอแบะ บ้านไท้งหลวง บ้านไท้งกองเต้า (มีบ้านบริวารคือ บ้านแก่งป่าเลา) บ้านป่าโหล บ้านปางคอง บ้านปางคาม (มีบ้านบริวารคือ บ้านน้ำจาง <u>บ้านปางคายน้อย</u>) (14 หมู่บ้าน)
(2) โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำปาย อำเภอเมือง	6,675	1) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 6.25 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 126.94 ตร.กม. 3) ไม่ระบุลักษณะการใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ 1.68 ตร.กม. <u>รวม 134.87 ตร.กม.</u>	บ้านป่าปู้ บ้านห้วยเตือ (มีบ้านบริวารคือ บ้านห้วยปู่แกง <u>บ้านน้ำเพียงดิน บ้านห้วยคลี่ บ้านไม้มะเตือโง้ม</u>) บ้านท่าโป่งแดง บ้านห้วยแก้ว (มีบ้านบริวารคือ <u>บ้านห้วยแก้วบน บ้านห้วยข้างเหล็ก</u>) บ้านห้วยเสือเผ่า (มีบ้านบริวารคือ บ้านแม่ส่วยอู) บ้านมอนตะแลง บ้านปางหมู บ้านทุ่งกองมู บ้านในสอย (มีบ้านบริวารคือ บ้านใหม่ในสอย <u>บ้านกระเหรี่ยงคอยาว ศูนย์อพยพ</u>) บ้านสบสอย (มีบ้านบริวารคือ บ้านสามหลัง) บ้านไม้สะเป บ้านดอยแสง บ้านห้วยผึ้ง (มีบ้านบริวารคือ บ้านทรายขาว) บ้านเมืองน้อย (มีบ้านบริวารคือ บ้านดอยผักกูด) (14 หมู่บ้าน)
(3) โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่สะงา อำเภอเมือง	2,282	1) พื้นที่เกษตรกรรม 4.01 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 12.41 ตร.กม. 3) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 392.23 ตร.กม. 4) ไม่ระบุลักษณะการใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ 12.32 ตร.กม. <u>รวม 420.97 ตร.กม.</u>	บ้านหมอกจำแป่ บ้านแม่สะงา บ้านห้วยขาน บ้านนาป่าแปก (มีบ้านบริวารคือ บ้านปางตอง) บ้านห้วยมะเขือส้ม (มีบ้านบริวารคือ บ้านรวมไทย) บ้านห้วยโป่งอ่อน บ้านทบศอก บ้านยอด บ้านกุงไม้สัก (มีบ้านบริวารคือ บ้านลีซอป่าตึง) (9 หมู่บ้าน)

(4) โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่สะมาด- ห้วยหมากกลาง อำเภอเมือง และอำเภอยางชุมน้อย	1,206	1) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 0.49 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 179.41 ตร.กม. <u>รวม 179.90 ตร.กม.</u>	บ้านห้วยหมากกลาง บ้านพะนอศี (มีบ้านบริวารคือ <u>น้ำโค้ง</u>) บ้านหนองเขียว (มีบ้านบริวารคือ บ้านห้วยขี้หมู บ้านห้วยข้าวสาลี บ้านแม่สะมาด บ้านกัวขมิ้น) บ้านใหม่ห้วยหวาย (มีบ้านบริวารคือ <u>บ้านห้วยหลายเล็ก</u>) บ้านทุ่งมะขามป้อม (มีบ้านบริวารคือ <u>บ้านซอแตก่า</u>) บ้านหัวแม่สุรินทร์ (มีบ้านบริวารคือ บ้านหัวชะ บ้านพะยอย บ้านกะโน บ้านแม่สุรินทร์น้อย <u>บ้านแม่สุรินทร์น้อยเหนือ บ้านแม่สุรินทร์เหนือใต้</u> <u>บ้านสามหลัง</u>) บ้านแม่สุริน บ้านห้วยโป่งกาน (มีบ้านบริวารคือ บ้านห้วยชะ) (8 หมู่บ้าน)
จ.เชียงราย โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่คำ อำเภอแม่ฟ้าหลวง	2,626	พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 31.92 ตร.กม. <u>รวม 31.92 ตร.กม.</u>	บ้านห้วยห้วยกว่ำโซ บ้านเล่าลือ บ้านห้วยหมาก บ้านโป่งไฮ บ้านหัวแม่คำ บ้านพะน้อย บ้านปางมะหัน บ้านาไต้ บ้านสันมะเค็ด บ้านม้งแปดหลัง และบ้านม้งเก้าหลัง (11 หมู่บ้าน)
จ.เชียงใหม่ (1) โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่หาด อำเภออมก๋อย	224	พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 220.98 ตร.กม. <u>รวม 220.98 ตร.กม.</u>	บ้านสบหาด บ้านห้วยไถ่ป่า บ้านแม่ระอานอก บ้านจกปึก บ้านลู่กุด บ้านแม่ระอาใน (6 หมู่บ้าน)
(2) โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำปิงน้อย อำเภอแม่แจ่ม	237	1) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 0.34 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 53.22 ตร.กม. <u>รวม 53.56 ตร.กม.</u>	บ้านสาม บ้านละอองใต้ บ้านผักไผ่ บ้านเซโดชา บ้านบอเต บ้านแม่แฮใต้ บ้านละอองเหนือ บ้านแม่และ (8 หมู่บ้าน)
จ.น่าน โครงการ “รักษาน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ	1,759	1) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 0.50 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 126.94 ตร.กม. 3) ไม่ระบุลักษณะการใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ 41.22 ตร.กม. <u>รวม 168.66 ตร.กม.</u>	บ้านสะจุก บ้านสะแกียง บ้านเปียงก่อ บ้านด่าน บ้านเปียงซ้อ บ้านนาคุ บ้านห้วยฟอง บ้านห้วยปุด บ้านบวกลู บ้านบวกลู บ้านห้วยเตย บ้านห้วยลึก บ้านสไลน้อย – สไลหลวง บ้านขุนน้ำน่าน บ้านห้วยวาก บ้านนาเกิ้น (16 หมู่บ้าน)

จ.อุตรดิตถ์ โครงการ “รักษน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำลี อำเภอท่าปลา	2,457	1) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 12 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 235 ตร.กม. 3) ไม่ระบุลักษณะการใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ 38 ตร.กม. <u>รวม 285 ตร.กม.</u>	บ้านน้ำลี บ้านน้ำตะ บ้านปางหมื่น บ้านวังห้วยดอย บ้านผาลาด บ้านทรายงาม บ้านปางหมื่นเหนือ บ้านค่าย บ้านกัวเคียน บ้านน้ำหมั่นกลาง บ้านนาตันโพธิ์ บ้านน้ำหมั่นใต้ บ้านน้ำหมั่นเหนือ (13 หมู่บ้าน)
จ.พิษณุโลก โครงการ “รักษน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำภาค อำเภอชาติตระการ	2,862	1) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 24.96 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 525.07 ตร.กม. 3) ไม่ระบุลักษณะการใช้ ประโยชน์ของพื้นที่ 19.97 ตร.กม. <u>รวม 570 ตร.กม.</u>	บ้านนาตอน บ้านขวดน้ำมัน บ้านลาดเรือ บ้านบ่อภาคเหนือ บ้านบ่อภาคใต้ บ้านรักไทย บ้านนุชเทียน บ้านร่มเกล้า บ้านชำนาญชัย บ้านเทอดชาติ บ้านหมื่นแสง บ้านขุนน้ำคืบ บ้านน้ำจวง บ้านรักชาติ บ้านสงบลุข บ้านน้ำจวงใต้ บ้านป่งผลำ บ้านน้ำแจ้งพัฒนา (18 หมู่บ้าน)
จ.เลย โครงการ “รักษน้ำเพื่อ พระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย	2,201	1) พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 46.91 ตร.กม. 2) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ 182.42 ตร.กม. 3) อื่นๆ (โหนด นส3) 0.67 ตร.กม. <u>รวม 230 ตร.กม.</u>	บ้านน้ำหมัน บ้านน้ำเย็น บ้านนาหว้าน้อย บ้านหมากแข้ง บ้านห้วยมุ่น หมู่ 5 บ้านแก่งครก บ้านตูป็ค หมู่ 6 บ้านกกจาน บ้านห้วยมุ่น หมู่ 8 บ้านห้วยนา บ้านหมื่นขาว บ้านตูป็ค หมู่ 12 (12 หมู่บ้าน)
รวมทั้งสิ้น	24,534	2,874.37 ตารางกิโลเมตร	129 หมู่บ้าน

5. ระยะเวลาดำเนินงาน

ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2560 – 2564)

6. หน่วยงานรับผิดชอบ

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลัก ร่วมกับกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย กองทัพอากาศที่ 3 กองทัพอากาศที่ 2 โดยการสนับสนุนของสำนักพระราชเลขานุการ และ

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตลอดจนหน่วยงาน
ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่แต่ละโครงการ

ส่วนที่ 2

พระราชเสาวนีย์

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ในคราวเสด็จฯ ทอดพระเนตรศูนย์ไผ่ศึกษา

ณ บ้านปางตอง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2549

1) เรื่องศูนย์ไผ่ศึกษา

- ไผ่เป็นไม้ที่มีคุณค่าควรส่งเสริมให้ปลูกกันให้มากให้อนุรักษ์สายพันธุ์และขยายให้ทั่วทั้งพื้นที่ การปลูกไผ่ช่วยส่งเสริมให้ป่าสมบูรณ์ขึ้นอีกด้วย
- ควรแนะนำให้ราษฎรรู้จักวิธีการปลูกไผ่วิธีใช้ไผ่ให้เกิดประโยชน์ทั้งในการดำรงชีวิตประจำวัน และในงานหัตถกรรมต่างๆ
- การจัดทำศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับไผ่ ทำให้บุคคลทั่วไป เยาวชน และนักเรียน ได้ศึกษาหาความรู้ และเกิดความภูมิใจและสามารถเข้ามาศึกษาในพื้นที่ที่มีต้นไผ่ตามธรรมชาติและเห็นสภาพป่าจริง

2) การอนุรักษ์สัตว์ป่าและเขียดแลว

- การขยายพันธุ์สัตว์ป่าควรให้มีสัตว์หลายชนิดและปล่อยคืนสู่ป่า เพื่อขยายพันธุ์ให้มากขึ้น และควรส่งเสริมให้ราษฎรได้ขยายพันธุ์และช่วยกันดูแลด้วย
- การขยายพันธุ์เขียดแลวในแหล่งน้ำธรรมชาติได้ผลดีและควรที่จะขยายพันธุ์สัตว์น้ำอื่นๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติด้วย

3) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

- การจัดระบบป่าไม้ จัดการศูนย์ไผ่ศึกษา ควรมีสัตว์ป่า สัตว์น้ำ อยู่ในแหล่งธรรมชาติเดียวกัน น่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวในการเดินป่าที่ดี และควรส่งเสริมให้มีการดูแลเพิ่มเติมด้วยก็จะสมบูรณ์

**พระราชเสาวนีย์
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ**

ในคราวเสด็จฯ ทรงเยี่ยมราษฎร

ณ บ้านเมืองแพม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2549

1) การพัฒนาชาวเขา

- การจัดที่ดินทำกินและส่งเสริมอาชีพให้ราษฎรมีความจำเป็น ควรส่งเสริมให้ราษฎรได้ปลูกพืชผัก สัตว์เลี้ยง และส่งเสริมให้ปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตมากๆ จะได้เพียงพอในการบริโภคภายในครัวเรือนเพราะชาวเขาแต่ละครอบครัวมีลูกมากจะต้องการบริโภคมาก
- การจัดหาแหล่งน้ำให้ราษฎรก็มีความจำเป็น ควรสร้างแหล่งน้ำและฟื้นฟูแหล่งน้ำธรรมชาติให้อีกทางหนึ่งด้วย
- การดูแลสุขภาพและงานด้านอนามัยด้านอนามัยของราษฎรในหมู่บ้านมีความจำเป็น เด็กๆ ควรได้รับประทานอาหารที่มีสารอาหารอย่างเพียงพอ จะทำให้สมองดีและเป็นกำลังที่สำคัญต่อไป

2) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- สภาพป่าไม้ถูกทำลายไปมาก ขอให้ช่วยกันดูแลป่าและปลูกป่าให้มาก
- การปลูกป่าและดูแลรักษาป่าให้สมบูรณ์อยู่เสมอจะทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงดูแลรักษาป่าได้ดีมากเขาจะรักป่า ควรณรงค์ให้ราษฎรได้รักป่าและร่วมดูแลป่าให้มาก

พระราชเสาวนีย์
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ในคราวเสด็จฯ ทอดพระเนตรโรงเรียนเกษตรกรบนพื้นที่สูงของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ณ ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง บ้านนาป่าแพ่ง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2549

1) ธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank)

- การจัดสถานที่ภายในศูนย์สวยงามมาก การจัดตั้งโรงเรียนเกษตรกรในสาขาอาชีพต่างๆ มีประโยชน์แก่ราษฎร เพราะได้มาเห็นของจริงและนำไปทำที่บ้านได้ ควรเน้นให้ราษฎรสำนึกในการดูแลป่า ปลูกป่าด้วยเพราะจะเป็นการสร้างแหล่งอาหารให้เกิดในชุมชนในด้านต่างๆ มีสมุนไพรใช้รักษาโรคได้มีพืชมีสัตว์เป็นอาหารสำหรับบริโภค ในการดำรงชีพก็จะดี ประหยัดและสามารถใช้พลังงานที่มีอยู่ในท้องถิ่นได้อีกด้วย

2) การพัฒนาแหล่งน้ำ

- การจัดสร้างธนาคารน้ำ (Water Bank) เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นเพราะปัจจุบันน้ำเริ่มขาดแคลนและไม่ปลอดภัยในการบริโภค ควรส่งเสริมให้ราษฎรรู้จักการจัดเก็บน้ำฝนหรือน้ำตามธรรมชาติเอาไว้บริโภคตลอดปี

3) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- การปลูกป่าและดูแลป่าให้สมบูรณ์อยู่เสมอจะทำให้คนอยู่กับป่าได้ ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงดูแลป่าได้ดีมาก เขาจะรักป่า หวงแหนป่า ควรณรงค์ให้ราษฎรได้รักป่าและอยู่ร่วมกับป่าให้มาก
- รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีความสำคัญอย่างมากเพราะต้องรับผิดชอบดูแลเรื่องอาหารและแหล่งน้ำ ซึ่งหมายถึงรับผิดชอบชีวิตของคนทั้งหลายให้อยู่ดีกินดี มีอาหารกินอย่างปลอดภัย
- ต้องช่วยกันดูแลรักษาป่าอย่าให้มีการตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้นเหมือนปัจจุบันเพราะมีการทำลายป่ามากเกินไป ในต่างประเทศโดยเฉพาะในยุโรป อเมริกาเกิดภัยธรรมชาติมากสาเหตุจากการโค่นป่ามาก แม้แต่ป่าอะเมซอนที่สมบูรณ์มากที่สุดในโลก ก็เริ่มถูกทำลายมากแล้ว
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดตั้งหมู่บ้านใกล้ที่หัวหิน จะเห็นว่าดินในหมู่บ้านนี้หมดสภาพเพราะใช้สารเคมีมาก รัฐบาลมีการอนุญาตให้ใช้สารเคมีได้ไม่มีข้อห้ามราษฎรก็นำมาใช้ทำลายวัชพืช ไม่มีการตายหญ้าใช้สารเคมีลาดลงบนดินอย่างเดียว ผลร้ายคือดินหมดสภาพและยิ่งไปกว่านั้นเมื่อฝนตกจะชะล้างเอาสารเคมีเหล่านั้นลงไปปนแม่น้ำลำธาร สัตว์น้ำได้รับอันตรายคนใช้น้ำก็เกิดอันตรายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากรัฐบาลไม่แก้ไขเรื่องการใช้สารเคมีจะเกิดอันตรายอย่างใหญ่หลวง

ส่วนที่ 3

การประเมินสถานการณ์ ความเสี่ยง และการสร้างภูมิคุ้มกัน

การดำเนินงานโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2555 - 2559) มุ่งสนองพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ควบคู่ไปกับการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้สามารถดำรงชีวิตตามแนวทางการอยู่ร่วมกันของคนและป่าอย่างสมดุลยั่งยืน โดยดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายจำนวน 1,796 ล้านไร่ รวม 11 ลุ่มน้ำ ใน 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดอุตรดิตถ์ และจังหวัดเลย ซึ่งผลการดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ระดับหนึ่ง

สำหรับการดำเนินงานโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2560 - 2564) มุ่งดำเนินงานสนองพระราชดำริให้ครบถ้วนสมบูรณ์อย่างต่อเนื่อง มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และขยายผลการดำเนินงานให้กว้างขวางมากขึ้น รวมทั้งเป็นช่วงเวลาที่จะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งในด้านกายภาพและด้านเศรษฐกิจ - สังคม ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาทั้งที่เป็น “โอกาส” ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันจะต้องคำนึงถึง “ภัยคุกคาม” และ “จุดแข็ง” ที่จะใช้ผลักดันการดำเนินงานระยะต่อไป ตลอดจนจะต้องแก้ไข “จุดอ่อน” ที่มีอยู่ไม่ให้เป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน จึงจำเป็นต้องประเมินสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลกระทบต่อการดำเนินงาน รวมทั้งประเมินศักยภาพเพื่อเตรียมความพร้อม ให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

1. สถานการณ์และแนวโน้มที่ส่งต่อการพัฒนา

1.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเพิ่มขึ้นของประชากรและการขยายตัวของชุมชนเมืองทำให้มีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากขึ้น ขณะที่การบริหารจัดการมีข้อจำกัดและยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมและลดลง อันมีผลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ กล่าวคือ

1) พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารยังถูกบุกรุกทำลาย ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำมีแนวโน้มลดลงจากการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อทำการเกษตร เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำและการพัฒนาอื่นๆ ขณะที่การปลูกและฟื้นฟูป่าดำเนินการได้เพียงเล็กน้อยด้วยข้อจำกัดต่างๆ การจัดตั้งถิ่นฐานและจัดที่ดินทำกินถาวรตามแนวพระราชดำริการอยู่ร่วมกันของคนและป่า ยังขาดแผน การดำเนินงานอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน และจากพื้นที่ป่าที่ลดลงได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นแหล่งพึ่งพิงในการดำรงชีวิตของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

2) ทรัพยากรดินเสื่อมโทรม และมีความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทรัพยากรดินในพื้นที่ลุ่มน้ำมีปัญหาเรื่องคุณภาพดินเสื่อมโทรมเพราะใช้มานานแต่ขาดการบำรุงรักษา พื้นที่ทำการเกษตรมีความลาดชันและเกิดการชะล้างพังทลายสูง การใช้ที่ดินไม่เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่เนื่องจากการดำเนินการสำรวจและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินล่าช้า ประกอบกับพื้นที่ลุ่มน้ำส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 90 เป็นพื้นที่

อนุรักษ์จึงเกิดความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดิน และมีการบุกรุกเข้าครอบครองใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อนุรักษ์มากขึ้น

3) ปัญหาทรัพยากรน้ำมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้น ปัญหาการขาดแคลนน้ำในภาคเกษตร โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งในพื้นที่ลุ่มน้ำมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น แม้ว่าปัจจุบันปริมาณน้ำต้นทุนยังเพียงพอ แต่ความต้องการใช้น้ำที่เพิ่มขึ้นขณะที่ขาดแหล่งกักเก็บน้ำด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ รวมทั้งขาดการวางแผนการใช้น้ำที่สอดคล้องกับระบบการปลูกพืช ดังนั้นโอกาสความรุนแรงของปัญหาการขาดแคลนน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำจึงรุนแรงขึ้น นอกจากนี้การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติโดยเฉพาะอุทกภัยมีแนวโน้มการเกิดบ่อยครั้งและรุนแรงขึ้นแทบทุกลุ่มน้ำ อันเนื่องมาจากสาเหตุพื้นที่ต้นน้ำที่ถูกบุกรุกทำลายอย่างต่อเนื่อง

4) สถานการณ์สิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำเสื่อมโทรมลง ด้วยมีการใช้สารเคมีในภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นแต่เกษตรกรขาดความรู้เรื่องการใช้ที่ถูกต้องเนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจภาษาไทย และการให้ความรู้แก่เกษตรกรในการใช้สารเคมีของภาครัฐไม่ทั่วถึง ทำให้โอกาสเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อสุขภาพของประชาชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

5) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร พื้นที่ลุ่มน้ำส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 92 เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ประเภทต่างๆ ที่มีกฎระเบียบข้อบังคับเฉพาะแต่ละประเภทแต่กลไกการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐยังเป็นแบบแยกส่วนและขาดประสิทธิภาพในการบังคับใช้ ระบบการจัดการข้อมูลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติยังไม่เป็นมาตรฐาน ไม่ครอบคลุมและขาดการเชื่อมโยงกับข้อมูล ด้านเศรษฐกิจ สังคมและการปกครอง ขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ในแต่ละลุ่มน้ำขาดความชัดเจน และการดำเนินงานขาดการบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากรและบุคลากรยังขาดความรอบรู้ในการปฏิบัติงานในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานของโครงการฯ อยู่มาก

1.2 ความเข้มแข็งด้านการเกษตร

วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลักมาโดยตลอด เกษตรกรส่วนใหญ่ทำการเกษตรเพื่อบริโภคในครัวเรือนโดยปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งให้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ไม่สูงนัก ระบบเกษตรยังยึดขาดการนำมายาขายผลสู่เกษตรกร พื้นที่การเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำมีข้อจำกัดโดยมีพื้นที่การเกษตรน้อยเพียงร้อยละ 10.33 ของพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด ซึ่งประมาณร้อยละ 8.35 อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่มีความลาดชันสูงและถูกชะล้างพังทลาย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์และประสบปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ในฤดูแล้ง นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทำให้เกิดภัยพิบัติจากธรรมชาติบ่อยครั้ง ส่งผลกระทบต่อพื้นที่การเกษตรและส่งผลกระทบต่อสุขภาพยากจน พึ่งพาตนเองไม่ได้โดยมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าเส้นความยากจน (ต่ำกว่า 17,315 บาท/คน/ปี) ดังนั้น วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจึงขาดความมั่นคงในอาชีพเกษตรกรรม

1.3 การเข้าถึงบริการพื้นฐาน

ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำด้อยโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐานในการประกอบอาชีพ เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่กระจัดกระจายห่างไกลคมนาคม พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งมีข้อจำกัดในการใช้พื้นที่เพื่อการพัฒนาประชาชนส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในสภาพยากจน รวมทั้งบริการสังคมของรัฐยังกระจายไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะบริการด้านการศึกษาและสาธารณสุข ทำให้ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำขาดพื้นฐานการศึกษา ขาดความรู้ความเข้าใจภาษาไทยและมีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย ส่งผลให้คุณภาพชีวิตต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน

1.4 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม

โครงสร้างสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้นจากการพัฒนา โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีโอกาสและศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ แต่ด้วยข้อจำกัดในด้านการปกครองโดยราษฎรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ชาวไทยบนพื้นที่สูง ไทยใหญ่ และจีนฮ่อ โดยประชาชนบางส่วนยังไม่ได้รับสถานภาพเป็นคนไทยตามกฎหมาย ทำให้ขาดบริการพื้นฐาน เช่น บริการด้านการศึกษาและบริการสังคมต่างๆ ทำให้ราษฎรส่วนหนึ่งไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับการเปลี่ยนแปลงและเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา

2. การประเมินความเสี่ยง

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ชุมชนและประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำต้องเผชิญกับความเสี่ยงในหลายมิติซึ่งส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ดังนี้

2.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1) พื้นที่ป่าต้นน้ำยังถูกบุกรุกทำลายอย่างต่อเนื่องและจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ และแนวโน้มของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความเสื่อมโทรมรุนแรงขึ้นโดย

- การขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งจากการแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ และปริมาณฝนที่ตกในหลายพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง ส่งผลให้มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างไม่ถูกต้องมากขึ้น

- การเกิดภัยพิบัติในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งอุทกภัยและดินถล่ม ในหลายๆ พื้นที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อพื้นที่การเกษตรและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ขณะที่ยังขาดการเตรียมการป้องกันภัยพิบัติเหล่านี้ที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมในทุกระดับ

- ปัญหาหมอกควันและคุณภาพของอากาศในพื้นที่ลุ่มน้ำและชุมชนเมืองในจังหวัดต่างๆ ทางภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และเชียงราย ในช่วงฤดูร้อนมีแนวโน้มรุนแรงขึ้นโดยสาเหตุเกิดจากธรรมชาติและการทำงานของมนุษย์ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนและเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม

2.2 ความเข้มแข็งในอาชีพการเกษตร

1) การใช้ทรัพยากรดินและน้ำซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันในอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำในระยะที่ผ่านมาเป็นการใช้อย่างสิ้นเปลืองและไม่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ทรัพยากรดินเสื่อมโทรมและถูกชะล้างพังทลายสูง ดินขาดการดูแลบำรุงรักษา การสำรวจและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินดำเนินการล่าช้า ไม่ทันต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีทางการเกษตรมากขึ้น รวมทั้งประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง และปัญหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อความมั่นคงในอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำ

2) เกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำส่วนใหญ่ยังมีสภาพยากจนและพึ่งตนเองไม่ได้อันเป็นปัญหาจากปัจจัยต่างๆ คือ พื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำมีน้อยและพื้นที่มีความลาดชันสูง เกษตรกรขาดความมั่นคงในที่ดินทำการเกษตรเนื่องจากส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ ยังขาดการดำเนินงานตามแนวพระราชดำรินิลักษณะการอยู่ร่วมกันของคนและป่าอย่างจริงจัง ขาดการบูรณาการวางแผนการจัดการน้ำและแผนการ

ปลูกพืชที่สอดคล้องกัน ตลอดจนไม่ได้มีการนำผลการศึกษาทดลองในการพัฒนาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ที่สอดคล้องกับภูมิสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำมาใช้ในการส่งเสริมการเกษตร เพื่อดำเนินชีวิตให้แก่เกษตรกร

2.3 ความมั่นคงในการดำรงชีวิตของประชาชน

การจัดตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำส่วนใหญ่จัดตั้งอยู่กระจัดกระจายในพื้นที่อนุรักษ์ต่างๆ ทั้งอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและป่าสงวนแห่งชาติ สำหรับชุมชนที่รวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มบ้าน ตามแนวทางการอยู่ร่วมกันของคนและป่าตามแนวพระราชดำริ มีการจัดที่ทำกินถาวรและพัฒนาอาชีพ ให้แก่ราษฎรนั้น การดำเนินงานยังขาดการบูรณาการเป็นการดำเนินงานแบบแยกส่วนระหว่างด้านการ ปกครอง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาขาดความชัดเจนในเรื่องการกำหนดสถานะบุคคล ในการเป็นพลเมืองไทย ขาดข้อมูลสำคัญด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ชัดเจน ผลการดำเนินงานจัดตั้งถิ่นฐานถาวรส่วนหนึ่งของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำจึงยังไม่บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ อันเป็นปัจจัยเสี่ยงในการดำรงชีวิตของประชาชน

2.4 โครงสร้างสังคมมีจุดอ่อน

ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำด้อยโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากความไม่สะดวกในการคมนาคม ส่งผลให้ขาดโอกาสในการศึกษาเรียนรู้และฝึกอบรม การรวมกลุ่ม อาชีพและจัดการด้านการตลาดขาดการวางแผนที่ชัดเจน ตลอดจนมีการแพร่ระบาดของปัญหายาเสพติด ที่เป็นความเสี่ยงในการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมทั้งประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่อาศัยและพึ่งพาป่าเป็นแหล่ง อาหาร ยังไม่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากป่าและธรรมชาติได้ สภาพและประเด็นปัญหาเหล่านี้ เป็นจุดอ่อนและเป็นปัจจัยเสี่ยงของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

3. การสร้างภูมิคุ้มกัน

สถานการณ์และปัจจัยเสี่ยงของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำดังกล่าวจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกัน เพิ่มขึ้นและรักษาภูมิคุ้มกันที่มีอยู่เพื่อสร้างความพร้อมรองรับผลกระทบจากปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น ดังนี้

3.1 ยึดแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และกรอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางดำเนินงาน โดยตระหนักถึงประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีความสำคัญกับการพัฒนาเกษตรกรรมในระบบเกษตรยั่งยืน อันเป็นพื้นฐานการผลิตที่สมดุลเกื้อกูล กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของประชาชน

3.2 ดำเนินการจัดตั้งถิ่นฐานถาวรตามแนวพระราชดำริตามแนวทางการอยู่ร่วมและเกื้อกูลกัน ของคนและป่า สร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการรวมกลุ่มรวมพลังดำเนินกิจกรรมต่างๆ นำองค์ความรู้ ตามแนวพระราชดำริมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในการ พัฒนา

3.3 สร้างภูมิคุ้มกันในการประกอบอาชีพของเกษตรกร โดยบริหารจัดการทรัพยากรดิน น้ำและป่า ในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างเป็นองค์รวมให้เกิดประโยชน์สูงสุด สอดคล้องรองรับสภาพอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลง กำหนดเขตการใช้ที่ดินที่เหมาะสม มีแผนการใช้น้ำและแผนการปลูกพืชที่สอดคล้องกันตามภูมิสังคม แต่ละท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงด้านอาหาร

4.4 สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพให้กับประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยการเข้าถึงบริการพื้นฐาน ด้านเศรษฐกิจและสังคม การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและใช้องค์ความรู้ที่เป็นตัวแบบความสำเร็จ

ของศูนย์บริการและพัฒนาตามพระราชดำริและศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและเพิ่มทางเลือก ในการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

3.5 เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ มุ่งบูรณาการดำเนินงานพัฒนาระบบฐานข้อมูลให้ครบถ้วน สมบูรณ์และเป็นปัจจุบัน ปรับปรุงเครื่องมือและกลไกการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ พัฒนาบุคลากร ปฏิบัติงานให้เป็นมืออาชีพมีลักษณะการทำงานเชิงรุก และกำหนดผู้รับผิดชอบในการปฏิบัติงาน ให้ชัดเจน ในทุกระดับ

4.สถานการณ์ที่ส่งผลต่อการดำเนินโครงการ (SWOT)

จากรายงานการศึกษาภาวะเศรษฐกิจ สังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ปี 2558 มีประเด็นท้าทายและเงื่อนไขในการพัฒนา รวมทั้งการบริหารจัดการของโครงการ สามารถวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคได้ดังนี้

จุดแข็ง (Strength)	จุดอ่อน (Weaknesses)
1. เป็นหนึ่งในโครงการพระราชเสาวนีย์ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ซึ่งหน่วยงานสนับสนุนทุกหน่วยงานพร้อมที่จะดำเนินการร่วมกัน ตลอดจนได้รับการสนับสนุนและตรวจติดตามงานจากหน่วยงานภาครัฐอย่างสม่ำเสมอ 2. มียุทธศาสตร์ที่ครอบคลุมชัดเจน เอื้อต่อการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3. มีการแบ่งพื้นที่การดำเนินงานตามแผนแม่บทที่ชัดเจน 4. มีหน่วยงานสนับสนุนที่หลากหลาย ครอบคลุมโครงการฯ นำไปสู่การดำเนินงานแบบบูรณาการ 5. หน่วยงานสนับสนุนทั้งหมดดำเนินงานโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์โดยใช้องค์ความรู้อย่างเต็มที่ 6. ชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐภายในท้องถิ่นที่อยู่ในเขตพื้นที่โครงการฯ ให้ความสำคัญและสนใจในการเข้าร่วมโครงการฯ และสนับสนุนในทุกมิติ 7. ทุกโครงการสามารถดำเนินงานได้ตามแผนในทุกมิติอย่างมีประสิทธิภาพ คือ เวลา งบประมาณ และกระบวนการดำเนินงาน	1. การบูรณาการการปฏิบัติงานในพื้นที่เป้าหมายยังไม่เต็มประสิทธิภาพ 2. เจ้าหน้าที่ประจำพื้นที่ดำเนินงานมีจำนวนจำกัด ในขณะที่บางพื้นที่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำพื้นที่เลย และยังขาดเจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการในระดับพื้นที่ ส่งผลต่อการติดตามและการดำเนินงานตามโครงการฯ 3. งบประมาณที่ได้รับจัดสรรไม่สอดคล้องกับแผนแม่บทที่ได้กำหนดไว้ ส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงาน 4. โครงการภายใต้แผนยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา และส่งเสริมอาชีพเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ ยังขาดความต่อเนื่อง เช่น มีโครงการส่งเสริมอาชีพแต่ยังขาดระบบการตลาด 5. ระดับการศึกษาของประชาชนในพื้นที่ส่งผลต่อการรับรู้และการยอมรับในการพัฒนา 6. โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ยังขาดการประเมินผลลัพธ์ (Outcome) ประจำปี และยังขาดการกำหนดตัวชี้วัดระดับโครงการที่ชัดเจน ส่งผลต่อทิศทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 7. เส้นทาง สภาพพื้นที่ และฤดูกาลไม่เอื้ออำนวยต่อการเดินทางลงพื้นที่ รวมทั้งศักยภาพของยานพาหนะที่ไม่สามารถใช้ได้เต็มประสิทธิภาพ

โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
1. ผู้ว่าราชการจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ให้การสนับสนุนงบประมาณตาม ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดตามแผนแม่บท 2. ผลจากการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย สิ่งแวดล้อม พัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชน สามารถขยายผลการพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิง นิเวศเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนได้ 3. โอกาสในการสร้างความร่วมมือกับบริษัทเอกชน ในด้าน Corporate Social Responsibility (CSR) เพื่อเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์และช่องทางการตลาด ให้แก่ประชาชน 4. โอกาสในการสร้างความสามัคคีและมีจิตสำนึก ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการน้อมนำแนวพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น 5. โอกาสในการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ (Model) ใน การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเพื่อขยายผลไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ในประเทศ 6. โอกาสจากนโยบายของรัฐบาลด้านเทคโนโลยี สารสนเทศที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์เพื่อเข้าถึง ข้อมูลหรือการดำเนินงานในแต่ละพื้นที่	1. อุปสรรคและปัญหาในการดำเนินงานของ โครงการที่เกี่ยวข้องกับ พรบ. ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 2. ความแตกต่างของภาษา ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ ส่งผลต่อการติดต่อประสานงานและ การปฏิบัติงานตามโครงการ 3. การลักลอบเข้ามาของแรงงานต่างด้าวเพื่อทำงาน ในพื้นที่เป้าหมาย มีผลต่อความมั่นคง ความปลอดภัย และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ 4. ปัญหาการติดต่อสื่อสารผ่านเครื่องมือสื่อสาร เช่น โทรศัพท์มือถือ 5. ปัญหายาเสพติด และเหตุความไม่สงบในพื้นที่ เป้าหมายไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงาน 6. กระบวนการรับรองแปลงและผลผลิตทั้งในระบบ GAP และระบบอินทรีย์มีความยุ่งยากซับซ้อน มี ผลกระทบต่อการจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกร

5.การจัดทำ TORS matrix เพื่อกำหนดกลยุทธ์การดำเนินงานในระยะต่อไป

ผลจากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ในการดำเนินงานโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ได้ถูกนำมาจัดทำกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาการดำเนินงานโครงการทั้งกลยุทธ์เชิงรุก กลยุทธ์เชิงแก้ไข กลยุทธ์เชิงป้องกัน และกลยุทธ์เชิงรับ ได้ดังนี้

กลยุทธ์เชิงรุก (จุดแข็ง + โอกาส)

1. การประชาสัมพันธ์เชิงรุก เพื่อให้หน่วยงานภายนอกทราบถึงการดำเนินงานของโครงการ และสร้างความร่วมมือในการดำเนินงานตามโครงการ
2. การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน เพื่อให้เป็นสื่อกลางในการประสานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่
3. การสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม และสร้างความร่วมมือกับบริษัทเอกชนด้านระบบตลาด และช่องทางการจัดจำหน่าย

กลยุทธ์เชิงป้องกัน (จุดแข็ง+อุปสรรค)

1. สร้างความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ พรบ. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อลดปัญหาการดำเนินงานที่ขัดต่อ พรบ.
2. สร้างความเข้าใจด้านการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ของแผนแม่บทกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

กลยุทธ์เชิงแก้ไข (โอกาส - จุดอ่อน)

1. สร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้ว่าราชการจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน และส่งเสริมให้มีการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง
2. พัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้เป็นสื่อกลางในการติดต่อประสานงานและติดตามการดำเนินงานให้กับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และพัฒนาเป็นวิทยากรชุมชนเพื่อให้ถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านระบบการตลาดสำหรับผลผลิตทางการเกษตรให้กับเกษตรกร และเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย

กลยุทธ์เชิงรับ (จุดอ่อน + อุปสรรค)

1. สร้างความเข้าใจและชี้แจงด้านงบประมาณในแต่ละโครงการระหว่างหน่วยงานเกี่ยวข้องกับการจัดสรรงบประมาณและหน่วยงานที่ปฏิบัติตามงานแผน
2. ส่งเสริมให้มีการทบทวนแผนแม่บทตามรายยุทธศาสตร์ ตลอดจนนำผลการประเมินผลลัพธ์มาร่วมพิจารณา
3. สร้างความร่วมมือและขยายโอกาสด้านการศึกษาให้กับหน่วยงานทางการศึกษาให้แก่ประชาชนในชุมชน
4. วางแผนการทำงานในพื้นที่เป้าหมายแบบบูรณาการ พัฒนาระบบข้อมูลกลางร่วมกัน ลงพื้นที่และการดำเนินงานให้สอดคล้องกับฤดูกาลและสภาพภูมิอากาศ และวิถีชีวิตชุมชน
5. สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นด้านสาธารณูปโภค เช่น ถนน และการสื่อสาร
6. ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับโครงการแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ

ส่วนที่ 4

วิสัยทัศน์ และทิศทางการดำเนินงาน

1. วิสัยทัศน์ และทิศทางการดำเนินงาน

การดำเนินงานโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในระยะที่ผ่านมาประสบผลสำเร็จในเชิงปริมาณระดับหนึ่ง แต่ขณะเดียวกันได้สะท้อนให้เห็นปัญหาและข้อจำกัดหลายอย่างในการดำเนินงาน ทั้งยังเป็นความเสี่ยงที่อาจทำให้แนวโน้มของปัญหารุนแรงมากขึ้นหากไม่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและต่อยอดโครงการที่ได้ดำเนินมาแล้วอันจะส่งผลให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศที่ส่งผลต่อระบบนิเวศ และการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานในระยะต่อไปอย่างกว้างขวางทั่วทุกพื้นที่ลุ่มน้ำ และมีความหลากหลายแตกต่างกัน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่และสร้างภูมิคุ้มกันใหม่ให้เข้มแข็ง เพื่อเตรียมความพร้อมในการรองรับสถานการณ์เหล่านี้ให้สามารถดำเนินงานสนองพระราชดำริได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้อย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดหลักการทำงาน

ภายใต้สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จึงกำหนดกรอบแนวคิดหลักการพัฒนาโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564) ดังนี้

1.1 ดำเนินงานสนองพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ป่าต้นน้ำ ควบคู่กับการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำตามแนวทางการอยู่ร่วมกันของคนและป่าอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

1.2 มุ่งพัฒนาคนและพื้นที่ไปพร้อมกันโดยยึดพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นหลัก ดำเนินงานรักษาน้ำ รักษาป่าต้นน้ำต้นน้ำและลุ่มน้ำต่างๆ ตามพระราชดำริและหลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการพัฒนาสมดุลกับการอนุรักษ์ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นศูนย์กลาง มุ่งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในทุกมิติของการดำเนินงาน ทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคน และการเสริมสร้างความมั่นคงปลอดภัย เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่คนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

1.3 ดำเนินการพัฒนาภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขับเคลื่อนการปฏิบัติเพื่อให้การพัฒนาและบริหารจัดการ ดำเนินงานอย่างเชื่อมโยงกันทุกมิติอย่างเป็นองค์รวมในลักษณะบูรณาการ ทั้งคน สิ่งแวดล้อมและการพัฒนากระบวนการดำเนินงานทุกขั้นตอนใช้ “ความรู้รอบรู้ และความรอบคอบ” เสริมสร้างด้วย “คุณธรรม” ในการดำเนินงาน และสอดคล้องกับ “วิถีชีวิต” ของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีการวางแผนและดำเนินงานอย่าง “มีเหตุผล” ใช้หลัก “พอประมาณ” เพื่อให้เกิดความสมดุลทุกมิติ ลดช่องว่าง

และความด้อยโอกาสของประชาชนและชุมชน มีการเสริมสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” รองรับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น

วิสัยทัศน์

เพื่อสนองพระราชดำริในการดำเนินงานและสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ จึงกำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564) ดังนี้

“ประชาชนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้รับการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลักการคนกับป่าอยู่ร่วมกัน พึ่งพิงและเกื้อกูลกันบนพื้นฐานความพอเพียง ชุมชนมั่นคงเข้มแข็ง คนมีชีวิตที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้ มีส่วนร่วมในการพัฒนาและมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง”

2. แนวทางการดำเนินงาน

เพื่อสนองแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ แนวทางการดำเนินงานของโครงการจึงมุ่งที่จะให้ชุมชนมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้และฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมีจุดเน้น ดังนี้

2.1 ฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อเป็นแหล่งชับน้ำธรรมชาติ

2.2 ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ โดยการสาธิตการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมโดยมีศูนย์บริการและพัฒนาเป็นศูนย์กลางเครือข่ายการเรียนรู้

2.3 ส่งเสริมแหล่งอาหารชุมชน (food bank) และฟื้นฟูความหลากหลายทางธรรมชาติของพืชพรรณท้องถิ่น

2.4 เสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน

2.5 ศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน

3. ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน

เพื่อให้การดำเนินงานโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564) สามารถสนองพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และขยายผลการดำเนินงานสู่พื้นที่ต่างๆ เพิ่มขึ้น ภายใต้วัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ จึงกำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางดำเนินงาน ดังนี้

1. การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. การส่งเสริมอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิต
3. การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ

โดยรายละเอียดของแต่ละยุทธศาสตร์ มีแผนงานและแนวทางการดำเนินงานดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยภายใต้ยุทธศาสตร์นี้ มีแผนงานการดำเนินงานประกอบไปด้วย

1. แผนงาน การอนุรักษ์ พื้นฟู ป้องกันรักษาป่าต้นน้ำ และการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน มีแนวทางในการดำเนินงานดังนี้

1) จัดระบบเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำและพื้นที่อนุรักษ์ มีการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำ จัดทำทะเบียนผู้ถือครองที่ดินในพื้นที่อนุรักษ์และพิสุจน์สิทธิ จัดตั้งถิ่นฐานโดยรวบรวมราษฎรที่อาศัยทำกินกระจัดกระจายในพื้นที่อนุรักษ์ มารวมตัวจัดตั้งชุมชนและจัดที่ดินทำกิน จัดทำระเบียบชุมชนและพัฒนาอาชีพตามแนวพระราชดำริการอยู่ร่วมกันของคนและป่า ร่วมมือกับผู้มีส่วนได้เสียจัดทำแนวเขตพื้นที่อนุรักษ์ให้ชัดเจน

2) อนุรักษ์ พื้นฟู ป้องกันดูแลรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยดูแลรักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยเฉพาะพื้นที่เปราะบางที่มีความสำคัญต่อ ระบบนิเวศลุ่มน้ำ และควบคุมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต้นน้ำ

- ก่อสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นตามแนวพระราชดำริให้กระจายครอบคลุมพื้นที่ต้นน้ำ และสร้างระบบป่าเปียกโดยให้ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

- ส่งเสริมสนับสนุนการปลูกป่าตามแนวพระราชดำริรูปแบบต่างๆ ในพื้นที่ต้นน้ำและพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การปลูกป่าทดแทนด้วยไม้ที่ขึ้นโตเร็วและไม้โตช้า ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง การปลูกป่าชุมชน ฯลฯ

- สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน โดยการอบรมและจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายอาสาสมัครต่างๆ เช่น กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า กลุ่มรักษาน้ำ เป็นต้น

3) ดำเนินงานโครงการศูนย์ไผ่ศึกษาตามแนวพระราชดำริโดยการอนุรักษ์สายพันธุ์ ขยายพันธุ์ไผ่ ส่งเสริมการปลูกต้นไผ่ และจัดทำศูนย์เรียนรู้ต้นไผ่ โดยขยายองค์ความรู้สู่วิถีการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

4) ดำเนินงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชฯ ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยการสำรวจ คัดเลือกรวบรวมพันธุ์พืชท้องถิ่นและพืชหายาก ปกป้องรักษาพันธุ์พืช ขยายพันธุ์ และสร้างกระบวนการเรียนรู้พันธุ์พืช

5) ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง การใช้ประโยชน์จากแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งศึกษาความเหมาะสมเป็นไปตามได้ตามแนวทางการอยู่ร่วมกันของคนและป่าในแต่ละลุ่มน้ำ

6) ดำเนินงานโครงการธนาคารอาหารชุมชนตามแนวพระราชดำริ (Food Bank) เพื่อสร้างโอกาสการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและสร้างความมั่นคงด้านอาหารในชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร

7) เสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและพัฒนาศักยภาพของชุมชนและท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยสร้างความรู้ความเข้าใจ สร้างจิตสำนึกให้ตระหนักและวางแผนทรัพยากรธรรมชาติ ปลูกฝังการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแก่เยาวชน ตลอดจนให้สื่อมวลชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความตระหนักต่อสาธารณะ

8) พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพัฒนาระบบฐานข้อมูลให้ถูกต้องสมบูรณ์และเป็นปัจจุบันดำเนินงานตามแนวพระราชดำริและภูมิสังคมในแต่ละลุ่มน้ำ พัฒนาบุคลากรปฏิบัติงาน แลพัฒนาเครื่องมือและกลไกในการดำเนินงาน

2. แผนงานการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรดินเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต เพื่อความมั่นคงด้านอาหาร โดย

1) เร่งรัดดำเนินการแก้ไขปัญหาดินขาดอินทรีย์วัตถุในพื้นที่ลุ่มน้ำ และปรับปรุงดินเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต

2) สาธิตและรณรงค์การใช้หญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำและลดการชะล้างพังทลายของดิน

3) ส่งเสริมการดำเนินงานของหมอดินอาสาและปราชญ์เกษตร เพื่อชี้แนะและถ่ายทอดความรู้ในการปรับปรุงบำรุงดินในพื้นที่ลุ่มน้ำ

4) ส่งเสริมการสร้างอาชีพเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าและรายได้เพิ่มจากทุนทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยพัฒนาชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำมีศักยภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้เชิงนิเวศน์ สร้างนวัตกรรมการผลิตสินค้าที่มีมูลค่าเพิ่มและเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น เช่น ผลผลิตทางการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ สมุนไพร เวชภัณฑ์ เครื่องสำอาง ฯลฯ เพื่อสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ

5) การวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินเพื่อการวางแผนแนวทางการใช้ที่ดินทำกินอย่างถูกต้องในการประกอบอาชีพและการเพาะปลูกที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เพื่อความมั่นคงด้านอาหารและก่อให้เกิดรายได้เพื่อการยังชีพ

3. แผนงาน การฟื้นฟู พัฒนาและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยมีแนวทางการดำเนินงาน

1) พัฒนาและปรับปรุงแหล่งน้ำผิวดินและใต้ดินลักษณะต่างๆ ตามความจำเป็นและเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพแหล่งน้ำในไร่นา

2) ขยายพื้นที่รับประโยชน์จากระบบชลประทาน เพิ่มประสิทธิภาพการกระจายน้ำอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม และเพิ่มประสิทธิภาพการใช้น้ำในภาคเกษตรโดยส่งเสริมการปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยในฤดูแล้ง

3) บริหารจัดการน้ำในแต่ละลุ่มน้ำอย่างองค์รวม มีการใช้น้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดโดยจัดทำแผนบริหารจัดการน้ำอย่างบูรณาการสอดคล้องกับแผนการปลูกพืช

4) ขยายและสนับสนุนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำและองค์กรลุ่มน้ำเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและจัดตั้งธนาคารน้ำในชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ

5) ผนวกสร้างจิตสำนึกการรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด มีการป้องกันและเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ โดยมีการตรวจสอบคุณภาพน้ำในลุ่มน้ำให้อยู่ในระดับไม่น้อยกว่าเกณฑ์พอใช้อย่างต่อเนื่อง

6) เผยแพร่ความรู้ และสร้างความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติธรรมชาติ ทั้งเรื่องอุทกภัยน้ำท่วมและดินถล่มให้ประชาชนรับทราบและตระหนักถึงภัยที่อาจเกิดขึ้น

7) เตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติธรรมชาติอุทกภัยน้ำท่วมและดินถล่ม ที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยสำรวจจัดทำแผนที่บ่งชี้พื้นที่เสี่ยงภัยและจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่เสี่ยงในแต่ละลุ่มน้ำ จัดทำระบบการเตือนภัยในระดับชุมชน จัดทำระบบระบายน้ำ พัฒนาแก้มลิง ตลอดจนกำหนดมาตรการวิธีการเตรียมความพร้อมทุกด้านทั้งก่อนเกิดภัย ขณะเกิดภัยและหลังเกิดภัย มุ่งบูรณาการดำเนินงานของทุกฝ่ายให้มีเอกภาพในการจัดการภัยพิบัติ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิต ในยุทธศาสตร์นี้มุ่งยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งในด้านการเข้าถึงบริการพื้นฐาน การยกระดับรายได้และการสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ โดยมีแผนงานดังนี้

1. แผนงาน การพัฒนาอาชีพ คุณภาพชีวิตและการเข้าถึงบริการทางสังคมและสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีแนวทางในการดำเนินงานดังนี้

การพัฒนาอาชีพและการตลาด

- 1) ส่งเสริมการปลูกพืชแบบผสมผสานและพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่แต่ละลุ่มน้ำ มีแผนการปลูกพืชที่สอดคล้องกับแผนการใช้น้ำ และมีการวางแผนการส่งเสริมอาชีพให้สอดคล้องกับแผนการตลาดอย่างเป็นระบบ โดยให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม
- 2) ขยายผลและสนับสนุนการทำการเกษตรที่ยั่งยืนรูปแบบต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น เกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ และเกษตรธรรมชาติ เพื่อการพึ่งตนเองได้ ลดการใช้สารเคมีด้านการเกษตร และสร้างแหล่งอาหารชุมชนปลอดภัยปลอดสารพิษในพื้นที่ลุ่มน้ำ
- 3) ส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงสัตว์ทั้งสัตว์บก สัตว์ปีกและสัตว์น้ำ ที่เหมาะสมกับชุมชนในแต่ละลุ่มน้ำ มุ่งบริโภคและใช้งานในครัวเรือนเป็นหลักเพื่อการพึ่งพาตนเอง และการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจที่ทำให้มูลค่าการผลิตสูงขึ้น
- 4) ดำเนินการฝึกอบรมอาชีพทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรอย่างบูรณาการ เป็นระบบ ครบวงจร สนับสนุนปัจจัยการผลิตโดยมุ่งเน้นการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ได้ผลผลิต และรายได้เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

การเข้าถึงบริการทางสังคมและสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดย

- 1) จัดและกระจายบริการสังคมพื้นฐานทั้งด้านการศึกษา สาธารณสุขและสวัสดิการ สังคมตามสิทธิพึงมีพึงได้และพัฒนาช่องทางการเข้าถึงบริการอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม
- 2) สนับสนุนการนำระบบสวัสดิการสังคมเข้ามาช่วยเหลือแก่กลุ่มเกษตรกรยากจน
- 3) สนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มอุตสาหกรรมขนาดย่อย และสร้างเครือข่ายการผลิต เช่น กลุ่มอุตสาหกรรมแปรรูป กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยพัฒนาเข้าสู่ระบบและวิธีการสหกรณ์ในระยะยาว
- 4) ดำเนินการจัดทำบัญชีครัวเรือนในชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในระดับครัวเรือน
- 5) ส่งเสริมการปลูกป่าชุมชนเพื่อชุมชนได้ใช้ประโยชน์ ขยายการดำเนินงานโครงการธนาคารฝืนตามพระราชดำริเพิ่มขึ้น และสนับสนุนการนำวัตถุดิบการเกษตรที่เหลือใช้มาผลิตพลังงานทดแทนเพื่อใช้ในครัวเรือน
- 6) พัฒนาคุณภาพคนในพื้นที่ลุ่มน้ำให้มีภูมิคุ้มกัน โดยจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทุกช่วงวัย จัดศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จัดการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนเพื่อการรู้และใช้ภาษาไทยได้ถูกต้อง จัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่สอดคล้องกับภูมิสังคมแต่ละลุ่มน้ำเพื่อพัฒนาแรงงานและการประกอบอาชีพ รวมทั้งพัฒนาสุขภาพอนามัยและพัฒนาผู้สูงอายุให้สามารถพึ่งพาตนเองได้
- 7) พัฒนาและจัดระเบียบชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำให้เข้มแข็ง โดยนำทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนธรรมชาติ มาใช้เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนา เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ปราชญ์เกษตร วัฒนธรรมชุมชนลุ่มน้ำ และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 8) พัฒนาการบริโภคน้ำของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยการให้ความรู้ในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและสนับสนุนปัจจัยการดำเนินงาน เพื่อส่งผลให้เกิดสุขภาพอนามัยที่ดี
- 9) ดำเนินการขยายผลการดำเนินงานโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวันตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อพัฒนาเด็กวัยเรียนในโรงเรียนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

2. แผนงาน การส่งเสริมและพัฒนาความมั่นคงของคนและชุมชน โดย

- 1) ดำเนินการด้วยมาตรการและวิธีการต่างๆ ในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดในหมู่บ้านและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งด้านการเสฟ ลำเลียง การค้าและการฟื้นฟูบำบัดรักษา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน
- 2) ดำเนินการสำรวจตรวจสอบและจัดทำข้อมูลประชากรในชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำทุกหมู่บ้านให้ถูกต้องสมบูรณ์และเป็นปัจจุบัน เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดสถานะบุคคลและจัดทำทะเบียนราษฎร์ตามระเบียบของทางราชการ
- 3) ดำเนินการสร้างจิตสำนึกของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้เข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาต่างๆ โดยการส่งเสริมอาชีพให้เกิดรายได้ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การดูแลรักษาป่าต้นน้ำและลุ่มน้ำ และการเสริมสร้างความมั่นคงของชาติในฐานะของพลเมืองไทยที่ดี

3. แผนงานการพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน

1) พัฒนาและปรับปรุงเส้นทางคมนาคมตามความจำเป็นและเหมาะสม สอดคล้องกับกฎหมาย และระเบียบปฏิบัติที่มีอยู่

2) ขยาย ปรับปรุงและกระจายบริการพื้นฐานเพื่อการผลิตให้ทั่วถึงโดยการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร การขยายผลของศูนย์บริการและพัฒนาตามพระราชดำริ โดยพัฒนาเป็นศูนย์บริการเพื่อสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ

1. แผนงานการพัฒนาการขับเคลื่อนและบูรณาการโครงการ

1.1 ปรับกระบวนการทัศน์การพัฒนา มุ่งการบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม มีการบูรณาการระหว่างกระทรวง และหน่วยงาน อย่างเป็นระบบ โดยมีประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นศูนย์กลางการพัฒนาพร้อมกันทั้งคนและพื้นที่ มีการกำหนดพื้นที่หลักในการดำเนินงานของแต่ละลุ่มน้ำ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน มีการใช้แผนและข้อมูลกลางเป็นเครื่องมือดำเนินงานและมีตัวชี้วัดการพัฒนาที่ชัดเจน รวมถึงการบูรณาการแผนแม่บทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศ ภายใต้ยุทธศาสตร์การฟื้นฟูป่าต้นน้ำและป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดิน

1.2 เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงาน โดยกำหนดหน้าที่ปฏิบัติทุกระดับให้ชัดเจน กำหนดผู้ประสานงานในการดำเนินงานทุกลุ่มน้ำ พัฒนาศูนย์ปฏิบัติการปฏิบัติงานให้เป็นมืออาชีพทำงานเชิงรุก พัฒนาระบบฐานข้อมูลกลางให้ครบถ้วนสมบูรณ์และเป็นปัจจุบันสำหรับใช้ร่วมกัน นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหารจัดการ ปรับปรุงเครื่องมือและกลไกการดำเนินงานให้สามารถสนองพระราชดำริได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

1.3 ดำเนินการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เชิงรุกด้วยสื่อทุกประเภทต่อกลุ่มเป้าหมายต่างๆ มุ่งขยายองค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริในการพัฒนาคนและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำที่สอดคล้องเกื้อกูลกัน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

2. แผนงานพัฒนาศูนย์เรียนรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพและสิ่งแวดล้อม

ดำเนินการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เป้าหมายโดยมุ่งเน้นให้แต่ละจังหวัดพัฒนาพื้นที่เป้าหมายที่มีศักยภาพอย่างน้อย ลุ่มน้ำละหนึ่งแห่ง และมีการเชื่อมโยงศูนย์เรียนรู้กับแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ที่มีเป้าหมายเดียวกัน เพื่อสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ให้ชุมชนได้พัฒนาได้เร็วขึ้น ศูนย์เรียนรู้ควรมีเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ เป็นวิทยากรควบคู่ไปกับวิทยากรจากหน่วยงานที่จะสนับสนุนทางวิชาการ การเรียนรู้จะเน้นการสาธิตการปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ เพื่อให้ผู้เรียนรู้สามารถนำความรู้ไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง และมีการติดตามให้คำแนะนำเกษตรกรที่เป็นสมาชิกอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการจัดทำองค์ความรู้และถ่ายทอดผ่านสื่อต่างๆ ให้มีการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. แผนงานการศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาเกษตรกรและต่อ ยอดภูมิปัญญาและพัฒนานวัตกรรมชุมชนจากความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

1) ดำเนินการทดลองและพัฒนาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมต่อการปลูกบนพื้นที่สูงและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน และส่งเสริมการปลูกข้าวมุงบริโภคภายในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี

2) สนับสนุนการศึกษาทดลองวิจัยในลักษณะต่อยอด และพัฒนาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์บก สัตว์ปีกและสัตว์น้ำ และระบบการปลูกพืชที่เหมาะสม สามารถเจริญเติบโตได้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารแก่ชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำและเป็นการพัฒนาการผลิตเพื่อลดความเสี่ยงด้านราคา รวมทั้งการปลูกพืชใช้น้ำน้อยเพื่อลดความเสี่ยงจากการแปรปรวนของภูมิอากาศ และได้มีการนำผลการวิจัยไปส่งเสริมในวงกว้าง

3) ดำเนินการสำรวจพันธุ์สัตว์น้ำในลุ่มน้ำและขยายพันธุ์สัตว์น้ำโดยปล่อยในแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำและสร้างความมั่นคงด้านอาหารแก่ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

4) มีการศึกษาวิจัยภูมิสังคมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนา

5) การนำผลการวิจัยไปส่งเสริมการเพิ่มผลผลิต และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

4. ตัวชี้วัดการดำเนินงาน

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในพื้นที่โครงการมีจำนวนพื้นที่การบุกรุกทำป่าลดลง และมีจำนวนพื้นที่ป่าที่เพิ่มขึ้น และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน และเพื่อการอนุรักษ์อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ในด้านการจัดการน้ำ มีการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอ รวมทั้งมีการพัฒนาแหล่งน้ำ และระบบกระจายน้ำอย่าง เป็นระบบมากขึ้น

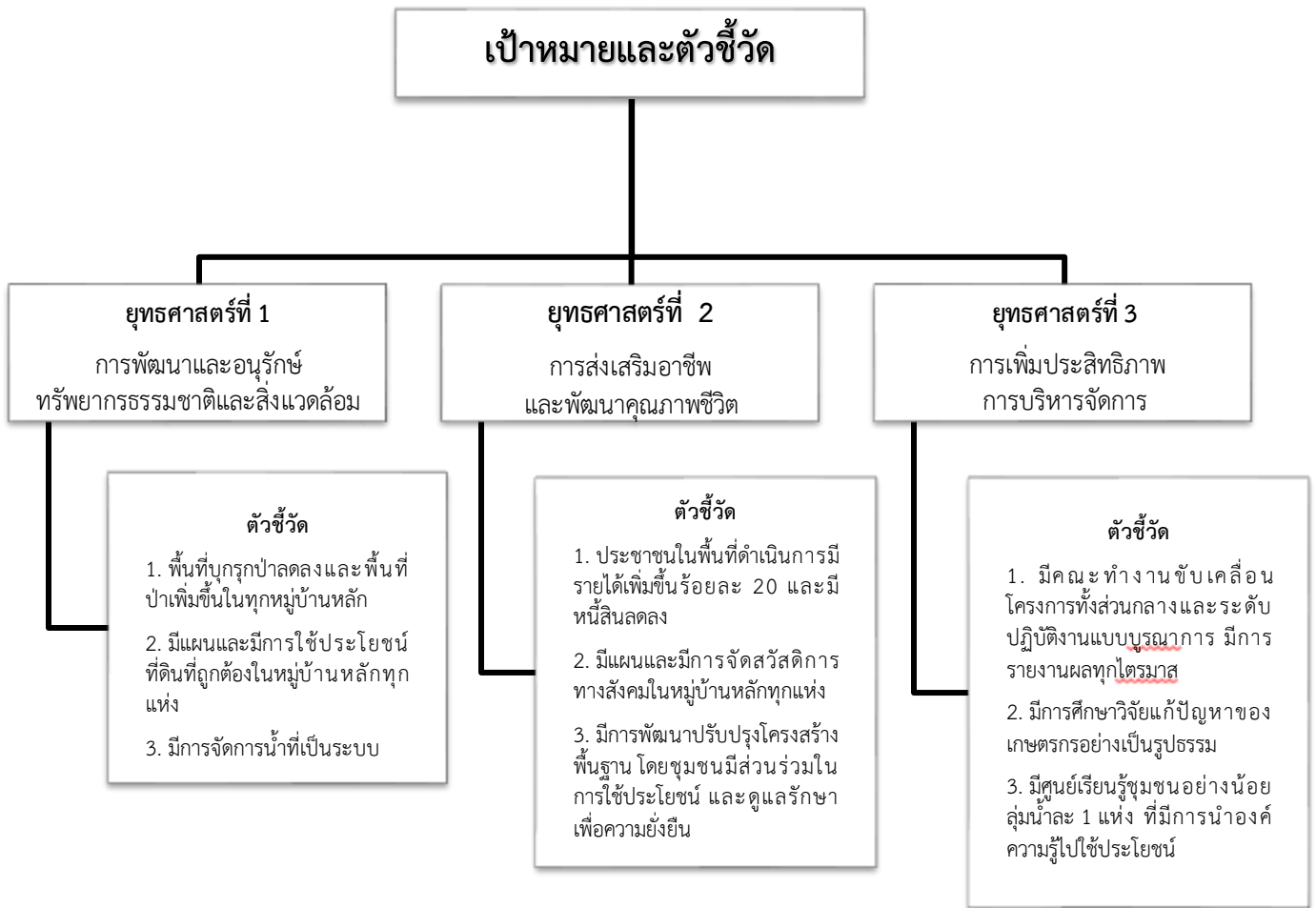
ยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิต

ประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 20 และมีหนี้สินลดลง และได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น มีการวางแผนด้านพัฒนาสังคมและการจัดสวัสดิการสังคม แก่ผู้ด้อยโอกาสของหมู่บ้านและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดระบบสวัสดิการและโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ อันจะก่อให้เกิดความมั่นคงของคนและชุมชนในบริบทของปัจจัยทางสังคมพื้นฐาน รวมทั้งการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยกระบวนการกลุ่ม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ

มีคณะทำงานและการขับเคลื่อนโครงการทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมแบบประชารัฐ และให้มีการบูรณาการแผนงานโครงการต่าง ๆ มีศูนย์เรียนรู้ชุมชนอย่างน้อยลุ่มน้ำละ 1 แห่งที่มีการนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ ที่มีการนำเอาปัญหาในพื้นที่มาต่อยอดโดยผ่านกระบวนการวิจัยและสำรวจอย่างเป็นรูปธรรม

รายละเอียดเป้าหมายและตัวชี้วัดของแต่ละยุทธศาสตร์ปรากฏในแผนภูมิที่ 1

5. กระบวนการจัดทำแผนแม่บท

การยกร่างแผนแม่บทโครงการรักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน อาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากทุกภาคส่วน โดยมีขั้นตอนดังนี้

5.1 ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

1) ศึกษาสถานะเศรษฐกิจ สังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” เพื่อประเมินสถานการณ์ปัจจุบันของโครงการ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานราชการ ทุกพื้นที่ของโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”

2) ศึกษาบทบาท เอกสารนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลระยะ 4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 แผนยุทธศาสตร์ การพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูงภาคเหนือ สถานการณ์เปลี่ยนแปลงโลก เช่น ภาวะโลกร้อน การพัฒนาเชิงลุ่มน้ำ การขาดแคลนน้ำ

3) วิเคราะห์สถานการณ์ในพื้นที่โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” โดยการทำ SWOT Analysis ประเมินสถานการณ์จากผลการดำเนินงาน โดยหาอุปสรรคและความต้องการของชุมชน สามารถทำได้จากการบูรณาการแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 2 (2555 - 2559)

5.2 ขั้นตอนการยกร่างแผนแม่บทและจัดทำแผนบูรณาการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1) นำผลการศึกษาสถานะเศรษฐกิจ สังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” เสนอต่อคณะทำงานแต่ละจังหวัด

2) ประชุมเชิงปฏิบัติการ (ครั้งที่ 1) ร่วมกับ คณะทำงานโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระดับจังหวัดทุกจังหวัด เพื่อทบทวน จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ในการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา และได้กำหนด (ร่าง) ยุทธศาสตร์ แนวทางการดำเนินงาน เพื่อเสนอต่อ เจ้าหน้าที่ส่วนกลางและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ได้พิจารณา

3) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (ครั้งที่ 2) เพื่อวิพากษ์ (ร่าง) แผนแม่บทระยะ 2 โดยมีส่วนงานราชการต่างๆที่เกี่ยวข้อง ทั้งจากส่วนกลางและผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ เข้าร่วมการประชุม เพื่อร่วมการพิจารณารายละเอียดร่างแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะ 3 (2560 - 2564) โดยมีผู้แทนส่วนราชการ เข้าร่วมกันปรับแผนงานกิจกรรมของแต่ละส่วนให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การดำเนินงานและแนวทางการดำเนินงานแบบบูรณาการ

4) จัดทำแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะ 3 (2560 - 2564) เพื่อเสนอขออนุมัติต่อไป

5.3 ขั้นตอนการขอความเห็นชอบแผนแม่บท

1) นำร่างแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะ 3 (2560 - 2564) เข้าการประชุมคณะกรรมการบริหารและกำกับดูแลโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ที่มีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน เพื่อขอความเห็นชอบ และเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการและกำกับดูแลโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในลำดับต่อไป

2) นำร่างแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะ 3 (2560 - 2564) เข้าประชุมคณะกรรมการอำนวยการโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” เพื่อขอความเห็นชอบ และเสนอต่อคณะรัฐมนตรี

3) ขออนุมัติแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” จากคณะรัฐมนตรี โดยมีสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) เป็นผู้ดำเนินการ

รายละเอียดขั้นตอนและกระบวนการจัดทำแผนแม่บทโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง แสดงใน
แผนภูมิที่ 2

ส่วนที่ 5

การบริหารจัดการแผนไปสู่การปฏิบัติ

การขับเคลื่อนแผนโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564) ไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับความชัดเจนในสาระสำคัญของแผน ระบบบริหารจัดการ การรับรู้ และความเข้าใจตลอดจนการตระหนักถึงภารกิจความรับผิดชอบของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยมีหลักการและแนวทางการขับเคลื่อน ดังนี้

1. หลักการ

1) ขับเคลื่อนการดำเนินงานพัฒนาโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564) อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ยึดแนวพระราชดำริที่พระราชทานให้ไว้เป็นองค์ความรู้ในการขับเคลื่อน โดยบูรณาการดำเนินงานอย่างเป็นองค์รวม

2) มีการใช้ “แผน” เป็นเครื่องมือการดำเนินงานและแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติตามสภาพสังคมในแต่ละกลุ่มน้ำ ยึดหลักการพัฒนา “พื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วม” (Area-Function-Participation=AFP) โดยใช้ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติและทุนวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือขับเคลื่อน

3) เกษตรและสหกรณ์จังหวัดฯ (แต่ละจังหวัด) ร่วมกับหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายเป็นหน่วยงานแกนกลางในแต่ละจังหวัด เป็นแกนการขับเคลื่อนการปฏิบัติสู่หมู่บ้านและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

2. แนวทางการขับเคลื่อน

2.1 ระยะเวลาดำเนินงาน ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564)

2.2 องค์การบริหารงาน

1) ระดับนโยบาย

“คณะกรรมการอำนวยการโครงการรักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธานกรรมการ ที่ปรึกษาโครงการพระราชดำริ สำนักราชเลขาธิการ (พลเอกนิพนธ์ ภารัญญิตย) เป็นรองประธานกรรมการ และมีรองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ที่ได้รับมอบหมาย) เป็นกรรมการและเลขานุการ) คณะกรรมการฯ ดังกล่าวมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(1) พิจารณากำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานเพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตามโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารและพัฒนาการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

(2) พิจารณากำหนดแผนงานและโครงการให้สอดคล้องกับแนวพระราชดำริและพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินการ

(3) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

2) ระดับบริหารและอำนาจการ

“คณะกรรมการบริหารและกำกับดูแลโครงการรักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” มีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธาน มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นกรรมการ อาทิ ผู้ว่าราชการจังหวัดในพื้นที่ดำเนินโครงการ กรมการข้าว กรมชลประทาน กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และกรมป่าไม้ โดยมีผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) เป็นกรรมการและเลขานุการ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(1) กำหนดแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องตามแนวพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

(2) พัฒนาส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เพื่อหยุดการทำไร่เลื่อนลอยและการลดการใช้สารเคมี ตลอดจนยกระดับการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้

(3) รณรงค์ในการให้ความรู้และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนที่อาศัยบนพื้นที่สูงได้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ต้นไม้ และผลประโยชน์ที่ได้รับจากป่า เพื่อลดการตัดไม้ทำลายป่า

(4) ติดตามและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน และเกษตรกร ให้มีการดำเนินงานตามแผนที่ได้กำหนดไว้

(5) แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานได้ตามความจำเป็น

(6) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

3) ระดับปฏิบัติ

“คณะทำงานโครงการรักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน จังหวัด.....” รับผิดชอบดำเนินงานในระดับจังหวัด โดยแต่ละจังหวัดมีเกษตรและสหกรณ์จังหวัด และหน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาพื้นที่ ร่วมเป็นฝ่ายเลขานุการคณะทำงานฯ และเป็นแกนกลางดำเนินงานระดับจังหวัด มีหน้าที่สำคัญในการติดตามการดำเนินงานของหน่วยงานในพื้นที่ ให้เกิดการบูรณาการการปฏิบัติงานในพื้นที่เป้าหมาย และเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3. บทบาทแต่ละภาคส่วนในการขับเคลื่อน

1) **ภาครัฐบาล** ดำเนินงานตามโครงสร้างการบริหารงานที่กำหนดไว้ตามพันธกิจ หน้าที่รับผิดชอบของแต่ละหน่วย มุ่งบูรณาการดำเนินงานให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2548 เรื่องให้ทุกหน่วยถือโครงการพระราชดำริเป็นภารกิจด่วน โดยมีประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นเป้าหมายหลักในการดำเนินงาน โดยมีหน่วยงานภาครัฐที่สนับสนุนการดำเนินงานประกอบไปด้วย 1.กรมการข้าว 2.กรมการพัฒนาชุมชน 3.กรมชลประทาน 4.กรมทรัพยากรน้ำ 5.กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ 6.กรมประมง 7.กรมปศุสัตว์ 8.กรมพัฒนาที่ดิน 9.กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน 10.กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ 11.กรมวิชาการเกษตร 12.กรมส่งเสริมการเกษตร 13.กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น 14.กรมการปกครอง 15.กรมป่าไม้ 16.กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช 17.กรมส่งเสริมสหกรณ์ 18.กรมหม่อนไหม 19.สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข 20.ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 21.สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง 22.สำนักงานปฏิรูปที่ดิน 23.สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

24.สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 25.สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย 26.สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) 27.องค์การสวนพฤกษศาสตร์ 28.ศูนย์อำนวยการประสานงานเพื่อความมั่นคง โครงการภูซัด ภูเมี่ยง ภูสอยดาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กรมทหารปืนใหญ่ที่ 21) 29.สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 30.มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

2) ภาคเอกชน สนับสนุนและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานกับภาครัฐและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

3) องค์กรส่วนท้องถิ่น (อบจ. อบต.) ส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการฯ ตามภารกิจรับผิดชอบทั้งทรัพยากรและการบริหารจัดการเพื่อสนองความต้องการของประชาชนและชุมชนในพื้นที่แต่ละลุ่มน้ำ

4) ชุมชนและประชาชน เข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนของตนเอง

5) สถาบันการศึกษาในจังหวัดพื้นที่ลุ่มน้ำ นำองค์ความรู้ตัวแบบความสำเร็จจากการศึกษาทดลองด้านเกษตรกรรมและสังคมวิทยาของชุมชนท้องถิ่น มาขยายผลเพื่อการพัฒนา

6) สื่อมวลชน เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ข่าวสารองค์ความรู้และผลสำเร็จการดำเนินงานของโครงการฯ ที่ส่งผลประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

4. การจัดทำแผนปฏิบัติการ

เพื่อให้การดำเนินงานโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564) สอนองพระราชดำริอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาส่วนรวม จึงมุ่งใช้ “แผน” เป็นเครื่องมือขึ้นำการดำเนินงาน ประสาน จัดสรรทรัพยากรและติดตามประเมินผล โดยทุกหน่วยร่วมกันจัดทำ “แผนปฏิบัติการ” ทั้ง “แผนปฏิบัติการระยะที่ 3 (พ.ศ.2560 - 2564)” และ “แผนปฏิบัติการประจำปี” โดยหน่วยงานต่างๆ สนับสนุนการดำเนินงานเพื่อสนองพระราชดำริ ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2548 เรื่อง แนวทางการดำเนินงานโครงการ/กิจกรรม อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

5. แหล่งที่มาของงบประมาณดำเนินงาน ได้แก่

- 1) งบประมาณปกติประจำปีของหน่วยงานต่างๆ
- 2) งบประมาณบูรณาการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- 3) งบประมาณตามแผนพัฒนาจังหวัด และงบประมาณตามแผนพัฒนาจังหวัดด้านการพัฒนาเพื่อความมั่นคง
- 4) งบประมาณองค์กรส่วนท้องถิ่น (อบจ. อบต.)
- 5) งบประมาณ กปร.
- 6) งบประมาณอื่นๆ เช่น งบอุดหนุนการพัฒนาการท่องเที่ยว งบสนับสนุนจากภาคเอกชน เป็นต้น

6. การประชาสัมพันธ์

1) ดำเนินการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ทั้งในส่วนกลางและระดับพื้นที่ด้วยสื่อทุกประเภท เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อหนังสือพิมพ์ สื่อวิทยุและโทรทัศน์ ฯลฯ มุ่งประชาสัมพันธ์เชิงรุกให้เห็นถึงผลลัพธ์และผลสำเร็จของโครงการที่มีต่อประชาชนและพื้นที่

2) การจัดนิทรรศการประชาสัมพันธ์ผลการปฏิบัติงานโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในโอกาสต่างๆ เช่น งานวันแม่แห่งชาติ งานวันเกษตรแห่งชาติ

3) ดำเนินการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการต่อกลุ่มนักเรียน นิสิตนักศึกษา และเยาวชน ในพื้นที่เป้าหมายแต่ละจังหวัด เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของโครงการฯ

7. การติดตามประเมินผล

1) การติดตามผล ได้แก่ ทุกกลุ่มนำรายงานความก้าวหน้าผลการดำเนินงาน ทุก 3 เดือน ให้กับฝ่ายเลขานุการ เพื่อนำเสนอต่อคณะกรรมการบริหารฯ และคณะกรรมการอำนวยการโครงการ และ มีการตรวจเยี่ยมผลการดำเนินงานโดยคณะกรรมการบริหารฯ ในพื้นที่ ปีละ 1 - 2 ครั้ง

2) การประเมินผลลัพธ์และผลกระทบของการดำเนินงานโดยมีตัวชี้วัดการพัฒนาที่ชัดเจน และให้มีการประเมินผลกึ่งกลางแผน และเมื่อสิ้นสุดแผนระยะที่ 3 โดยใช้สถาบันการศึกษาเป็นผู้ประเมิน

ภาคผนวก
งบประมาณแผนแม่บท โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”
จำแนกตามยุทธศาสตร์

เพื่อให้การดำเนินงานของโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการดำเนินงานที่กำหนดไว้จึงกำหนดกรอบงบประมาณแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2560 – 2564) สำหรับการดำเนินงานภายใต้ 3 ยุทธศาสตร์ โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมปฏิบัติงาน 30 หน่วยงาน ดำเนินการในพื้นที่โครงการ 11 แห่ง วงเงินงบประมาณ 5 ปี รวม 1,199,736,000 บาท

1. งบประมาณตามแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” จำแนกตามยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย

ยุทธศาสตร์	งบประมาณ (บาท)					รวม
	ปี 2560	ปี 2561	ปี 2562	ปี 2563	ปี 2564	
ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	153,306,000	197,980,000	191,920,000	147,209,000	145,461,000	835,876,000
ยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมอาชีพ และพัฒนาคุณภาพ ชีวิต	59,706,000	73,449,000	55,457,000	89,414,000	32,039,000	310,065,000
ยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารจัดการ	7,341,000	10,076,000	12,111,000	12,116,000	12,151,000	53,795,000
รวมทั้งสิ้น	220,353,000	281,505,000	259,488,000	248,739,000	189,651,000	1,199,736,000

ภาคผนวก
งบประมาณแผนแม่บท โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”
จำแนกตามพื้นที่โครงการ

2. งบประมาณแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” จำแนกตามพื้นที่โครงการ

พื้นที่โครงการ	งบประมาณ (บาท)					รวม
	ปี 2560	ปี 2561	ปี 2562	ปี 2563	ปี 2564	
1. กลุ่มน้ำของ จังหวัดแม่ฮ่องสอน	13,454,000	15,472,000	15,214,000	12,035,000	15,434,000	71,609,000
2. กลุ่มน้ำปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	15,922,000	14,702,000	15,967,000	13,969,000	16,328,000	76,888,000
3. กลุ่มน้ำแม่สะงา จังหวัดแม่ฮ่องสอน	8,458,000	20,663,000	18,284,000	16,342,000	16,380,000	80,127,000
4. กลุ่มน้ำแม่สะมาด จังหวัดแม่ฮ่องสอน	5,435,000	20,659,000	15,590,000	14,920,000	13,890,000	70,494,000
5. กลุ่มน้ำคำ จังหวัดเชียงราย	14,051,000	14,040,000	14,348,000	14,274,000	14,317,000	71,030,000
6. กลุ่มน้ำแม่หาด จังหวัดเชียงใหม่	28,402,000	24,373,000	4,158,000	4,118,000	4,291,000	65,342,000
7. กลุ่มน้ำปิงน้อย จังหวัดเชียงใหม่	8,733,000	3,661,000	4,060,000	4,071,000	4,501,000	25,026,000
8. กลุ่มน้ำขุนน่าน จังหวัดน่าน	25,109,000	33,965,000	41,445,000	26,153,000	29,250,000	155,922,000
9. กลุ่มน้ำลี จังหวัดอุดรดิตถ์	14,745,000	14,361,000	14,899,000	15,232,000	15,584,000	74,821,000
10. กลุ่มน้ำภาค จังหวัดพิษณุโลก	38,253,000	57,034,428	71,057,282	50,880,382	40,517,692	257,740,000
11. กลุ่มน้ำหมัน จังหวัดเลย	47,791,000	62,571,000	44,471,000	76,741,000	19,163,000	250,737,000
รวมทั้งสิ้น	220,353,000	281,501,428	259,493,282	248,735,382	189,655,692	1,199,736,000

ภาคผนวก
งบประมาณแผนแม่บท โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน”
จำแนกตามหน่วยงาน

3. งบประมาณแผนแม่บทโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” จำแนกตามหน่วยงาน

หน่วยงาน	งบประมาณ (บาท)					รวม
	ปี 2560	ปี 2561	ปี 2562	ปี 2563	ปี2564	
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์						
1. กรมการข้าว	4,380,000	4,330,000	4,390,000	4,330,000	4,340,000	21,770,000
2. กรมชลประทาน	102,500,000	148,000,000	143,600,000	98,500,000	96,200,000	588,800,000
3. กรมตรวจบัญชีสหกรณ์	167,000	167,000	167,000	167,000	167,000	835,000
4. กรมประมง	3,727,000	3,738,000	3,851,000	3,861,000	3,978,000	19,155,000
5. กรมปศุสัตว์	2,110,000	2,082,000	2,082,000	2,084,000	2,056,000	10,414,000
6. กรมพัฒนาที่ดิน	17,479,000	17,027,000	17,380,000	17,735,000	18,088,000	87,709,000
7. กรมวิชาการเกษตร	3,386,000	3,373,000	3,386,000	3,373,000	3,386,000	16,904,000
8. กรมส่งเสริมการเกษตร	3,579,000	2,910,000	3,030,000	2,678,000	2,715,000	14,912,000
9. กรมส่งเสริมสหกรณ์	557,000	577,000	591,000	608,000	625,000	2,958,000
10. กรมหม่อนไหม	1,065,000	1,090,000	1,191,000	1,277,000	1,388,000	6,011,000
11. สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม	2,235,000	2,155,000	2,200,000	2,155,000	2,190,000	10,935,000
12. สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	1,476,000	1,526,000	1,546,000	1,566,000	1,586,000	7,700,000
13. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร	76,000	76,000	76,000	76,000	76,000	380,000
14. การยางแห่งประเทศไทย	128,000	122,000	69,000	58,000	63,000	440,000
15. สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)	5,300,000	8,000,000	10,000,000	10,000,000	10,000,000	43,300,000
รวม	148,165,000	195,173,000	193,559,000	148,468,000	146,858,000	832,223,000

หน่วยงาน	งบประมาณ (บาท)					รวม
	ปี 2560	ปี 2561	ปี 2562	ปี 2563	ปี2564	
กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม						
1. กรมทรัพยากรน้ำ	5,000,000	5,000,000	5,000,000	5,000,000	5,000,000	25,000,000
2. กรมป่าไม้	751,000	751,000	751,000	751,000	751,000	3,755,000
3. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช	27,782,000	26,941,000	25,365,000	25,423,000	25,565,000	131,076,000
4. สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	1,000,000	1,000,000	1,000,000	1,000,000	1,000,000	5,000,000
5. องค์การสวนพฤกษศาสตร์	1,048,000	1,048,000	1,048,000	1,048,000	1,048,000	5,240,000
รวม	35,581,000	34,740,000	33,164,000	33,222,000	33,364,000	170,071,000
กระทรวงมหาดไทย						
1. กรมการปกครอง	25,000	5,000	5,000	5,000	5,000	45,000
2. กรมการพัฒนาชุมชน	402,000	402,000	402,000	402,000	402,000	2,010,000
3. กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น	26,220,000	41,120,000	22,820,000	58,220,000	720,000	149,100,000
รวม	26,647,000	41,527,000	23,227,000	58,627,000	1,127,000	151,155,000
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์						
1. กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ	5,373,000	5,429,000	5,659,000	4,599,000	4,526,000	25,586,000
รวม	5,373,000	5,429,000	5,659,000	4,599,000	4,526,000	25,586,000
กระทรวงศึกษาธิการ						
1. มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย	500,000	500,000	500,000	500,000	500,000	2,500,000
2. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย	1,169,000	1,068,000	1,061,000	1,055,000	1,048,000	5,401,000
รวม	1,669,000	1,568,000	1,561,000	1,555,000	1,548,000	7,901,000
กระทรวงสาธารณสุข						
1. สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข	1,210,000	1,360,000	1,110,000	1,060,000	1,520,000	6,260,000
รวม	1,210,000	1,360,000	1,110,000	1,060,000	1,520,000	6,260,000

หน่วยงาน	งบประมาณ (บาท)					รวม
	ปี 2560	ปี 2561	ปี 2562	ปี 2563	ปี2564	
กระทรวงกลาโหม						
1. ศูนย์อำนวยการประสานงานเพื่อความมั่นคง โครงการภูซัด ภูเมียง ภูสอยดาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กรมทหารปืนใหญ่ที่ 21)	1,200,000	1,200,000	700,000	700,000	200,000	4,000,000
รวม	1,200,000	1,200,000	700,000	700,000	200,000	4,000,000
กระทรวงแรงงาน						
1. กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน	188,000	188,000	188,000	188,000	188,000	940,000
รวม	188,000	188,000	188,000	188,000	188,000	940,000
สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ						
1. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	320,000	320,000	320,000	320,000	320,000	1,600,000
รวม	320,000	320,000	320,000	320,000	320,000	1,600,000
รวมทั้งสิ้น	220,353,000	281,505,000	259,488,000	248,739,000	189,651,000	1,199,736,000

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มน้ำของ

ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ความเป็นมา

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรการดำเนินงานโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริและทรงเยี่ยมราษฎร ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในวันที่ 3 - 5 มีนาคม 2549 เพื่อทอดพระเนตรผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งโรงเรียนเกษตรกรรมบนพื้นที่สูงจังหวัดแม่ฮ่องสอนในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ณ ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พร้อมทั้งได้ทรงมีพระราชเสาวนีย์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานหลายประการ ได้แก่ ด้านการเกษตร ด้านหัตถกรรม ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ ด้านพัฒนาสังคม ในชุมชนและด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติและมีพระประสงค์ที่จะให้พสกนิกรที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ น้ำและดิน และสามารถดำรงชีวิตและมีวิถีชีวิตที่อยู่กับป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืนตลอดไป

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงได้จัดทำโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในลักษณะของการพัฒนาในระบบลุ่มน้ำซึ่งจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 4 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำแม่สะงา ลุ่มน้ำของ ลุ่มน้ำปาย และลุ่มน้ำแม่สะมาด ห้วยหมาก - ลาง

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 14 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านแสนคำลือ (มีบ้านบริวารคือบ้านแอโก) บ้านเมืองแพม บ้านนาปู่ป้อม บ้านปางตอง บ้านปางบอน (มีบ้านบริวารคือ บ้านอาใจ) บ้านปงยาม บ้านดอยคู (มีบ้านบริวารคือ ไท้งนา) บ้านไท้งสาแล (มีบ้านบริวารคือ บ้านไม้ขวางนาม) บ้านซอแบะ บ้านไท้งหลวง บ้านไท้งกองเต้า (มีบ้านบริวารคือ บ้านแก่งป่าเลา) บ้านป่าโหล บ้านปางคอง บ้านปางคาม (มีบ้านบริวารคือ บ้านน้ำจาง บ้านปางคามน้อย)

2.2 ภูมิประเทศ

พื้นที่โครงการประมาณ 361,583.13 ไร่ หรือ 578.51 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 43.74 รองลงมาเป็นลุ่มน้ำ 1B ร้อยละ 44.39 โดยพื้นที่ลุ่มน้ำเกือบทั้งหมดเป็นภูเขาหินปูนสลับซับซ้อน ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ พื้นที่ทำกินอยู่ระหว่างหุบเขาและไหล่เขา มีความลาดชันสูงและมีถ้ำมากมาย มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางระหว่าง 900 - 1,300 เมตร

2.3 ภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของพื้นที่โดยทั่วไปอยู่ในเขตร้อนชื้น มีอุณหภูมิอยู่ในช่วง 23 - 42 องศาเซลเซียสและมีอากาศแห้งแล้งในฤดูหนาว มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,440 มิลลิเมตร/ปี

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่ของโครงการประมาณ 361,583.13 ไร่ หรือ 578.51 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 563.97 ตารางกิโลเมตร รองลงมาเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 13.31 ตารางกิโลเมตรและพื้นที่เกษตรกรรม 0.48 ตารางกิโลเมตร

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ามูเซอแดง รองลงมา คือ ไทยใหญ่ กะเหรี่ยงขาวและปะโอ ตามลำดับ มีประชากรรวม 5,934 คน 2,005 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้านหลัก/ หมู่บ้านเป้าหมาย	หมู่บ้านบริวาร	หมู่ที่	ตำบล	จำนวน		พื้นที่การเกษตร (ไร่)	รายได้เฉลี่ย/คน/ ปี (บาท)	เขตพื้นที่ อนุรักษ์	ชาติพันธุ์
					ครัวเรือน	ประชากร				
1	แสนคำลือ	แอโگی	2	ถ้ำลอด	148	577	5,380	30,997	ป่าอนุรักษ์	มูเซอ
2	เมืองแพม		6	ถ้ำลอด	199	581	2,270	37,589	ป่าเศรษฐกิจ	กะเหรี่ยง
3	บ้านนาปู่ป้อม		1	นาปู่ป้อม	258	518	1,500	37,012	ป่าสงวน	ไทยใหญ่
4	บ้านปางตอง		2	นาปู่ป้อม	112	289	800	38,906	ป่าสงวน	มูเซอ
5	ปางบอน	อาใจ	3	นาปู่ป้อม	98	235	800	38,847	ป่าอนุรักษ์	มูเซอ
6	ปงยาม		5	นาปู่ป้อม	170	408	1,000	36,134	ป่าเศรษฐกิจ	ไทยใหญ่
7	ดอยคุ	โถ่งนา	6	นาปู่ป้อม	179	419	1,010	39,297	ป่าเศรษฐกิจ	ไทยใหญ่
8	โถ่งสาแล	บ้านไม้ช้างหนาม	7	นาปู่ป้อม	183	685	1,700	39,346	ป่าสงวน	ไทยใหญ่
9	ซอแปะ		8	นาปู่ป้อม	112	465	2,200	36,547	ป่าสงวน	มูเซอ
10	โถ่งหลวง		9	นาปู่ป้อม	113	443	960	35,560	ป่าสงวน	ไทยใหญ่
11	บ้านโถ่งกองเต้า	บ้านแก่งป่าเลา	10	นาปู่ป้อม	109	325	730	33,044	ป่าสงวน	ไทยใหญ่
12	ป่าโหล		11	นาปู่ป้อม	71	283	950	42,853	ป่าสงวน	มูเซอ
13	ปางคอง		12	นาปู่ป้อม	42	129	500	37,742	ป่าสงวน	ไทยใหญ่, มูเซอ
14	ปางคาม	บ้านน้ำจาง บ้านปางคามน้อย	2	ปางมะผ้า	211	577	2,750	32,007	ป่าสงวน	ไทยใหญ่
รวม					2,005	5,934	22,550			

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร โดยปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือน ส่วนพืชอื่นๆ ที่ปลูกในพื้นที่ ได้แก่ กระเทียม พืชผัก ถั่วแดงหลวง งา กระหล่ำ ผือกและข้าวโพด สำหรับพืชที่สร้างรายได้ให้เกษตรกร คือ กระเทียม งาและถั่วแดงหลวง

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) เกษตรกรมีสภาพยากจน ขาดโอกาสทางการศึกษาและจัดตั้งบ้านเรือนอยู่กระจัดกระจายตามแนวชายแดนไทย - พม่า
- 2) สภาพป่าถูกทำลายเป็นพื้นที่กว้างและมีการเผาป่าเพื่อทำการเกษตรอยู่ทั่วไป
- 3) ขาดแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร
- 4) มีปัญหาด้านยาเสพติด

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

เป็นแหล่งปลูกชาดั้งเดิมและเป็นแหล่งอารยธรรมชนเผ่าดั้งเดิมอยู่หลายแห่งและเป็นพื้นที่สูงและดินมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสามารถส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมเกษตรในการปลูกพืชเมืองหนาวรวมทั้งชาและกาแฟ เพื่อเป็นรายได้ให้ราษฎรได้

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูงและดินมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งมีหน่วยงานของรัฐดำเนินงานเพื่อพัฒนาตาม แนวพระราชดำริ ได้แก่ หมู่บ้านชายแดน หมู่บ้านต้นแบบการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำ (food bank) จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสามารถฟื้นฟูเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติในชุมชนและฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นลำธารเพื่อให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำตลอดจนการพัฒนาแหล่งน้ำ การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน ฯลฯ

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

- 1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการจัดทำระบบอนุรักษ์ดิน และน้ำโดยการทำบันไดดิน คุ้รับน้ำขอบเขาและหญ้าแฝกการปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำลำธารและสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การสาธิตและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน รวมทั้งการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาศักยภาพระบบการปลูกพืชและพัฒนากิจกรรมผลิตข้าวไร่โดยการอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีและถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมและปลอดภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชน โดยการสาธิตและส่งเสริมการเลี้ยงสุกร โคและสัตว์ปีก ตลอดจนส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์น้ำและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน
- 3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม รวมถึงด้านโภชนาการในชุมชน

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นจัดระบบส่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทั้งด้าน การอุปโภค บริโภคและด้านการเกษตร

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทาง ชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำปาย

ตำบลผาบ่อง และตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ความเป็นมา

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรการดำเนินงานโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริและทรงเยี่ยมราษฎร ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในวันที่ 3 - 5 มีนาคม 2549 เพื่อทอดพระเนตรผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งโรงเรียนเกษตรกรบนพื้นที่สูงจังหวัดแม่ฮ่องสอนในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ณ ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พร้อมทั้งได้ทรงมีพระราชเสาวนีย์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานหลายประการ ได้แก่ ด้านการเกษตร ด้านหัตถกรรม ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ ด้านพัฒนาสังคม ในชุมชนและด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติและมีพระประสงค์ที่จะให้พสกนิกรที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ น้ำและดิน และสามารถดำรงชีวิตและมีวิถีชีวิตที่อยู่กับป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืนตลอดไป

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงได้จัดทำโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในลักษณะของการพัฒนาในระบบลุ่มน้ำซึ่งจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 4 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำแม่สะงา ลุ่มน้ำของ ลุ่มน้ำปาย และลุ่มน้ำแม่สะมาด ห้วยหมาก - ลาง

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 14 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านป่าปู๋ บ้านห้วยเตือ (มีบ้านบริวารคือ บ้านห้วยปูแง บ้านน้ำเพียงดิน บ้านห้วยคลี่ บ้านไม้มะเดื่อโง้ม) บ้านท่าโป่งแดง บ้านห้วยแก้ว (มีบ้านบริวารคือ บ้านห้วยแก้วบน บ้านห้วยช่างเหล็ก) บ้านห้วยเสือเผ่า (มีบ้านบริวารคือ บ้านแม่ส่วยอุ) บ้านม่อนตะแลง บ้านปางหมู บ้านทุ่งกองมู บ้านในสอย (มีบ้านบริวารคือ บ้านใหม่ในสอย บ้านกระเหรียงคอยาว ศูนย์อพยพ) บ้านสบสอย (มีบ้านบริวารคือ บ้านสามหลัง) บ้านไม้สะเป่ บ้านดอยแสง บ้านห้วยผึ้ง (มีบ้านบริวารคือ บ้านทรายขาว) บ้านเมืองน้อย (มีบ้านบริวารคือ บ้านดอยผักกูด)

2.2 ภูมิประเทศ

พื้นที่โครงการประมาณ 84,265.64 ไร่ หรือ 134.87 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 53.94 รองลงมาเป็นลุ่มน้ำชั้น 3 ร้อยละ 24.00 พื้นที่โครงการส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ระหว่างหุบเขา บางพื้นที่มีความลาดชันสูง เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางระหว่าง 600 - 800 เมตร ซึ่งป่าต้นน้ำลำธารถูกบุกรุกแผ้วถาง เพื่อเป็นพื้นที่ทำการเกษตร

2.3 ภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของพื้นที่โดยทั่วไปอยู่ในเขตร้อนชื้น ฤดูฝนจะมีฝนตกหนัก ฤดูหนาวอากาศมีอุณหภูมิอยู่ในช่วง 8 - 25 องศาเซลเซียส ฤดูร้อนมีอุณหภูมิ 25 - 43 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,330 มิลลิเมตร/ปี

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่โครงการประมาณ 84,265.64 ไร่ หรือ 134.87 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 126.94 ตารางกิโลเมตร รองลงมา เป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 6.25 ตารางกิโลเมตร

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าไทยใหญ่ รองลงมา คือ กะเหรี่ยงและไทยกลางตามลำดับ มีประชากร 15,219 คน 6,675 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้านหลัก/ หมู่บ้านเป้าหมาย	หมู่บ้านบริวาร	หมู่ที่	ตำบล	จำนวน		พื้นที่การเกษตร (ไร่)	รายได้เฉลี่ย/คน/ ปี (บาท)	เขตพื้นที่ อนุรักษ์	ชาติพันธุ์
					ครัวเรือน	ประชากร				
1	บ้านป่าปู		2	ผาบ่อง	390	919	1,248	63,465	ป่าอนุรักษ์	ไทยใหญ่
2	บ้านห้วยเตี๋	บ้านห้วยปูแงง, บ้านน้ำเพียงดิน บ้านห้วยคลี, บ้านไม้มะเตี๋โง้ม	3	ผาบ่อง	820	1,962	1,576	47,849	ป่าอนุรักษ์	ไทยใหญ่, กะเหรี่ยงแดง
3	บ้านท่าโป่งแดง		5	ผาบ่อง	475	927	653	101,849	ป่าอนุรักษ์	ไทยใหญ่
4	บ้านห้วยแก้ว	บ้านห้วยแก้วบน บ้านห้วยช่างเหล็ก	7	ผาบ่อง	185	511	957	37,255	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงขาว
5	บ้านห้วยเสือเตี๋	บ้านแม่ส่วยอุ	8	ผาบ่อง	324	850	651	41,800	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงแดง
6	บ้านม่อนนตะแลง		11	ผาบ่อง	414	613	513	78,122	ป่าอนุรักษ์	พื้นเมือง,ไทยใหญ่
7	บ้านปางหมู		1	ปางหมู	1,187	2,160	1,500	69,331	กั้นออก	ไทยใหญ่
8	บ้านทุ่งกองมู		3	ปางหมู	726	1,175	765	52,214	กั้นออก	ไทยใหญ่
9	บ้านในสอย	บ้านใหม่ในสอย, กระเพี๋ยงคอยาว, ศูนย์อพยพ	4	ปางหมู	668	1,777	980	44,753	กั้นออก	ไทยใหญ่
10	บ้านสบสอย	บ้านสามหลัง	7	ปางหมู	320	866	200	52,377	กั้นออก	ไทยใหญ่
11	บ้านไม้สะเป		9	ปางหมู	207	693	2,500	43,453	ป่าสงวน	กะเหรี่ยงแดง
12	บ้านดอยแสง		13	ปางหมู	103	363	1,765	32,943	ป่าเศรษฐกิจ	กะเหรี่ยงแดง
13	บ้านห้วยผึ่ง	บ้านทรายขาว	3	ห้วยผา	335	988	328	38,083	ป่าสงวน	กะเหรี่ยงแดง
14	บ้านเมืองน้อย	บ้านดอยผักกูด	4	เวียงเหนือ	521	1,415	352	42,885	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงขาว
รวม					6,675	15,219	13,988			

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร โดยปลูกข้าวไว้บริโภคในครัวเรือน ส่วนพืชอื่นๆ ที่ปลูกในพื้นที่ ได้แก่ กระเทียม พืชผัก ถั่วเหลือง ถั่วลิสงและส้ม สำหรับพืชที่สร้างรายได้ให้เกษตรกร คือ กระเทียม และงา

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) เกษตรกรมีสภาพยากจนและมีหนี้สิน เนื่องจากขาดพื้นที่ทำกินและขาดโอกาสทางการศึกษา
- 2) พื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง และมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ
- 3) สภาพป่าถูกทำลายเป็นพื้นที่กว้าง เนื่องจากเกษตรกรบุกรุกเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดและเป็นแหล่งผลิตน้ำมันงา มีการผลิตน้ำมันงาโดยใช้พลังงานซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น จึงสามารถส่งเสริมและพัฒนาการผลิตเพื่อเป็นรายได้ให้ราษฎร

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการเป็นที่ตั้งของศูนย์ศิลปาชีพ ในการให้ความรู้ด้านหัตถกรรมสาขาต่างๆ เป็นพื้นที่ตั้งของศูนย์ประสานงานของโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริจังหวัด แม่ฮ่องสอน มีระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงต้นน้ำ – กลางน้ำ - ปลายน้ำ มีสถานที่เพื่อการฝึกอบรมและการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และมีโครงการธนาคารอาหารชุมชน (food bank) รวมทั้งมีการจัดการ ป่าชุมชน จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนให้เป็นเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและการทำการเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาด้านการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาแหล่งอาหาร ตามธรรมชาติในชุมชนตามโครงการ (food bank) การพัฒนาและฟื้นฟูหัตถกรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นรายได้เสริม ของครอบครัว ตลอดจนการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

- 1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการทำบันไดดิน คุ้มน้ำ ขอบเขาและหญ้าแฝกการปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำลำธารและสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การสาธิตและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน รวมทั้งการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาศักยภาพระบบการปลูกพืชและพัฒนาการผลิตข้าวไร่โดยการอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีและถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมและปลอดภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชน โดยการสาธิตและส่งเสริมการเลี้ยงสุกร โคและสัตว์ปีก ตลอดจนส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์น้ำและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน
- 3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม รวมถึงด้านโภชนาการในชุมชน

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นจัดระบบส่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทั้งด้าน การอุปโภค บริโภคและด้านการเกษตร

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทาง ชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” กลุ่มน้ำแม่สะงา ตำบลหมอกจำแป่ และตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ความเป็นมา

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรการดำเนินงานโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริและทรงเยี่ยมราษฎร ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในวันที่ 3 - 5 มีนาคม 2549 เพื่อทอดพระเนตรผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งโรงเรียนเกษตรกรรมบนพื้นที่สูงจังหวัดแม่ฮ่องสอนในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ณ ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พร้อมทั้งได้ทรงมีพระราชเสาวนีย์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานหลายประการ ได้แก่ ด้านการเกษตร ด้านหัตถกรรม ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ ด้านพัฒนาสังคม ในชุมชนและด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติและมีพระประสงค์ที่จะให้พสกนิกรที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ น้ำและดิน และสามารถดำรงชีวิตและมีวิถีชีวิตที่อยู่กับป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืนตลอดไป

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงได้จัดทำโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในลักษณะของการพัฒนาในระบบลุ่มน้ำซึ่งจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 4 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำแม่สะงา ลุ่มน้ำของ ลุ่มน้ำปาย และลุ่มน้ำแม่สะมาด ห้วยหมาก - ลาง

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 9 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านหมอกจำแป่ บ้านแม่สะงา บ้านห้วยขาน บ้านนาป่าแปก (มีบ้านบริวาร คือ บ้านปางตอง) บ้านห้วยมะเขือส้ม (มีบ้านบริวาร คือ บ้านรวมไทย) บ้านห้วยโป่งอ่อน บ้านทบศอก บ้านยอด บ้านทุ่งไม้สัก (มีบ้านบริวารคือ บ้านลิซอป่าตึง)

2.2 ภูมิประเทศ

พื้นที่โครงการประมาณ 263,105.10 ไร่ หรือ 420.97 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 48.77 รองลงมาเป็นลุ่มน้ำ 1B ร้อยละ 21.23 ภูมิประเทศเป็นพื้นที่สูงมีพื้นที่ทำการเกษตรน้อย ประชาชนทำการเกษตรตามไหล่เขา มีลำห้วยสำคัญ ได้แก่ ห้วยปางตอง

ลุ่มน้ำแม่สะงามีลักษณะของพื้นที่จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ

- ลักษณะพื้นที่ราบ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 400 - 500 เมตร ประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งไม้สัก บ้านแม่สะงา บ้านหมอกจำแป่ บ้านห้วยขาน และบ้านยอด
- ลักษณะพื้นที่สูง มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500 - 1,200 เมตร ประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน คือ บ้านทบศอก บ้านห้วยโป่งอ่อน บ้านปางตอง บ้านนาป่าแปก บ้านห้วยมะเขือส้ม และ บ้านรวมไทย

2.3 ภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของพื้นที่ อยู่ในภูมิอากาศเขตร้อน มีอุณหภูมิระหว่าง 9.5 - 40 องศาเซลเซียส และมีอากาศแห้งแล้งในฤดูหนาว

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

มีพื้นที่โครงการประมาณ 263,105.10 ไร่ หรือ 420.97 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 392.23 ตารางกิโลเมตร รองลงมาเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 12.41 ตารางกิโลเมตรและพื้นที่เกษตรกรรม 4.01 ตารางกิโลเมตร

3.ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าไทยใหญ่ รองลงมา คือ ลีซอ กะเหรี่ยงแดง และปะโอ เป็นต้น มีประชากรรวม 7,286 คน 2,282 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้านหลัก/ หมู่บ้านเป้าหมาย	หมู่บ้านบริวาร	หมู่ที่	ตำบล	จำนวน		พื้นที่การเกษตร (ไร่)	รายได้เฉลี่ย/ คน/ปี (บาท)	เขตพื้นที่ อนุรักษ์	ชาติพันธุ์
					ครัวเรือน	ประชากร				
1	บ้านหมอกจำแป่		1	หมอกจำแป่	250	703	1,552	54,971	กันออก	ไทยใหญ่
2	บ้านแม่สะงา		2	หมอกจำแป่	365	1,175	878	48,263	พื้นที่ เกษตรกรรม	ไทยใหญ่
3	บ้านห้วยขาน		3	หมอกจำแป่	266	959	406	42,756	กันออก	ไทยใหญ่,ปะโอ
4	บ้านนาป่าแปก	บ้านปางตอง	4	หมอกจำแป่	331	1,256	800	43,460	ป่าอนุรักษ์	ม้ง,ไทยใหญ่
5	บ้านห้วยมะเขือส้ม	บ้านรวมไทย	5	หมอกจำแป่	313	1,060	500	55,781	ป่าสงวน	ม้ง,ไทยใหญ่
6	บ้านห้วยโป่งอ่อน		7	หมอกจำแป่	101	410	875	40,476	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงแดง
7	บ้านทบศอก		8	หมอกจำแป่	71	337	2,000	36,517	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงแดง
8	บ้านยอด		9	หมอกจำแป่	82	173	200	50,838	ป่าอนุรักษ์	ไทยใหญ่
9	บ้านทุ่งไม้สัก	ลีซอป่าตึง	2	ปางหมู	503	1,213	500	58,009	กันออก	ไทยใหญ่
รวม					2,282	7,286	7,711			

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร โดยในฤดูฝนจะปลูกข้าวไร่ ข้าวนาปี (สำหรับบริโภค) ปลายฤดูฝนจะปลูกงา หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวนาปีแล้วจะใช้พื้นที่ปลูก ถั่วเหลือง กระเทียมและแตงโม สำหรับไม้ผลมีการปลูกชาจีน ลิ้นจี่ มะม่วง กาแฟอาราบิก้า ไข่ โอ๊วกาโด

ด้านการจำหน่ายผลผลิต เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการคมนาคมสะดวกและไม่ห่างไกล จากตัวเมืองแม่ฮ่องสอน จึงมีพ่อค้าเดินทางไปรับซื้อผลผลิตที่หมู่บ้าน สำหรับกะหล่ำปลีจะบรรทุก ไปจำหน่ายที่อำเภอแม่สะเรียง นอกจากนี้ยังมีการแปรรูปและจำหน่ายผลผลิตให้กับนักท่องเที่ยวอีกด้วย ประชากรมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 20,000 บาท/ปี/ครัวเรือน

ด้านการเลี้ยงสัตว์ ประชากรในลุ่มน้ำนี้มีการเลี้ยงสัตว์เล็ก (หมู ไก่) ทุกครัวเรือนสำหรับ ใช้เป็นอาหาร ประกอบพิธีกรรมและจำหน่ายเป็นรายได้เสริมมีการเลี้ยงวัวค่อนช้างน้อย มีลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชนเป็นไปในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง

การใช้สารเคมี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ จึงมีการใช้สารเคมี ค่อนช้างแพร่หลายโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลี และกระเทียม ได้แก่ บริเวณบ้านห้วยมะเขือส้ม บ้านนาป่าแปก บ้านหมอกจำแป่และบ้านแม่สะงา

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1.) เกษตรกรมีสภาพยากจน
- 2) สภาพป่าถูกทำลาย มีการเผาป่าเพื่อทำการเกษตร
- 3) พื้นที่โครงการเป็นหมู่บ้านใกล้ชายแดน
- 4) มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าในพื้นที่
- 5) มีปัญหาด้านการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรอย่างแพร่หลายในพื้นที่

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

เป็นพื้นที่ต้นแบบในการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำภายใต้วิสัยทัศน์ “คนอยู่กับป่าได้อย่างยั่งยืน” และมีทรัพยากรที่เป็นเอกลักษณ์หลากหลาย เช่น เชียดแลว และกล้วยไม้ป่า (เอื้องชะเอ)

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูงและดินมีความอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสามารถส่งเสริมเป็นศูนย์เรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูงเพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้ป่าพื้นเมืองตามพระราชดำริ การพัฒนาแหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชนพื้นที่สูงภายใต้โครงการ food bank การพัฒนาหัตถกรรมของชนเผ่าเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์หัตถกรรมท้องถิ่นและเป็นรายได้เสริม พัฒนาเป็นต้นแบบของระบบการจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ (water bank) และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม รวมถึงการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินและการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการปลูกป่าฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ และการอนุรักษ์พันธุ์กล้วยไม้ป่าพื้นเมืองและสัตว์ในท้องถิ่น เช่น เขียดแลว

2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาศักยภาพระบบการปลูกพืชและพัฒนาการผลิตข้าวไร้โดยการอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการถ่ายทอดเทคโนโลยี และถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมและปลอดภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชน โดยการสาธิตและส่งเสริมการเลี้ยงสุกร โคและสัตว์ปีก ตลอดจนส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์น้ำและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน

3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม รวมถึงด้านโภชนาการในชุมชน

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นจัดระบบส่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทั้งด้านการอุปโภคบริโภคและด้านการเกษตร

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่สะมาด ห้วยหมาก - ลาง ตำบลแม่อูคอ อำเภอขุนยวม ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมือง และตำบลเมืองแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ความเป็นมา

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเพื่อทอดพระเนตรการดำเนินงานโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริและทรงเยี่ยมราษฎร ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในวันที่ 3 - 5 มีนาคม 2549 เพื่อทอดพระเนตรผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งโรงเรียนเกษตรกรรมพื้นที่สูงจังหวัดแม่ฮ่องสอนในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ณ ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พร้อมทั้งได้ทรงมีพระราชเสาวนีย์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานหลายประการ ได้แก่ ด้านการเกษตร ด้านหัตถกรรม ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ ด้านพัฒนาสังคม ในชุมชนและด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติและมีพระประสงค์ที่จะให้พสกนิกรที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ น้ำและดิน และสามารถดำรงชีวิตและมีวิถีชีวิตที่อยู่กับป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืนตลอดไป

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงได้จัดทำโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในลักษณะของการพัฒนาในระบบลุ่มน้ำซึ่งจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 4 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำแม่สะงา ลุ่มน้ำของ ลุ่มน้ำปาย และลุ่มน้ำแม่สะมาด ห้วยหมาก - ลาง

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 8 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านห้วยหมากกลาง บ้านพะนอคี (มีบ้านบริวาร คือน้ำโค้ง) บ้านหนองเขียว (มีบ้านบริวารคือ บ้านห้วยขี้หมู บ้านห้วยข้าวลิบ บ้านแม่สะมาด บ้านกัวขม้น) บ้านใหม่ห้วยหวาย (มีบ้านบริวาร คือ บ้านห้วยหลายเล็ก) บ้านทุ่งมะขามป้อม (มีบ้านบริวาร คือ บ้านขอแตก่า) บ้านแม่สุริน บ้านห้วยโป่งกาน (มีบ้านบริวาร คือ บ้านห้วยฮะ) บ้านหัวแม่สุรินทร์ (มีบ้านบริวารคือ บ้านหัวฮะ บ้านพะยอย บ้านกะโน บ้านแม่สุรินทรน้อย บ้านแม่สุรินทรน้อยเหนือ บ้านแม่สุรินทรเหนือใต้ บ้านสามหลัง)

2.2 ภูมิประเทศ

พื้นที่โครงการประมาณ 112,442.43 ไร่ หรือ 179.90 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ภูเขาสูง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพ ลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 67.71 มีความสูง 1,000 - 1,500 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ด้านเหนือส่วนหนึ่งครอบคลุมพื้นที่ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมือง มีลำห้วยที่สำคัญคือ ห้วยโป่งและห้วยแม่จำ ไหลไปลงแม่น้ำปายที่บ้านผาบ่อง ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง ส่วนพื้นที่ด้านใต้เป็นส่วนของน้ำแม่สุริน มีต้นกำเนิดจากตอยแม่อูคอมีพื้นที่ครอบคลุมตำบลแม่อูคอ อำเภอขุนยวม ไหลไป

รวมกับแม่น้ำปายในเขตพม่าก่อนไหลแม่น้ำสาละวิน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ดินคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 67.71 เป็นพื้นที่ที่มีส่วนคาบเกี่ยวอยู่ในเขต 2 อำเภอ คือ อำเภอเมืองและอำเภอบูณวม

2.3 ภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของพื้นที่ อยู่ในภูมิอากาศเขตร้อนชื้น มีอากาศเย็นตลอดปี โดยเฉพาะฤดูหนาว บনยอดเขาอากาศเย็นมาก ฤดูฝนช่วงเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม มีฝนตกชุก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี 1,282 มิลลิเมตร บางปีมีปริมาณน้ำฝนสูงถึง 1,900 มม./ปี ฤดูหนาวช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 38 องศาเซลเซียส มีอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 20 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 25 องศาเซลเซียส

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่โครงการประมาณ 112,442.43 ไร่ หรือ 179.90 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 179.41 ตารางกิโลเมตร รองลงมา เป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 0.49 ตารางกิโลเมตร

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยง มีประชากรรวม 4,129 คน 1,206 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้านหลัก/ หมู่บ้านเป้าหมาย	หมู่บ้านบริวาร	หมู่ที่	ตำบล	จำนวน		พื้นที่การเกษตร (ไร่)	รายได้เฉลี่ย/ คน/ปี (บาท)	เขตพื้นที่ อนุรักษ์	ชาติพันธุ์
					ครัวเรือน	ประชากร				
1	บ้านห้วยหมากกลาง		4	ห้วยโป่ง	109	258	320	75,713	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงขาว
2	บ้านพะนอคี	บ้านน้ำโค้ง	9	ห้วยโป่ง	111	383	276	38,313	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงขาว
3	บ้านหนองเขียว	บ้านห้วยขี้หมู บ้านห้วยข้าวสับ บ้านแม่สะมาด บ้านกัวขมิ้น	10	ห้วยโป่ง	140	566	321	36,148	ป่าอนุรักษ์	กะเหรี่ยงขาว
4	บ้านใหม่ห้วยหวาย	บ้านห้วยหวายล่าง	14	ห้วยโป่ง	96	444	267	43,756	ป่าสงวน	กะเหรี่ยงขาว
5	บ้านทุ่งมะขามป้อม	ขอแตก่า	15	ห้วยโป่ง	75	317	393	36,597	ป่าสงวน	กะเหรี่ยงขาว
6	บ้านหัวแม่สุรินทร์	บ้านหัวชะ บ้านพะยอย บ้านกะโน บ้านแม่สุรินทร์น้อย แม่สุรินทร์น้อยเหนือ แม่สุรินทร์น้อยใต้ บ้านสามหลัง	2	แม่อุค	211	765	1,495	36,831	ป่าสงวน	ไทยใหญ่
7	บ้านแม่สุริน		3	ขุนยวม	235	740	1,000	64,291	ป่าอนุรักษ์	ไทยใหญ่, กะเหรี่ยงขาว
8	บ้านห้วยโป่งกาน	บ้านห้วยชะ	6	ผาบ่อง	229	656	842	42,851	ป่าสงวน	กะเหรี่ยงขาว
รวม					1,206	4,129	4,914			

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ประชากรในพื้นที่ประกอบด้วยชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงเพียงชาติพันธุ์เดียว ลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชนกลุ่มนี้มีลักษณะของการอยู่อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติตามแบบของการอยู่ร่วมกับป่าอย่างชัดเจน ดังนั้นจึงมีวิถีชีวิตชนบทธรรมนิยมและวัฒนธรรมเป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งลุ่มน้ำ โดยแสดงออกได้อย่างชัดเจนในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ป่าไม้และสัตว์ป่า การประกอบอาชีพโดยทำการเกษตร ปลูกข้าวเป็นพืชหลักโดยร้อยละ 80 เป็นการปลูกข้าวนาปี ผลผลิตเฉลี่ย 40 ถัง/ไร่ สำหรับข้าวไร่มีการปลูกมากบริเวณบ้านหนองเขียว ผลผลิตเฉลี่ย 30 ถัง/ไร่ พืชที่ปลูกเป็นการค้าในลุ่มน้ำนี้คือ กาแฟอาราบิก้า โดยจะมีพ่อค้าเดินทางขึ้นไปรับซื้อผลผลิต มีพื้นที่ปลูกมากบริเวณบ้านห้วยแม่สุริน บ้านพอนอกี และบ้านห้วยหมากกลาง โดยปลูกในลักษณะเชิงอนุรักษ์ใช้ร่วมเงาร่วมกับป่า หรือปลูกบริเวณรอบๆ บ้าน นอกจากนี้มีการปลูกชาเพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน รายได้โดยเฉลี่ยของประชากรค่อนข้างต่ำ ประมาณ 8,000 - 10,000 บาท/ครัวเรือน/ปี

สำหรับการเลี้ยงสัตว์ มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารทุกครัวเรือน(หมู ไก่ เป็ด) สัตว์ที่มีความสำคัญที่สุด คือ สัตว์ใหญ่ (โค กระบือ) มีประมาณ 1,000 - 1,500 ตัว ด้านประมง มีแหล่งน้ำที่สำคัญมีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรสัตว์น้ำบริเวณหนองเขียว ซึ่งเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีลักษณะเป็นบึงขนาดใหญ่มีพื้นที่ประมาณ 50 ไร่ เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของลุ่มน้ำ

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

1) ขาดความมั่นคงด้านอาหารโดยเฉพาะข้าว กลุ่มบ้านที่มีการขาดแคลนข้าวมากที่สุด คือ บ้านหนองเขียว จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ร้อยละ 55.27 ของชุมชนนี้มีข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค

2) เกษตรกรมีสภาพยากจน

3) ขาดความรู้และทักษะในการทำการเกษตรที่เหมาะสม

4) สภาพพื้นที่อยู่ห่างไกลจากเมืองและการคมนาคมยากลำบาก

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

มีความเป็นหนึ่งเดียวของชาติพันธุ์และวิถีชีวิตของชาวเผ่ากะเหรี่ยง ที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และเป็นนักอนุรักษ์ป่าไม้

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูงและดินมีความอุดมสมบูรณ์ สภาพป่าไม้รอบชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบของชุมชนอยู่ดีมีสุขและอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน การสนับสนุนให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องและพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำลำธาร

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการทำบันไดดิน คุ้มน้ำ ขอบเขาและหญ้าแฝก การปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำลำธารและสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การสาธิตและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน รวมทั้งการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาศักยภาพระบบการปลูกพืชและพัฒนาการผลิตข้าวไร่โดยการอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีและถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมและปลอดภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชน โดยการสาธิตและส่งเสริมการเลี้ยงสุกร โคและสัตว์ปีก ตลอดจนส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์น้ำและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน

3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม รวมถึงด้านโภชนาการในชุมชน

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นจัดระบบส่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทั้งด้านการอุปโภคบริโภคและการเกษตร

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

ข้อมูลพื้นฐานโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำคำ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

1. ความเป็นมา

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชเสาวนีย์ให้จัดตั้งสถานีพัฒนาเกษตรที่สูงของพระองค์ท่านขึ้นอีก 1 - 2 แห่ง เพื่อประสงค์ให้พสกนิกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงได้รับการพัฒนาอาชีพ โดยตระหนักถึงความสำคัญของต้นไม้ น้ำ และดิน เป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร สามารถดำรงชีพอยู่กับป่าได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงได้จัดทำโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ณ บ้านห้วยห้วยกป๋ายโซขึ้น โดยนำภารกิจของหน่วยงานต่างๆ ที่ดำเนินการในสถานีพัฒนาเกษตรที่สูง ของพระองค์ท่านที่มีอยู่เดิมขยายผลสู่หมู่บ้านบริเวณ 11 หมู่บ้าน

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่เป้าหมาย 11 หมู่บ้าน คือ บ้านห้วยห้วยกป๋ายโซ บ้านเล่าลัว บ้านห้วยหมาก บ้านโป่งไฮ บ้านนาไต่ บ้านหัวแม่คำ บ้านพะน้อย บ้านปางมะหัน บ้านสันมะเค็ด บ้านม้งแปดหลัง และบ้านม้งเก้าหลัง

2.2 ภูมิประเทศ

พื้นที่โครงการประมาณ 19,959.2 ไร่ หรือ 31.92 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพ ลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 44.19 รองลงมา คือ ลุ่มน้ำชั้น 1B ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงลาดเอียงจากทิศใต้ไปสูทิศเหนือมียอดดอยห้วยห้วยกสูงที่สุดประมาณ 1,400 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง

2.3 ภูมิอากาศ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของพื้นที่อยู่ในเขตร้อนชื้น และฤดูหนาวมีอากาศหนาวเย็น อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 24 องศาเซลเซียส ฤดูร้อน เริ่มจากกลางเดือนกุมภาพันธ์ – กลางเดือนพฤษภาคม มีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 32 องศาเซลเซียส ฤดูฝน เริ่มจากกลางเดือนพฤษภาคม – กลางเดือนตุลาคม มีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1,768 มิลลิเมตร มากที่สุดในปี 2544 จำนวน 2,287.60 มิลลิเมตร น้อยที่สุดในปี 2546 จำนวน 1,404.10 มิลลิเมตร จำนวนวันที่มีฝนตกเฉลี่ย 143 วันต่อปี ฤดูหนาวพฤศจิกายน – กุมภาพันธ์ มีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 15.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 0.9 – 1.0 องศาเซลเซียส สภาพอากาศในพื้นที่ราบอุณหภูมิจะอยู่ที่ 7 – 9 องศาเซลเซียส ส่วนบนยอดดอยอุณหภูมิต่ำสุดจะอยู่ที่ 0 – 5 องศาเซลเซียส อุณหภูมิ -1.5 องศาที่ภูชี้ฟ้า จึงทำให้อากาศที่เชียงรายในช่วงฤดูหนาว เป็นพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวอยากมาเป็นอย่างยิ่ง

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่ของโครงการประมาณ 19,959.2 ไร่ หรือ 31.92 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั้งหมด

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่า อาข่า มูเซอ จีน ไทยใหญ่ ม้ง และลีซอ มีประชากรรวม 2,625 คน 10,058 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้าน	ตำบล	หมู่ที่	จำนวน ครัวเรือน	จำนวน ประชากร (คน)
1	ห้วยหยวกป่าโซ	แม่สลองใน	9	286	1,098
2	เล่าลิว	แม่สลองใน	14	207	983
3	ห้วยหมาก	แม่สลองใน	18	66	166
4	โป่งไฮ	แม่สลองใน	21	251	1,204
5	ห้วยแม่คำ	แม่สลองใน	4	774	1,646
6	พะน้อย	แม่สลองใน	12	182	646
7	นาโต	แม่สลองใน	20	174	742
8	สันมะเค็ด	แม่สลองใน	23	170	1,318
9	ปางมะหัน	เทอดไทย	8	236	727
10	ม้ง8 หลัง	เทอดไทย	12	90	457
11	ม้ง9 หลัง	เทอดไทย	9	190	1,71
รวม				2,626	10,058

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สลองใน และองค์การบริหารส่วนตำบลเทอดไทย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

พืชหลัก ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวนา กาแฟ ชา พืชรอง ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ส่วนพืชที่เด่นของพื้นที่ได้แก่ กาแฟ ชา

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา ประกอบอาชีพการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ โดยขาดความรู้ทางการเกษตรที่เหมาะสม
- 2) สภาพป่าถูกบุกรุกและทำลาย เนื่องจากราษฎรขาดความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางด้านการเกษตรอย่างเหมาะสม
- 3) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านติดชายแดนที่มีปัญหาด้านความมั่นคง
- 4) เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีถิ่นฐานที่แน่นอน

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

มีสถานีวิจัยเกษตรที่สูงตามพระราชดำริฯ บ้านห้วยห้วยกปากโซ ดำเนินการเป็นต้นแบบ ซึ่งสามารถขยายผลสำเร็จไปยังพื้นที่เป้าหมาย ให้มีการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้องอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการมีสถานีดำนเนินงานตามพระราชดำริเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูง และดินมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเกษตรกรมีความพร้อมที่จะร่วมการพัฒนาและเรียนรู้ จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนให้ประกอบอาชีพการเกษตรบนพื้นที่สูงภายใต้ระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยการทำบันไดดิน คุ้มน้ำขอบเขาและหญ้าแฝก การปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำลำธาร และสร้างฝายต้นน้ำลำธาร (check dam) การสาธิตและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน รวมทั้งการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาศักยภาพระบบการปลูกพืช โดยฝึกอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยการใช้แปลงต้นแบบ และการถ่ายทอดเทคโนโลยี ถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสม ที่ปลอดภัยทั้งด้านพืช และสัตว์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชนโดยการสาธิตส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ และผลิตพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ตลอดจนการส่งเสริมการเกษตรในรูปแบบธนาคารอาหารชุมชน

3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม การส่งเสริมศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงด้านโภชนาการในชุมชน

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นการพัฒนาด้านแหล่งน้ำเพื่อจัดหาน้ำ และปรับปรุงคุณภาพน้ำ ให้แก่ราษฎรในชุมชน เพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทั้งด้านการอุปโภค บริโภค และด้านการเกษตร

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่น และการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่า และแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่หาด

บ้านสบหาด ตำบลแม่ต๋อน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

1.ความเป็นมา

เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2549 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถเสด็จทอดพระเนตร และตรวจเยี่ยมราษฎร ในเขตบ้านสบหาด หมู่ 7 ตำบลแม่ต๋อน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งราษฎรในเขตพื้นที่อำเภออมก๋อย มีสภาพยากจนและมีปัญหาการแผ้วถางป่าเป็นสำคัญ ซึ่งคณะผู้รับเสด็จฯ จึงเห็นควรถวายโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำแม่หาด เพื่อแก้ไขปัญหาพื้นที่ดังกล่าว

2. สภาพทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

อำเภออมก๋อย ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศใต้ ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 เป็นระยะทาง 171 กิโลเมตร มีเขตติดต่อด้านทิศเหนือจดอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ทิศตะวันออกจดอำเภอตากใบ จังหวัดน่าน ทิศใต้จดอำเภอสามเงา จังหวัดตาก และทิศตะวันตกจดอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอสามเงา จังหวัดตาก

พื้นที่ของโครงการตั้งอยู่ในเขตบ้านสบหาด หมู่ที่ 14 ตำบลแม่ต๋อน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 6 หมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้านหลัก คือ บ้านสบหาดและหมู่บ้านบริวาร คือ บ้านห้วยไถ่ป่า บ้านแม่ระอาใน บ้านลูกกู๋ บ้านแม่ระอานอก บ้านจกปึก อยู่ที่บ้านบริเวณพิกัด 47 QMV 365-406 (E 0436533 , N 1940693) แผนที่มาตราส่วน 1:50,000 ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบในหุบเขา และลาดเชิงเขาทั้งสองฝั่งของ ลำน้ำแม่ระอา ที่ตั้งห้วยงานอยู่ในเขตพื้นที่ป่าอมก๋อย โซน C คุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1A

2.2 สภาพภูมิประเทศ

พื้นที่โครงการประมาณ 138,112.44 ไร่ หรือ 220.98 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 89.91 พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้และภูเขาสูงประมาณ 85% ของพื้นที่ทั้งหมด มีที่ราบลุ่มประมาณ 6% และพื้นที่อื่นๆ ประมาณ 9% มีเทือกเขาหลายเทือกเขา ที่สำคัญ เช่น ด้านทิศตะวันออกเป็นสันเขาแนวยาวจากเหนือไปใต้ เป็นสันปันน้ำลงสู่ลำน้ำปิงและต้นน้ำแม่ต๋อน ด้านทิศตะวันตกเป็นสันปันน้ำแม่ต๋อนกับลุ่มน้ำยม มีดอยขุนตื้น ดอยทุ่งกว้าง ดอยผุย ดอยผาลาด ดอยมูเซอ ดอยม่อนจอง ประกอบกับอำเภออมก๋อย อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ต๋อน มีลำน้ำสาย ได้แก่ น้ำแม่ต๋อน น้ำแม่ละมิด น้ำแม่ต๋อม น้ำแม่แฮ (แม่ระอา) น้ำแม่หาดและ น้ำแม่ลาน

2.3 สภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปฤดูฝนมีฝนตกชุก ฤดูหนาวจะมีอากาศหนาวเย็นและในฤดูร้อนมีอากาศร้อนจัด สถิติปริมาณน้ำฝนเป็นมิลลิเมตร ในเขตอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ. 2495 ถึงปี พ.ศ. 2546 ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปีประมาณ 892.70 มิลลิเมตร จำนวนวันที่ฝนตกเฉลี่ย ประมาณ 97.40 วัน อัตราการระเหยเฉลี่ย 1,673.60 มิลลิเมตร

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่โครงการประมาณ 138,112.44 ไร่ หรือ 220.98 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั้งหมด

2.5 แหล่งน้ำ

ลำน้ำแม่แอ (แม่ระอา) เป็นลำน้ำสาขาฝั่งขวาของลำน้ำแม่หาด มีต้นน้ำเกิดจากยอดเขาสูงทางด้านทิศตะวันตกของบ้านสบหาด บริเวณบ้านลูกดู บ้านแม่ระอา แล้วไหลมาทาง ทิศตะวันออกไปรวมกับแม่น้ำหาด ที่บริเวณบ้านสบหาด จุดที่ตั้งห้วยมีความยาวลำน้ำประมาณ 17.11 กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำฝนประมาณ 50.83 กิโลเมตร ท้องน้ำส่วนมากเป็นตะกอนทราย กรวดและหิน มีน้ำไหลตลอดทั้งปี

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงและบางส่วนเป็นชาวพื้นเมือง มีประชากรรวม 1,280 คน 224 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้าน	ตำบล	หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)
1	บ้านสบหาด	แม่ตื่น	4	35	182
2	บ้านห้วยไก่อ่า	แม่ตื่น	4	37	
3	บ้านแม่ระอาใน	แม่ตื่น	9	37	506
4	บ้านลูกดู	แม่ตื่น	9	22	
5	บ้านแม่ระอานอก	แม่ตื่น	10	39	592
6	บ้านจกปึก	แม่ตื่น	10	54	
รวม				224	1,280

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่โครงการ มีจำนวน 138 คน 30 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นราษฎรชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและบางส่วนเป็นชาวพื้นเมือง นับถือศาสนาคริสต์ อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ราบในหุบเขา บริเวณริมน้ำประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำการเกษตรแบบหมุนเวียนจำนวน 300 ไร่ ในฤดูฝนส่วนใหญ่ปลูกข้าว เมื่อหมดหน้าฝนก็จะปลูกพืชไร่ เช่น พริก ผักต่าง ๆ บางที่มีการเลี้ยงโคเป็นอาชีพเสริมด้วย รายได้เฉลี่ยประชากร 23,000 บาท / ครัวเรือน / ปี (อบต.แม่ตื่นและอบต. ยางเปียง,2550)

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) เกษตรกรมีสภาพยากจน
- 2) การบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อขยายพื้นที่ทำกินไปยังพื้นที่ต้นน้ำลำธาร
- 3) การคมนาคมมีความลำบากมาก โดยเฉพาะฤดูฝน รถยนต์ไม่สามารถเข้าถึงหมู่บ้านได้
- 4) พื้นที่ประสบภัยธรรมชาติ เกิดน้ำป่าไหลหลากพัดพาดินโคลนทับถมพื้นที่นาของราษฎรในพื้นที่ร้อยละ 50 ของพื้นที่นาทั้งหมด ส่งผลให้ในปัจจุบันไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าว

5.2 ศักยภาพในการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

พื้นที่โครงการเป็นจุดรวมแหล่งน้ำหลายสาย ได้แก่ น้ำแม่ตื่น น้ำแม่ละมิด น้ำแม่ต๋อม น้ำแม่แฮ (แม่ระอา) น้ำแม่หาดและน้ำแม่ลาน สภาพป่าไม้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ สภาพพื้นที่เดิมส่วนใหญ่ มีการทำนาแบบขั้นบันได ถึงแม้จะได้รับผลกระทบน้ำป่าไหลหลากพัดพาดินโคลน ทับถมพื้นที่นาของราษฎรในพื้นที่ร้อยละ 50 ของพื้นที่นาทั้งหมด เป็นแหล่งเลี้ยงโคและกระบือที่สำคัญตลอดจนราษฎรในพื้นที่มีความต้องการและยอมรับการพัฒนาในระดับสูง

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งด้านสภาพป่าไม้ น้ำ รวมทั้งราษฎรในพื้นที่มีความต้องการและยอมรับการพัฒนา ประกอบกับสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่มีการทำนาแบบขั้นบันได ซึ่งง่ายต่อการพัฒนาระบบการทำนา การส่งเสริมการผลิตข้าวเพื่อให้เพียงพอ ต่อการบริโภคและการปลูกพืชในฤดูแล้ง โดยเน้นการทำเกษตรอินทรีย์ ร่วมกับการส่งเสริมและฟื้นฟูโครงการด้านธนาคารอาหารชุมชน (food bank) สภาพพื้นที่มีศักยภาพสามารถจัดทำแหล่งเก็บกักน้ำและระบบส่งน้ำในพื้นที่ (water bank) และการปลูกป่าฟื้นฟูและปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำและสร้างฝายต้นน้ำลำธาร

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยการทำบันไดดิน คุ้มน้ำขอบเขาและหญ้าแฝก การปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำลำธารและพร้อมสร้างฝายต้นน้ำลำธาร (check dam) การสาธิตและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน รวมทั้งการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

1) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาการทำนาขั้นบันได การส่งเสริมและพัฒนาระบบการปลูกพืช โดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีและถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมและปลอดภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์และป้องกันโรคเพื่อสร้างรายได้ให้ครัวเรือนการสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชน โดยการสาธิตและส่งเสริมการเลี้ยงหมูหลุมและผลิตปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน

2) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม รวมถึงด้านโภชนาการในชุมชน

3) ด้านโครงสร้างพื้นฐานเน้นจัดระบบส่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทั้งด้านการอุปโภคบริโภคและการเกษตร การจัดทำ water bank เพิ่มแหล่งเก็บกักน้ำในพื้นที่ รวมถึงปรับปรุงทางลำเลียงผลผลิต (คมนาคม) ให้สามารถสัญจรได้สะดวกยิ่งขึ้น

4) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำปิงน้อย

ดอยอมพาย ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

1. ความเป็นมา

เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2546 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่ดอยอมพาย ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่พิกัด 47 QMA 085-336 ซึ่งพื้นที่ป่าดอยอมพายได้ถูกแผ้วถาง ทำไร่เลื่อนลอยอย่างกว้างขวาง และมีแนวโน้มที่ราษฎรจะบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น เนื่องจาก ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินและปัญหาดินขาดสารอาหาร ทำให้เกิดการจับจองที่ดินเพื่อเป็นไร่มุขเวียน เพิ่มขึ้น ซึ่งอาจส่งให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่ามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งดอยอมพายเป็นแหล่งต้นน้ำลำแม่ปิงน้อย จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้น สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชดำริ ให้จัดตั้ง สถานีการเกษตรในพื้นที่สูง ดอยอมพายเป็นเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด เชียงใหม่

เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2549 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จทอดพระเนตร และตรวจเยี่ยมราษฎร ในเขตพื้นที่สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงดอยอมพาย ตามพระราชดำริและเมื่อทรง พระราชทานโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ทางคณะทำงานจึงพิจารณาเห็นควรใช้พื้นที่บริเวณ สถานีพัฒนาการเกษตรในพื้นที่สูงดอยอมพายเป็นเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมายและเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสม เนื่องจากสอดคล้องกับ โครงการที่จะขยายผลจากโครงการตามแนวพระราชดำริเดิม

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 6 หมู่บ้านและ 1 หย่อมบ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้านหลัก คือ บ้านเซโดชาซึ่งเป็นหย่อมบ้านของบ้านแม่แอ๊ตและหมู่บ้านบริวาร คือ บ้านแม่และบ้านละอานเหนือ บ้านละอานใต้ บ้านผักไผ่และบ้านสาม

2.2 ภูมิประเทศ

พื้นที่ของโครงการประมาณ 33,478 ไร่ หรือ 53.56 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ร้อยละ 78.93 สภาพทั่วไปของพื้นที่โครงการเป็นภูเขาสลับซับซ้อน ระดับความสูงเฉลี่ย ประมาณ 1,200 เมตร และยอดสูงสุดมีความสูง 1,480 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพป่าถูกบุกรุก แผ้วถางเพื่อทำไร่เลื่อนลอยของราษฎรในพื้นที่เป็นแหล่งต้นน้ำของ ลำน้ำแม่ปิงน้อย ซึ่งไหลลงน้ำแม่ตมก่อน ไหลลงสู่ลำแม่แจ่ม ซึ่งเป็นลำน้ำของสาขาแม่ปิง

2.3 ภูมิอากาศ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของพื้นที่โครงการอยู่ในเขตร้อนชื้น ฤดูหนาวมีอากาศหนาวเย็น อุณหภูมิเฉลี่ยระหว่าง 10-25 องศาเซลเซียส สถิติปริมาณน้ำฝนในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่สถานี

07152 ระหว่างปี พ.ศ. 2495 ถึงปี พ.ศ. 2542 ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปี 931.40 มิลลิเมตร จำนวนวันที่ฝนตกเฉลี่ยทั้งปี 93.10 วัน อัตราการระเหยเฉลี่ยทั้งปี 1,643.60 มิลลิเมตร

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่ของโครงการประมาณ 33,478 ไร่ หรือ 53.56 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 53.22 ตารางกิโลเมตร รองลงมา เป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 0.34 ตารางกิโลเมตร

2.5 แหล่งน้ำ

จากสภาพภูมิประเทศบริเวณโครงการ ลำห้วยแม่ปู้และลำห้วยไม้หมื่น ซึ่งเป็นลำห้วยสาขาของลำห้วยแม่ปิงน้อย ไหลลงสู่แม่น้ำแม่แจ่มมีต้นน้ำจากดอยอมพาย อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ทางตอนล่างของบ้านเซโดชา ไหลจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ลำห้วยแม่ปู้ มีความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร จุดสูงสุดของลำน้ำ+1,462 ม. (รทก.) สภาพท้องน้ำมากสุดในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม ปริมาณน้ำน้อยในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนพฤษภาคม

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยง รองลงมาคือ ลัวะ มีประชากรรวม 1,703 คน 237 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้าน	ตำบล	หมู่ที่	ชาย	หญิง	จำนวน ครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)
1	สาม	ห้วยฮ่อม	3			34	183
2	ละอองใต้	ห้วยฮ่อม	9			7	43
3	ผักไผ่	ห้วยฮ่อม	3			36	180
4	เซโดชา	ปางหินฝน	9	210	182	72	392
5	บอเด	ปางหินฝน	11	42	43	16	85
6	แม่แอ้ใต้	ปางหินฝน	9	195	199	73	394
7	ละอองเหนือ	ห้วยฮ่อม	9	70	71	27	141
8	แม่และ	ห้วยฮ่อม	3	151	134	49	285
รวม				668	629	237	1,703

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ราษฎรส่วนใหญ่ทำการเกษตร คือ ปลูกข้าวไร่ เฉลี่ยครัวเรือนละ 2-3 ไร่ ได้ผลผลิตประมาณ 150 ถังต่อปี ใช้บริโภคเป็นหลัก หลังฤดูการทำนาจะปลูกกะหล่ำปลีเฉลี่ยครัวเรือนละ 3 ไร่ นำผลผลิตไปจำหน่ายที่บ้านแม่โถ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ การเพาะปลูกราษฎรจะใช้สารเคมีในการบำรุงรักษาและมีการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ สุกร ไก่ทุกครัวเรือน มีการเลี้ยงโคประมาณ 30 ตัว กระบือ 10 ตัว ราษฎรมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 23,765 บาท/ปี/ครัวเรือน (อบต.ปางหินฝน,2550)

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) เกษตรกรมีสภาพยากจน
- 2) มีการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกินและทำไร่หมุนเวียน
- 3) มีความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าลัวะและกะเหรี่ยงเพื่อแย่งที่ดินทำกิน
- 4) ขาดแคลนแหล่งน้ำ สำหรับการอุปโภค บริโภคและการเกษตร

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

ดอยอมพายเป็นแหล่งต้นน้ำแม่ปิงน้อย เป็นที่ตั้งสถานีพัฒนาเกษตรที่สูงดอยอมพาย ซึ่งสามารถส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรในการปลูกพืชเมืองหนาว โดยเฉพาะชุมชนมีพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพสามารถส่งเสริมให้ปลูกเป็นรายได้ให้ราษฎร (ลูกเนียงและต้นเชโคชา)

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูงและดินมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเกษตรกรมีความพร้อมที่จะร่วมการพัฒนาและเรียนรู้ จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสามารถจัดทำแหล่งเก็บกักน้ำและระบบส่งน้ำในพื้นที่ (water bank) สภาพพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนมีความเหมาะสมในการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยการทำบันไดดินคุ้รับน้ำขอบเขาและหญ้าแฝก การส่งเสริมและฟื้นฟูแหล่งอาหารในชุมชนตามโครงการธนาคารอาหารชุมชน (food bank) และการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินและการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

- 1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยการทำบันไดดิน คุ้รับน้ำขอบเขาและหญ้าแฝก การปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำลำธารและสร้างฝายต้นน้ำลำธาร (check dam) การสาธิตและส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักและปุ๋ยอินทรีย์เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน รวมทั้งการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาศักยภาพระบบการปลูกพืชโดยการถ่ายทอดเทคโนโลยีและถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมและปลอดภัยจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชน โดยการสาธิตและส่งเสริมการเลี้ยงหมูหลุมและผลิตป๋ออยพันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน
- 3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตเน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม รวมถึงด้านโภชนาการในชุมชน

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นจัดระบบส่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ทั้งด้านการอุปโภค บริโภคและการเกษตร จัดทำ water bank เพิ่มแหล่งเก็บกักน้ำในพื้นที่

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำขุนน่าน

ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

1.ความเป็นมา

เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2547 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรบริเวณบ้านสะจุก - สะเกี้ยง ตำบลขุนน่าน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน ทอดพระเนตรพื้นที่ป่าสงวนที่ถูกบุกรุกแผ้วถางทำไร่เลื่อนลอยประมาณ 3,000 ไร่และมีแนวโน้มว่าพื้นที่ป่าจะถูกบุกรุกแผ้วถางเพิ่มขึ้นอีก เนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง “โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูง” ในพื้นที่ประมาณ 500 ไร่ เพื่อทำการปลูกไม้เมืองหนาว โดยให้ราษฎรในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมอย่างถูกหลักวิชาการและจัดเป็นพื้นที่ที่จะฟื้นฟูสภาพป่าประมาณ 2,500 ไร่ ให้กลับคืนเป็นสภาพป่าสมบูรณ์ดังเดิม ซึ่งจะช่วยให้ชาวไทยเชื้อสายลัวะ มีที่ทำกินเป็นหลักแหล่ง ตลอดจนช่วยอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ คือ ลำน้ำจืด ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำน่าน

ต่อมาเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2549 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประชุมพิจารณาโครงการนำร่องขยายผลงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” เพื่อสนองพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ดำเนินการขยายผลงานโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริบ้านสะจุก-สะเกี้ยง ชื่อโครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำขุนน่าน ประกอบด้วย 5 กิจกรรมหลัก คือ 1) งานพัฒนาแหล่งน้ำ 2) งานอนุรักษ์ดินและน้ำ 3) งานส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ 4) งานถ่ายทอดเทคโนโลยี และ 5) งานสนับสนุนศูนย์ฯ

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่โครงการครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำขุนน่านทั้งหมด 105,412.61 ไร่ หรือ 168.66 ตารางกิโลเมตร เป็นลุ่มน้ำชั้น 1A ประมาณ 98% นอกนั้นเป็นลุ่มน้ำชั้น 2 มีพื้นที่เป้าหมายอยู่ในตำบลขุนน่านจำนวน 15 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านหลัก 2 บ้าน คือ 1) บ้านสะจุก 2) บ้านสะเกี้ยง หมู่บ้านรอง 13 บ้าน คือ 1) บ้านเปียงก่อ 2) บ้านด่าน 3) บ้านเปียงซ้อ 4) บ้านนาคุ 5) บ้านห้วยฟอง 6) บ้านห้วยปุด 7) บ้านบวกหญ้า 8) บ้านบวกอ้อม 9) บ้านห้วยเตย 10) บ้านสะไลน้อย-สะไลหลวง 11) บ้านขุนน้ำน่าน 12) บ้านห้วยลึก และ 13) บ้านห้วยขวาก

2.2 ภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นภูเขาสูงความลาดชันประมาณ 50% ทิศทางด้านลาดไปทางทิศเหนือ พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกบุกรุกทำลายเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน บางส่วนเป็นพื้นที่ไร่เก่าที่ทิ้งร้างไว้ให้พื้นที่คืนสภาพแล้วกลับมาถางเพื่อใช้เป็นที่ทำกินต่อไป พื้นที่ป่าสมบูรณ์มีอยู่เพียงส่วนน้อยบริเวณส่วนล่างของพื้นที่ ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาไว้เป็นพื้นที่ต้นน้ำของหมู่บ้าน ลำห้วยหลัก คือ ลำห้วยจืด ความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ระหว่าง 900-1,600 เมตร

2.3 ภูมิอากาศ

ภูมิอากาศหนาวเย็นตลอดปี มีฝนตกชุกหนาแน่น เริ่มจากเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคมของทุกปี ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,450 มม./ปี จำนวนวันที่ฝนตกเฉลี่ย 130 วัน ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ย 24% อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 22 องศาเซลเซียส ฤดูร้อนเริ่มจากเดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน มีอุณหภูมิไม่สูงมาก ฤดูหนาวเริ่มจากเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ อากาศหนาวจัด

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่โครงการประมาณ 105,412.61 ไร่ หรือ 168.66 ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 126.94 ตารางกิโลเมตร รองลงมาเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 0.50 ตารางกิโลเมตร

2.5 แหล่งน้ำ

ลำห้วยหลัก คือ ลำห้วยแม้งัด

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าลัวะ มีจำนวน 5,377 คน 1,759 ครัวเรือน

ชื่อบ้าน	หมู่ที่	ครัวเรือน	ประชากร
1. สะจุก	7	142	499
2. สะเกี้ยง	8	129	609
3. เปียงก่อ	2	78	207
4. ด่าน	3	75	266
5. เปียงซ้อ	4	126	502
6. นาคุ	5	55	145
7. ห้วยฟอง	6	96	347
8. ห้วยปุด/ปุดู่	9	95	378
9. บวกหญ้า	13	109	368
10. บวกอุม	14	82	330
11. ห้วยเตย	15	46	196
12. ห้วยลิก	2	202	654
13. สะโลน้อย-สะโลหลวง	2		
14. ชุนน้ำน่าน	1	401	432
15. ห้วยขวาก	11	75	253
16. นากีน	5	48	191
รวม		1,759	5,377

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ได้แก่ อาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์และรับจ้างทำการเกษตร พืชหลักที่ปลูก คือ ข้าวไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนพืชรอง คือ ข้าวโพดและลิ้นจี่

การเลี้ยงโค-กระบือจะเลี้ยงแบบปล่อยตามธรรมชาติ ส่วนสุกรจะเลี้ยงแบบขังคอก การให้อาหารสัตว์เลี้ยงจะใช้รำข้าวและปลายข้าว ผสมกับหยวกกล้วยหรือพืชผักที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) ด้านทรัพยากรน้ำ มีปัญหาขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ลำห้วยมีตะกอนและตื้นเขิน มีป่าต้นน้ำไม่เพียงพอทำให้ไม่สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ในระยะเวลาได้
- 2) ด้านทรัพยากรดิน เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ลาดชัน ไม่มีต้นไม้ปกคลุม ทำให้เกิดปัญหาการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่หลายแห่งถูกชะล้างหน้าดินกลายเป็นดินปนหิน
- 3) ด้านอาชีพและรายได้ ราษฎรเกือบทั้งหมดมีรายได้ต่ำ ไม่เพียงพอต่อการยังชีพ รายได้หลักมาจากการเลี้ยงสัตว์และรับจ้างทำการเกษตรเพื่อยังชีพเป็นหลักและไม่มีความรู้มากพอที่จะประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรอื่น ทำให้ประสบปัญหาว่างงานหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว
- 4) ด้านสาธารณสุข มีการบริโภคน้ำจากลำห้วยโดยตรง อาจมีปัญหาติดเชื้อจากเชื้อโรคปนเปื้อนและปัญหาฝุ่นละอองจากถนนลูกรังอาจมีผลต่อทางเดินหายใจได้ สำหรับการรักษาขั้นพื้นฐานสามารถเข้ารับรักษาที่สถานีอนามัยบ้านสะจุได้
- 5) ด้านความปลอดภัย เนื่องจากบ้านเรือนราษฎรส่วนใหญ่อยู่บนภูเขาที่มีความลาดชันสูง ไม่มีป่าไม้ปกคลุม หากเกิดฝนตกหนักติดต่อกันเป็นเวลานาน อาจทำให้เกิดดินถล่ม สร้างความเสียหายกับชีวิตและทรัพย์สินได้และเป็นหมู่บ้านติดชายแดน จำเป็นต้องพัฒนาหมู่บ้านเพื่อความมั่นคงชายแดนและหมู่บ้านป้องกันยาเสพติดเป็นกรณีพิเศษ
- 6) ด้านการศึกษา ราษฎรส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือ ทำให้ขาดการได้รับความรู้ใหม่ๆ จากการอ่านหนังสือ นอกจากนี้สื่อการเรียนรู้ต่างๆ ที่ทันสมัยและข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ เข้าถึงหมู่บ้านได้ช้า
- 7) ด้านการคมนาคม ถนนในหมู่บ้านไม่ได้มาตรฐาน มีถนนคอนกรีตช่วงสั้นๆ บริเวณหมู่บ้านที่เหลือเป็นถนนลูกรัง ทำให้ในฤดูฝนไม่สามารถเดินทางโดยรถยนต์ได้ หากมีผลผลิตทางการเกษตรหรือมีเหตุด่วนเหตุร้าย เช่น เจ็บป่วย จะทำให้มีปัญหาในการเดินทาง

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

พื้นที่โครงการมีสภาพพื้นที่และภูมิอากาศเหมาะสมในการปลูกกาแฟอาราบิก้า กล้วยไม้ และการเลี้ยงโคพื้นเมือง กลุ่มชนที่ดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม (ชนเผ่าลัวะ) อาศัยอยู่ตามยอดดอยสูง มีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของตนเองอย่างเหนียวแน่น

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

มีสถานี่ทดลองเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยให้ราษฎรมีส่วนร่วม ตลอดจนฝึกอบรมอาชีพให้พอมีพอกินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการทำการเกษตรแบบขั้นบันได และมีการส่งเสริมการปลูกพืชแบบวนเกษตร การพัฒนาชุมชนให้ประกอบอาชีพการเกษตรบนพื้นที่สูงภายใต้ระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำ ส่งเสริมโครงการธนาคารอาหาร

ชุมชน (food bank) และการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินและการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นการแยกพื้นที่ป่าออกจากพื้นที่ทำกิน การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ของที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การอนุรักษ์และขยายพันธุ์กล้วยไม้ ส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ส่งเสริมการปลูกป่าชุมชนของหมู่บ้านและปลูกป่าไม้ใช้สอย ป่าไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง การสร้างฝายต้นน้ำ และการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประจำหมู่บ้าน

2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการพัฒนาชุมชนให้ประกอบอาชีพการเกษตรบนพื้นที่สูงภายใต้ระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยส่งเสริมการปลูกพืชแบบวนเกษตร การทำการเกษตรแบบขั้นบันได การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และพัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์น้ำและเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำในแหล่งธรรมชาติ เพื่อสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชนให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนและส่งเสริมอาชีพนอกภาคเกษตร เช่น การแปรรูปและการถนอมอาหารเพื่อเป็นรายได้เสริม ตลอดจนสร้างศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง

3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำลี

ตำบลน้ำหมัน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

1. ความเป็นมา

สืบเนื่องจากพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเกิดอุทกภัยและดินโคลนถล่มที่รุนแรงที่สุดของจังหวัดอุตรดิตถ์ ระหว่างวันที่ 21 - 22 พฤษภาคม 2549 ทำให้เกษตรกรได้รับความเสียหาย ทั้งชีวิต ทรัพย์สิน และพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงที่มีความลาดชันสูง ประกอบกับมีการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เหมาะสม ทำให้เสี่ยงต่อการเกิดการชะล้างพังทลายและดินถล่มชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่

โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำลี ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ลุ่มน้ำน่านฝั่งขวา เมื่อไม่สามารถนำชุมชนออกจากพื้นที่ป่าได้ จึงจำเป็นต้องให้คนอยู่กับป่าได้โดยไม่ทำลายป่า ให้ป่าเปรียบเสมือนธนาคารอาหารชุมชนตามพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่โครงการครอบคลุมพื้นที่ 177,917 ไร่ ประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อย 4 ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำตะลุ่มน้ำลีตอนบน ลุ่มน้ำลีตอนล่างและลุ่มน้ำหมันตอนบน ตั้งอยู่ในเขต บ้านปางหมื่น หมู่ 1 บ้านวังห้วยดอย หมู่ 2 บ้านน้ำลี หมู่ 6 บ้านผาลาด หมู่ 7 บ้านน้ำตะ หมู่ 8 บ้านทรายงาม หมู่ 10 บ้านปางหมื่น หมู่ 11 บ้านค่าย หมู่ 12 ตำบลน้ำหมันและบ้านกัวเคียน หมู่ 12 ตำบลจริม อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ พื้นที่โครงการอยู่ห่างจากอำเภอท่าปลาไปทางทิศตะวันตก-เฉียงเหนือประมาณ 10 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	จรดอำเภอเมือง จังหวัดแพร่
ทิศใต้	จรดบ้านน้ำหมัน ตำบลน้ำหมัน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันออก	จรดตำบลจริม ตำบลนางพญา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศตะวันตก	จรดตำบลขุนฝาง อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

2.2 ภูมิประเทศ

ลักษณะพื้นที่ของโครงการส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าซึ่งมีความลาดชันสูง ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่ดอนที่มีความลาดชันและที่ราบต่ำ มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางระหว่าง 100 – 1,440 เมตร แบ่งสภาพพื้นที่ออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1) พื้นที่ราบถึงค่อนข้างราบ ความลาดชัน 0-5 % ส่วนใหญ่เป็นที่ราบระหว่างหุบเขาและริมฝั่งลำห้วยต่างๆ ได้แก่ ห้วยน้ำลี ห้วยน้ำตะ และห้วยน้ำหมัน พบทางตอนใต้ ตะวันออกเฉียงเหนือและตอนกลางของพื้นที่ มีการใช้ประโยชน์ในการทำนาและปลูกพืชไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 3,653 ไร่ หรือร้อยละ 2.05 ของพื้นที่

2) พื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดถึงเนินเขา ความลาดชันระหว่าง 5-35 % เป็นพื้นที่ที่ถัดจากพื้นที่ราบและบางส่วนเป็นพื้นที่บริเวณสันเขา พบกระจายอยู่ทั่วไป ทางตะวันตก ตะวันตกเฉียงเหนือและตอนกลางของพื้นที่ บริเวณนี้เป็นพื้นที่เกษตรผสมผสานกับสวนป่าและป่าธรรมชาติ สำหรับ

พื้นที่เกษตรมีการใช้ประโยชน์ที่ดินการปลูกพืชไร่และไม้ผลต่างๆ ครอบคลุมพื้นที่ 50,868 ไร่ หรือร้อยละ 28.59 ของพื้นที่

3) พื้นที่ภูเขาซึ่งส่วนใหญ่มีความลาดชันสูง มีความลาดชันระหว่างมากกว่า 35 % เป็นพื้นที่ภูเขาสูงประกอบด้วยเทือกเขาใหญ่ย่อยสลับกันไป ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและเป็นแหล่งกำเนิดลำห้วยต่างๆ เช่น ห้วยน้ำลี ห้วยน้ำต๊ะและห้วยน้ำหมัน พบกระจายกระจายทั่วไปทางตอนเหนือ ตอนกลาง ตอนใต้ ตะวันตก ตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของพื้นที่ บริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติผสมผสานกับสวนป่าปลูก ครอบคลุมพื้นที่ 123,396 ไร่ หรือร้อยละ 69.36 ของพื้นที่

2.3 ภูมิอากาศ

อุณหภูมิเฉลี่ยรายปีประมาณ 27 องศาเซลเซียส เฉลี่ยสูงสุดในเดือนเมษายน ประมาณ 31 องศาเซลเซียส และต่ำสุดในเดือนธันวาคมและมกราคม ประมาณ 24 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 1,500 มม./ปี ฝนเริ่มตกชุกในเดือนพฤษภาคมและหนาแน่นขึ้นในเดือนสิงหาคมและกันยายน ฝนตกสูงสุดในเดือนกันยายนและต่ำสุดในเดือนธันวาคม ฤดูฝนมีระยะเวลาประมาณ 8 เดือน โดยเริ่มประมาณกลางเดือนเมษายนถึงพฤศจิกายน ซึ่งเกิดจากอิทธิพลอากาศในท้องถิ่น อิทธิพลของพายุโซนร้อนจากทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย ในช่วงปลายฤดูฝน มีฝนตกต่อเนื่องจากความกดอากาศต่ำและอากาศเย็นจากจีน กระทบอากาศร้อนทำให้มีฝนกระจายทั่วทั้งพื้นที่ ส่วนฤดูหนาวต่อจากฤดูฝนได้รับความหนาวเหน็บจากไซบีเรีย ทำให้อากาศหนาวมากจนถึงประมาณเดือนกุมภาพันธ์ และเริ่มฤดูร้อนในเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม จากการเก็บข้อมูลปริมาณน้ำของลำห้วยต่างๆ ทั้ง 3 หมู่บ้าน พบว่า ในช่วงฤดูแล้งปริมาณน้ำลดลงอย่างรวดเร็ว แต่แหล่งน้ำดังกล่าวมีน้ำไหลตลอดทั้งปี ทำให้เหมาะสมต่อการเพาะปลูกและเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ

ตาราง ข้อมูลปริมาณน้ำฝน อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2540-2549

เดือน	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549
มกราคม	-	-	-	-	-	13.5	-	-	44	-
กุมภาพันธ์	-	-	-	47.9	-	-	-	49.8	-	19.8
มีนาคม	155.5	25	100.45	-	179.3	22.3	38.4	-	21.9	12.2
เมษายน	50	36.5	275	209	2.4	-	50.3	56	72.2	114.3
พฤษภาคม	29	124.2	538.5	282	353.7	347.1	138.3	181.6	72.6	378.6
มิถุนายน	-	159.1	377	246.4	81	28.7	331.9	170.8	279.7	279.4
กรกฎาคม	202	177.4	244	105.4	163	93.1	289.8	202.4	256.6	246.2
สิงหาคม	243	238.6	505	259.3	327.6	235.9	215.5	145.4	223.2	280.7
กันยายน	194.08	205.8	263	372.8	168.8	316.8	377.7	477.9	396.1	209.8
ตุลาคม	92	-	161	88.9	82.4	62.1	2.4	6.5	30.3	-
พฤศจิกายน	-	50.8	58	-	1.8	54.4	-	-	106.5	-
ธันวาคม	-	-	-	-	-	-	-	-	4.8	-
รวม	965.58	1,017.4	2,521.95	1,611.7	1,360	1,173.9	1,444.3	1,290.4	1,507.9	1,541

ที่มา : ที่ว่าการอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

2.4 ทรัพยากรดิน

พื้นที่โครงการฯ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขาสูงชัน สลับกับที่ราบระหว่างภูเขา ลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินที่ลาดชันเชิงซ้อน (sc : slope complex) ซึ่งมีความลาดชันมากกว่า 35 % ดินที่พบในบริเวณดังกล่าวมีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะของเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ แตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของหินต้นกำเนิดในบริเวณนั้น มักมีเศษหิน ก้อนหิน หรือหินพื้นโผล่กระจายระเจจไป ส่วนใหญ่ยังปกคลุมด้วยไม้ป่าประเภทต่างๆ เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง หรือป่าดิบชื้น หลายแห่งมีการทำไร่เลื่อนลอย โดยปราศจากมาตรการในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของดิน จนบางแห่งเหลือแต่หินพื้นโผล่

ที่ราบระหว่างภูเขาเป็นพวกดินเหนียว ดินมีสีน้ำตาลเหลืองหรือแดง เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกตะกอนลำน้ำ ส่วนบริเวณที่ดินที่เป็นลูกคลื่นลอนลาดจนถึงลอนชัน ความลาดชันประมาณ 5-35 % ลักษณะดินเกิดจากการสลายตัวของหินดินดาน (shale) ที่มีเนื้อละเอียด ลักษณะดินเป็นดินตื้นถึงลึกมาก มีการระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ pH ประมาณ 4.5-6.5 ได้แก่ ชุดดินบ้านจ้อง (Bg) ชุดดินวังสะพุง (Ws) ชุดดินมวกเหล็ก (Mi)

2.5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

มีพื้นที่โครงการประมาณ 177,917 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 146,908 ไร่ รองลงมา เป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 7,217 ไร่

2.6 แหล่งน้ำ

พื้นที่โครงการ “รักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดอุดรดิตถ์ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค ในหมู่บ้านสามารถแยกได้ดังนี้

- น้ำเพื่อการอุปโภค และใช้ในการเกษตร ใช้จากห้วยน้ำตะและห้วยน้ำลี้ ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่เกษตรกรใช้ในการเกษตร โดยในอดีตก่อนที่จะเกิดดินถล่ม ลำน้ำห้วยดังกล่าว มีขนาด ความกว้างเพียง 1-2 เมตร เกษตรกรในชุมชนจึงทำการกันทำนบกั้นแม่น้ำเพื่อผันน้ำเข้าไปในพื้นที่นา จึงสามารถทำนาได้ การที่จะนำน้ำในลำห้วยมาใช้ประโยชน์ได้จะต้อง มีการก่อสร้างฝายน้ำล้นหรือ อ่างเก็บน้ำ ที่จะต้องลงทุนค่อนข้างสูงและพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่อย่างไรก็ตาม ขณะนี้ทางโครงการชลประทานอุดรดิตถ์ ได้เข้าไปสำรวจออกแบบเพื่อที่จะดำเนินการก่อสร้างต่อไป ส่วนเกษตรกรบางรายที่ทำนาโดยไม่อาศัยลำห้วยน้ำตะและน้ำลี้ แต่อาศัยลำน้ำจากร่องเขาเล็กที่เป็นลำน้ำสาขาของลำน้ำตะ น้ำลี้ ซึ่งประสบปัญหาดินถล่มไม่มาก ก็สามารถผันน้ำเข้านาและทำนาได้ นอกจากแหล่งน้ำจากแม่น้ำสายหลักแล้ว ยังมีบ่อดักตะกอนดิน ที่ทางสถานีพัฒนาที่ดินอุดรดิตถ์ กรมพัฒนาที่ดินได้เข้าไปจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำซึ่งมีกิจกรรมการสร้างบ่อดักตะกอนดินรวม อยู่ด้วย บ่อดักตะกอนดินที่ก่อสร้างขึ้นนอกจากมีประโยชน์ในด้านการป้องกันตะกอนดินไปทับถมยังพื้นที่ด้านล่างแล้วยังสามารถเก็บกักน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรในพื้นที่ทำกินของเกษตรกรได้อีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งทางสถานีพัฒนาที่ดินได้ก่อสร้างบ่อดักตะกอนดินในพื้นที่รวม 42 แห่ง

- น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ชุมชนอาศัยน้ำจากระบบประปาในหมู่บ้าน หลังจากเหตุการณ์ดินถล่ม ระบบประปาได้รับความเสียหายบ้าง แต่ก็สามารถช่วยกันแก้ไขและนำน้ำมาใช้ได้เหมือนเดิม

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพื้นราบ มีประชากรรวม 7,318 คน 2,457 ครัวเรือน

ที่	หมู่บ้าน	ตำบล	หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)
1	น้ำลี	น้ำหมัน	6	245	695
2	น้ำตะ	น้ำหมัน	8	204	523
3	ปางหมื่น	น้ำหมัน	1	178	535
4	วังห้วยดอย	น้ำหมัน	2	299	809
5	ผาลาด	น้ำหมัน	7	113	379
6	ทรายงาม	น้ำหมัน	10	148	432
7	ปางหมื่นเหนือ	น้ำหมัน	11	91	261
8	บ้านค่าย	น้ำหมัน	12	175	560
9	กัวเคียน	น้ำจirim	12	56	180
10	น้ำหมันกลาง	น้ำหมัน	3	131	444
11	นาตันโพธิ์	น้ำหมัน	4	192	677
12	น้ำหมันใต้	น้ำหมัน	5	296	931
13	น้ำหมันเหนือ	น้ำหมัน	9	329	892
รวม				2,457	7,318

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

4.1 อาชีพ

ประชากรในพื้นที่ มีรายได้มาจากการเกษตร เป็นรายได้หลัก ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ข้าว พืชผักผลไม้ต่างๆ เช่น กล้วย , ลำไย , มะม่วงหิมพาน สุนัขไพร เช่น ข้าว และการเลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร ไก่ โค กลุ่มอาชีพ เพาะเห็ดหลิน กลุ่มไม้กวาด รายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ย คนละๆ 23,000 บาท/ปี ปัญหา ด้านการเกษตรส่วนใหญ่ คือ ราคาผลผลิตพืชไร่ ตกต่ำ และปัญหาการขาดแคลนนํ้าที่ใช้ในการเกษตร

4.2 ด้านสังคม

1) การศึกษา

- โรงเรียนประถมศึกษาที่มีทั้งหมด 7 แห่ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุตรดิตถ์เขต 2 อยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 1 ได้แก่ โรงเรียนจรมอนุสรณ์1 มีจำนวน นักเรียน 125 คน หมู่ที่ 2 ได้แก่ โรงเรียนบ้านวังห้วยดอย มีจำนวน นักเรียน 151 คน หมู่ที่ 4 ได้แก่ โรงเรียนบ้านนาตันโพธิ์ มีจำนวน นักเรียน 79 คน หมู่ที่ 5 ได้แก่ โรงเรียนบ้านน้ำหมัน มีจำนวน นักเรียน 303 คน หมู่ที่ 6 ได้แก่ โรงเรียนบ้านน้ำลี มีจำนวนนักเรียน

84 คน หมู่ที่ 8 ได้แก่ โรงเรียนบ้านน้ำต๊ะ มีจำนวน นักเรียน 61 คน หมู่ที่ 10 ได้แก่ โรงเรียนบ้านทรายงาม มีจำนวน นักเรียน 39 คน

- โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา 1 แห่ง อยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 5 ได้แก่โรงเรียนบ้านน้ำหมัน มีจำนวนนักเรียน 100 คน

- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำหมัน จำนวน 5 แห่ง ได้รับถ่ายโอนจากกรมพัฒนาชุมชน จำนวน 1 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านน้ำหมัน ตั้งอยู่ที่ หมู่ 5 ตำบลน้ำหมัน ให้บริการครอบคลุม จำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ 3,4,5,9 มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 60 คน ผู้ดูแลเด็กจำนวน 4 คน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำหมันจัดตั้งเอง มีจำนวน 4 ศูนย์ คือ 1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านปางหมื่น ตั้งอยู่หมู่ที่ 11 ตำบลน้ำหมัน ให้บริการครอบคลุม จำนวน 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 11, 7 มีจำนวนนักเรียน 26 คน ครูผู้ดูแลเด็ก จำนวน 1 คน 2. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านวังห้วยดอย ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลน้ำหมัน ให้บริการครอบคลุม จำนวน 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2, 12 มีจำนวนนักเรียน 30 คน ครูผู้ดูแลเด็ก จำนวน 2 คน 3. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านน้ำรี ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำหมัน ให้บริการครอบคลุม จำนวน 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 6, 10 มีจำนวนนักเรียน 25 คน ครูผู้ดูแลเด็ก จำนวน 2 คน 4. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านน้ำต๊ะ ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลน้ำหมัน ให้บริการครอบคลุม จำนวน 1 หมู่ บ้านคือ หมู่ที่ 8 มีจำนวนนักเรียน 13 คน ครูผู้ดูแลเด็ก จำนวน 1 คน

- ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประจำตำบล 1 แห่ง

2) สถาบันและองค์กรทางศาสนา

- วัด / สำนักสงฆ์ 6 แห่ง อยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ได้แก่ วัดจริมปางหมื่น หมู่ที่ 2 ได้แก่ สำนักสงฆ์บ้านวังห้วยดอย หมู่ที่ 4 ได้แก่ สำนักสงฆ์บ้านนาตันโพธิ์ หมู่ที่ 5 ได้แก่ วัดน้ำหมัน หมู่ที่ 6 ได้แก่ สำนักสงฆ์บ้านน้ำลี หมู่ที่ 8 ได้แก่ สำนักสงฆ์บ้านน้ำต๊ะ 3.3 สาธารณสุข - สถานีอนามัยประจำตำบล / หมู่บ้าน 3 แห่ง อยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 1 ได้แก่ สถานีอนามัยบ้านปางหมื่น หมู่ที่ 6 ได้แก่ สถานีอนามัยบ้านน้ำลี หมู่ที่ 9 ได้แก่ สถานีอนามัยบ้านน้ำหมัน

- สถานพยาบาลเอกชน 1 แห่ง

- ร้านขายยาแผนปัจจุบัน 2 แห่ง

4.3 ตลาดของสินค้าเกษตรในชุมชน

กล้วยน้ำว้า

กล้วยน้ำว้าขายส่งพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านทั้งหมด ราคาขาย 1.5 กิโลกรัม/ 4 บาท กล้วยน้ำว้าที่ส่งขายให้พ่อค้าคนกลางมี 2 ชนิด คือ กล้วยที่จะนำไปทำเป็นกล้วยตาก จะมีลักษณะแก่จัดประมาณ 90 % หรือไม่สุกมาก ส่วนกล้วยที่จะนำไปทำเป็นกล้วยอบเนยจะมีลักษณะอ่อนจนถึงแก่ ประมาณ 60-70 % อย่างไรก็ตามพบว่า เกษตรกรนิยมตัดกล้วยขายในลักษณะกล้วยแก่จัด เพราะได้น้ำหนักมากกว่า ทั้งนี้พ่อค้าก็รับซื้อไปตากกล้วยอบเหมือนกัน พ่อค้าคนกลางจะส่งกล้วยน้ำว้าที่รับซื้อส่งให้โรงงานหรือผู้รับซื้อ 2 ช่องทาง คือ กล้วยตากส่งขายที่จังหวัดพิษณุโลก ส่วนกล้วยอบเนยส่งขายที่จังหวัดสุโขทัย โดยขายกล้วยน้ำว้าในราคาเฉลี่ย 5 บาท/กิโลกรัม ส่วนปลีกล้วยขายได้ในราคา 80 บาท/กิโลกรัม โดยจะมีพ่อค้าจากข้างนอกมารับซื้อภายในหมู่บ้าน

ข้าวป่า

ข้าป่าประชาชนส่วนใหญ่นิยมขายข้าป่าสดให้พ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน ราคา กิโลกรัมละ 4 บาท ซึ่งพ่อค้าจะนำข้ามาสับและตากแห้งตามสองข้างทาง ข้าสดประมาณ 3.5 กิโลกรัม จะได้ข้าแห้ง 1 กิโลกรัม ขายได้ในราคา 20 บาท/กิโลกรัม

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

1) ด้านทรัพยากรดินและที่ดิน มีการทำการเกษตรในพื้นที่ภูเขาสูง ขาดการอนุรักษ์ดินและน้ำ ที่ถูกต้อง ทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของดิน ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง ดินเสื่อมโทรม ส่วนใหญ่ทำการเกษตรในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติและขาดเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน

2) ด้านทรัพยากรน้ำ ขาดแคลนแหล่งน้ำทำการเกษตร ไม่มีแหล่งน้ำสำหรับทำการเกษตรในฤดูแล้ง ส่วนน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคส่วนใหญ่ใช้น้ำจากระบบประปาภูเขา ซึ่งได้รับความเสียหายมาจากเหตุการณ์ดินถล่ม

3) ด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรขาดแคลนเงินทุนและประสบปัญหาผลผลิตทางการเกษตรราคาตกต่ำ

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

1. จุดเด่นของพื้นที่

1) ด้านวัฒนธรรม เกษตรกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นชาวพื้นเมืองที่ใช้ภาษาคำเมืองทางเหนือ เป็นภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและไม่มีชาวไทยภูเขาต่างๆอาศัยอยู่เหมือนพื้นที่อื่นๆ จึงไม่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนในเมือง ทำให้การติดต่อสื่อสารได้ง่าย

2) ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินของราษฎรในพื้นที่สามารถอยู่ร่วมกับป่าธรรมชาติได้อย่างสมดุล กล่าวคือ

- พื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงปล่อยให้เป็นป่าต้นน้ำลำธารและปรับปรุงสภาพป่าให้สมบูรณ์โดยมีมูลนิธิพุทธฯและหน่วยจัดการต้นน้ำลำธาร กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ปันผู้ดูแล โดยชุมชนมีส่วนร่วม โดยการจ้างแรงงานชาวบ้านในการปลูกป่าและดูแลรักษาป่าและป้องกันไฟป่า

- พื้นที่ภูเขาสูงที่มีความสูงและความลาดชันไม่มากนัก ทางกรมป่าไม้ได้เข้าไปจับพิกัดและกำหนดเขตพื้นที่ทำกินให้กับชาวบ้านว่าสามารถจะทำมาหากินได้บริเวณไหน และห้ามมีการบุกรุกพื้นที่ป่าและให้ส่วนราชการต่างๆ เข้าไปพัฒนาคนและส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน ให้สามารถดำรงชีพอยู่ในป่าได้โดยไม่ทำลายป่า โดยให้ใช้พื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ เป็นภูเขาสูงมีความลาดชัน ชาวบ้านใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยการปลูกกล้วยน้ำว้าและข้า การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ขาดการจัดทำระบบอนุรักษ์ที่เหมาะสม สถานีพัฒนาที่ดินอุดรดิตถ์ จึงเข้าไปดำเนินการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยจัดทำคันคูรับน้ำรอบขอบเขา ร่วมกับการปลูกหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของดินและสนับสนุนกล้าไม้ผลให้ปลูกตามคันคูรับน้ำรอบขอบเขา เพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียว เพิ่มพื้นที่ป่าให้มีความเขียวขจีและสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในอนาคต

3) ด้านการประกอบอาชีพ อาชีพหลักของประชาชนคือ การปลูกกล้วยน้ำว้าและขายข้าป่า ซึ่งเป็นพืชที่ปลูกง่าย ดูแลรักษาไม่มากนัก โดยเฉพาะข้าป่าเป็นพืชที่ขึ้นเองตามสวน และขณะนี้ได้มีการ

นำมาขยายพันธุ์และปลูกเป็นพืชแซมในสวนกล้วยน้ำว้า ซึ่งสามารถทำรายได้ให้กับราษฎรได้ ตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตามถ้ามีการแปรรูปและมีตลาดที่แน่นอนก็จะทำให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น

2. ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูงและป่าไม้ค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งราษฎรมีความชำนาญในการปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น รวมทั้งมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ตลอดจนหน่วยงานต่างๆ มีความพร้อมในการฟื้นฟูสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินและป่าต้นน้ำลำธาร ทำให้โครงการฯ มีศักยภาพในการพัฒนาการเกษตรภายใต้ระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำที่เหมาะสม การส่งเสริมกระบวนการแปรรูปผลผลิตการเกษตรของชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิต การฟื้นฟูป่า ต้นน้ำ และเสริมสร้างป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งอาหารชุมชนและการส่งเสริมและพัฒนาความเข้มแข็งของ ระบบ เต อ น ภู ย ธรรมชาติแบบมีส่วนร่วมในชุมชน

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

1) ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ เน้นดูแลป่าไม้ให้ยังประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยการสร้างป่าแนวกันชนและทำวนเกษตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยใช้สารชีวภัณฑ์ รวมทั้งการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการส่งเสริมและสาธิตอาชีพด้านการเกษตร เช่น ข้าวไร่ เลี้ยงปลาในกระชังและปลูกพืชผักผลไม้ พัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์น้ำ และเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำในแหล่งธรรมชาติ เพื่อสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชนให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และส่งเสริมอาชีพนอกเกษตร เช่น การแปรรูป การถนอมอาหารและการตัดเย็บเสื้อผ้าเพื่อเป็นรายได้เสริม ตลอดจนสร้างศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง

3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม และการเสริมสร้างภูมิปัญญาทางบัญชี

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค

5) ด้านการวิจัย เน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษา ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำภาค ตำบลบ่อภาค อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

1. ความเป็นมา

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จทรงงานโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่ภูซัด ภูเมียง ภูสอยดาว อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลบ่อภาค อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2549 ทรงมีพระราชเสาวนีย์ให้มีการพัฒนาการประกอบอาชีพด้านการเกษตร เช่น พันธุ์ข้าว การปรับปรุงดิน การขาดแคลนน้ำด้านการเกษตร การเลี้ยงสัตว์และการประมง เป็นต้น ตลอดจนมติดมธรัฐมนตรและนโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีมติเกี่ยวกับการเร่งรัดพัฒนาการส่งเสริมอาชีพทางการเกษตรให้แก่เกษตรกรและชาวไทยภูเขา นอกจากนี้เพื่อเป็นการขยายผลการดำเนินงานจากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเดิม มุ่งเพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรและส่งเสริมการประกอบอาชีพการเกษตรและอาชีพเสริม เพื่อให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง เพิ่มรายได้ เพื่อให้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จะได้ลดการบุกรุกป่า รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน จังหวัดสุรินทร์จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” พื้นที่ภูซัด ภูเมียง ภูสอยดาว จังหวัดสุรินทร์

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

มีพื้นที่เป้าหมาย 18 หมู่บ้าน คือ

1. ตำบลบ่อภาค หมู่ 1 บ้านนาตอน หมู่ 2 บ้านขุดน้ำมัน หมู่ 3 บ้านลาดเรือ หมู่ 4 บ้านบ่อภาคเหนือ หมู่ 5 บ้านบ่อภาคใต้ หมู่ 6 บ้านรักไทย หมู่ 7 บ้านนุชเทียน หมู่ 8 บ้านร่มเกล้า หมู่ 9 บ้านชำนาญชัย หมู่ 10 บ้านเทอดชาติ หมู่ 11 บ้านหมั่นแสง หมู่ 12 บ้านขุนน้ำค้ำ หมู่ 13 บ้านน้ำจวง หมู่ 15 บ้านรักชาติ หมู่ 15 บ้านสงบสุข หมู่ 16 บ้านน้ำจวงใต้ ตำบลบ่อภาค อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

2. ตำบลนาบัว หมู่ 15 บ้านน้ำแจ้งพัฒนา หมู่ 7 บ้านบึงผลำ ตำบลน้ำกุ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดสุรินทร์

2.2 ภูมิประเทศ

ภูมิประเทศในเขตตำบลบ่อภาค อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ เกือบทั้งหมดมีสภาพเป็นป่าเขาสูงชัน พื้นดินเป็นดินลูกรัง มีที่ราบหุบเขาใช้สำหรับการเกษตรที่มีลำนน้ำภาคไหลผ่านบริเวณตอนกลางตามแนวยาวของพื้นที่ตำบล ซึ่งพื้นที่ของตำบลบ่อภาคมีทั้งสิ้น 570 ตารางกิโลเมตร หรือ 356,250 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเมียง – ภูทอง เขตอุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ เขตอุทยานแห่งชาติน้ำตกภูสอยดาวและป่าสงวนแห่งชาติ

ลุ่มน้ำภาคตั้งอยู่บริเวณตอนเหนือของจังหวัดพิษณุโลก พื้นที่ส่วนใหญ่โดยทั่วไปในเขตลุ่มน้ำภาคจะเป็นภูเขาและป่าไม้ ซึ่งเป็นแหล่งของพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยมีที่ราบระหว่างหุบเขาสลับกันไป โดยพื้นที่ภูเขาจะอยู่บริเวณแนวเทือกเขาตอนบนของพื้นที่ลุ่มน้ำ มีความสูงประมาณ 800 ถึง 1,500 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางขึ้นไป ส่วนพื้นที่ถัดจากบริเวณภูเขาสูงลงมาด้านใต้จะเป็นที่ราบเชิงเขาและที่ราบริมฝั่งลำน้ำภาค สำหรับสภาพภูมิประเทศในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำภาคแบ่งได้เป็น

- เขตพื้นที่แบบภูเขา (slop complex to mountainous) พื้นที่ลักษณะนี้จะเป็นพื้นที่โดยส่วนใหญ่ของลุ่มน้ำ ประกอบไปด้วยภูเขาและเทือกเขาสูง โดยเขตนี้จะตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ตอนบนของลุ่มน้ำ สภาพนิเวศวิทยาโดยส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นป่าธรรมชาติและเป็นป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่โดยส่วนใหญ่เป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
- เขตพื้นที่แบบเชิงเขาถึงลูกคลื่นลอนชัน (rolling to hilly) พื้นที่ลักษณะนี้จะเกิดขึ้นต่อจากพื้นที่แบบภูเขา ไปทางทิศตะวันออกและทางใต้ของลุ่มน้ำ
- เขตพื้นที่แบบลูกคลื่นลอนชันถึงลอนลาด (undulation to rolling) พื้นที่บริเวณนี้จะเกิดขึ้นต่อจากพื้นที่ลอนชันไปทางทิศตะวันออกและทางใต้
- เขตพื้นที่ราบ (nearly level) พื้นที่ลักษณะนี้โดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของลุ่มน้ำเป็นลักษณะของที่ราบเชิงเขาสลับกับลำน้ำ โดยการใช้พื้นที่ในเขตนี้จะเป็นพื้นที่เขตชุมชนและพื้นที่การเกษตร

2.3 ภูมิอากาศ

พื้นที่ของลุ่มน้ำภาคตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำน่าน ซึ่งสภาพภูมิอากาศจัดอยู่ในเขตโซนร้อนแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู (tropical savannah : AW) โดยได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ที่พัดพาเอาความชื้นขึ้นจากทะเลบริเวณเส้นศูนย์สูตรและแถบซีกโลกใต้บริเวณมหาสมุทรอินเดียลักษณะดังกล่าวจะทำให้มีฝนตกชุก ส่วนในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์จะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดพาเอาความหนาวเย็นมาจากสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้สภาพอากาศหนาวเย็นและแห้งแล้ง ในช่วงฤดูเปลี่ยนจากมรสุมลมพายุจรจากทะเลจีนใต้จะพัดไปทางทิศตะวันตกเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งจะทำให้เกิดฝนตกหนักในช่วงเวลาดังกล่าว จากที่กล่าวมาสามารถแบ่งลักษณะภูมิอากาศ ออกเป็น 3 ฤดูกาล คือ

ฤดูฝน	เริ่มในเดือนเมษายน ถึง พฤษภาคมและตุลาคม ถึง พฤศจิกายน
ฤดูหนาว	เริ่มในเดือนพฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์
ฤดูร้อน	เริ่มในเดือนกุมภาพันธ์ ถึง เมษายน

สำหรับปริมาณฝนที่สถานีวัดน้ำฝน อบต. ขาดิระการ อำเภอชาติตระการ มีช่วงข้อมูลระหว่าง พ.ศ. 2558 – 2559 มีปริมาณการแพร่กระจายรายเดือนของฝนดังแสดง (ซึ่งระยะ 2 ปีนี้) ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง ไม่มีฝนตกต้องตามฤดูกาล

พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	รวม
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.5	0	20.5	13.5	35.5

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

มีพื้นที่โครงการประมาณ 570 ตารางกิโลเมตร หรือ 356,250 ไร่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 525.07 ตารางกิโลเมตร รองลงมา เป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ 24.96 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันพื้นที่บริเวณลาดเชิงเขา ราษฎรจะใช้พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่ หรือพืชผักเมืองหนาว เช่น ฝรั่ง กุ้ยช่ายขาว กะหล่ำปลี ผักกาด ถั่วลันเตา ถั่วเหลือง พริก มันสำปะหลัง ข้าวโพด ฯลฯ สำหรับบริเวณที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์นั้นจะตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ตอนล่างของกลุ่มน้ำภาค ซึ่งบริเวณนี้ราษฎรจะใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (งานศึกษาข้อมูลและศักยภาพการพัฒนาแหล่งน้ำแม่น้ำน่าน, กันยายน 2537) ได้ระบุถึงสภาพของลักษณะและสภาพดินในเขตอำเภอชาติตระการ ประกอบด้วยหน่วยดินหลัก 2 ประเภท คือ 33 L และ 34K : Loamy Paleustults/Skeletal Haplustults โดยมีสภาพดินเป็นดินร่วนลึกบนที่ดอนและดินมีศักยภาพการพังทลายสูง อีกทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดินสามารถเสื่อมได้ง่ายและรวดเร็ว ประกอบกับดินขาดน้ำในฤดูแล้ง ทำให้ดินเป็นกรดเล็กน้อย ควรเพิ่มธาตุอาหารโดยการไถกลบเศษพืช ที่เหลือจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต และควรมีการบำรุงดินใส่ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มเติมในอัตราส่วนที่ธาตุอาหารพืชไม่น้อยกว่าปริมาณที่พืชจะดึงดูดออกไป เนื่องจากพื้นที่เป็นพื้นที่ที่มีความลาดดินมีกรวดมาก และเป็นดินต้น ดังนั้น การใช้ที่ดินได้มีข้อแนะนำให้คำนึงถึงการป้องกันการพังทลายโดยวิธีการอนุรักษ์ดิน เช่น การปลูกพืชตามแนวระดับ หรือปลูกพืชให้เป็นแนวที่ขวางความลาดเท มีการจัดทำสวนเกษตรบริเวณที่มีเศษหินมาก โดยควรปล่อยให้คงสภาพป่าที่หนาแน่นตามธรรมชาติ

2.5 แหล่งน้ำ

ลำน้ำภาคมีต้นกำเนิดจากแนวเทือกเขาภูสอยดาวและบริเวณแนวเทือกเขาระหว่างเขตติดต่ออำเภอบ้านโคก จังหวัดอุตรดิตถ์กับอำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก มีทิศทางการไหลไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ผ่านบ้านข่านาญชัย บ้านบ่อภาค บ้านลาดเรือ บ้านนาตรอน บ้านนาจาน บ้านป่าคา บ้านชาติตระการ แล้วไหลลงแม่น้ำแควน้อย

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าม้ง และ ไทยพวน มีประชากร รวม 10,449 คน 2,862 ครัวเรือน

ชื่อหมู่บ้าน	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ	จำนวน ครัวเรือน	จำนวน ประชากร (คน)
นาตอน	1	บ่อภาค	ชาติตระการ	305	572
ขุดน้ำมัน	2	บ่อภาค	ชาติตระการ	235	719
ลาดเรือ	3	บ่อภาค	ชาติตระการ	142	413
บ่อภาคเหนือ	4	บ่อภาค	ชาติตระการ	215	588
บ่อภาคใต้	5	บ่อภาค	ชาติตระการ	92	291
รักไทย	6	บ่อภาค	ชาติตระการ	94	253
นุชเทียน	7	บ่อภาค	ชาติตระการ	51	184
ร่มเกล้า	8	บ่อภาค	ชาติตระการ	197	959
ชำนาญจ้อย	9	บ่อภาค	ชาติตระการ	51	160
เทิดชาติ	10	บ่อภาค	ชาติตระการ	51	196
หมั่นแสวง	11	บ่อภาค	ชาติตระการ	51	155
ขุนน้ำคืบ	12	บ่อภาค	ชาติตระการ	261	1,120
น้ำจวงเหนือ	13	บ่อภาค	ชาติตระการ	283	1,138
รักชาติ	14	บ่อภาค	ชาติตระการ	51	195
สงบสุข	15	บ่อภาค	ชาติตระการ	129	795
น้ำจวงใต้	16	บ่อภาค	ชาติตระการ	191	1,036
บึงผลำ	7	น้ำกุ่ม	นครไทย	160	453
น้ำแจ้งพัฒนา	15	นาบัว	นครไทย	303	1,222
รวม 18 หมู่บ้าน				2,862	10,449

ที่มา : สำนักประมวลผลทะเบียนราษฎรภาค 6 จังหวัดพิษณุโลก ณ กุมภาพันธ์ 2559

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการฯ จำนวน 10,449 คน 2,862 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าม้งและไทยพวน ครัวเรือนเกษตรกรรมอาชีพหลักทางการเกษตร คือ ทำนา ทำไร่ และการเลี้ยงวัว สุกร และสัตว์ปีก เพื่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนการปลูกพืช พริก กระชายดำ เป็นรายได้หลัก และมีอาชีพนอกภาคเกษตร ได้แก่ รับจ้างทั่วไปและค้าขาย รายได้เฉลี่ยประชากร 55,950 บาท/ครัวเรือน/ปี

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) เกษตรกรมีสภาพยากจน ผลิตอาหารไม่เพียงพอต่อการบริโภคและไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน
- 2) ขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และน้ำเพื่ออุปโภค - บริโภค โดยเฉพาะฤดูแล้ง เดือนพฤศจิกายน - กุมภาพันธ์ เนื่องจากระดับน้ำฝนลำน้ำภาคอยู่ในระดับต่ำกว่าพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์
- 3) สภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงมากเป็นพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกเพื่อทำกินมาแต่ดั้งเดิม ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าว กองทัพภาคที่ 3 ได้ขออนุญาตกรมป่าไม้จัดสรรให้ราษฎรทำกินได้อย่างต่อเนื่อง ไม่มีการบุกรุกใหม่ รวมทั้งสภาพดินขาดความอุดมสมบูรณ์
- 4) พื้นที่หมู่บ้านโครงการอยู่ห่างไกลและตั้งอยู่กระจัดกระจาย

5.2 ศักยภาพของการพัฒนา

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

พื้นที่โครงการฯ มีแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งมีสัตว์น้ำหลากหลายชนิด ที่สามารถพัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ต่อการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์น้ำมีศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูงจังหวัดพิษณุโลก และแปลงทดสอบต้นแบบ ซึ่งทำการทดสอบสาธิตและเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรเกี่ยวกับพืชในพื้นที่

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่โครงการเป็นพื้นที่แหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูงและป่าไม้ค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งราษฎรมีความพร้อมในการร่วมมือในการพัฒนาด้านต่างๆ รวมทั้งมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การส่งเสริมอาชีพและพัฒนาชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยองค์ความรู้จากหน่วยงานและภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ตลอดจนการเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำเพื่อเป็นแหล่งอาหารโปรตีนของชุมชน

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสอดคล้องกับสภาพปัญหาและศักยภาพในการพัฒนาข้างต้น จึงกำหนดแนวทางการพัฒนาดังนี้

1) ด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูป้องกันรักษาป่าต้นน้ำและการส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน เน้นดูแลป่าไม้ให้ยังประโยชน์อย่างยั่งยืน และปลูกป่าฟื้นฟูในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยการสร้างป่าแนวกันชนและทำวนเกษตรทำแนวกันไฟ จัดทำฝายต้นน้ำ การอนุรักษ์ดินและน้ำ รวมทั้งการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยการใช้สารชีวภัณฑ์ รวมทั้ง การกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

2) ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอาชีพ เน้นการส่งเสริมและสาธิตอาชีพด้านการเกษตร เช่น ข้าวไร่ เลี้ยงปลาในกระชัง และปลูกพืชผักผลไม้ และพัฒนาอาชีพการเลี้ยงสัตว์น้ำและเพิ่มผลผลิตสัตว์น้ำในแหล่งธรรมชาติ เพื่อสร้างแหล่งอาหารโปรตีนในชุมชนให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และส่งเสริมอาชีพนอกเกษตร เช่น การแปรรูป การถนอมอาหารและการตัดเย็บเสื้อผ้าเพื่อเป็นรายได้เสริม ตลอดจนสร้างศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง

3) ด้านพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต เน้นด้านส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มแบบสหกรณ์ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมและการเสริมสร้างภูมิปัญญาทางบัญชี

4) ด้านโครงสร้างพื้นฐานเน้นการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค

5) ด้านการวิจัยเน้นการต่อยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นและการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเพิ่มมูลค่าและแหล่งธนาคารอาหารในชุมชน

โครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำหมัน

อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

1. ความเป็นมา

จังหวัดเลยเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชันทอดยาวในแนวเหนือ - ใต้ ทั้งด้านตะวันออก และตะวันตกของจังหวัด โดยบริเวณเทือกเขาทางด้านตะวันตกเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ส่วนทางด้านตะวันออกเทือกเขาส่วนใหญ่เป็นเนินลอนลาด และเขาลูกโดดๆ ไม่สูงมากนัก เทือกเขาทั้งสองแนวมีความลาดเทลงทางด้านตอนกลางของจังหวัด มีแหล่งต้นน้ำ ลำธารสำคัญ 4 สาย ประกอบด้วย แม่น้ำโขง แม่น้ำเหือง แม่น้ำเลย และแม่น้ำหมัน ล้วนเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญต่อการดำรงชีพของประชากรจังหวัดเลย ซึ่งใช้ในภาคการเกษตร อุปโภค และบริโภค ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจังหวัดเลย ถูกทำลายเป็นอย่างมากสาเหตุจากการทำลายป่าเพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตร การไถพรวนไม่ถูกวิธี มีการใช้สารเคมีทำการเกษตรมากทรัพยากรดินถูกชะล้างพังทลาย แหล่งน้ำธรรมชาติต้นน้ำทำให้มีไม่เพียงพอต่อภาคการเกษตร การอุปโภคและบริโภคทำให้ความสมดุล ของธรรมชาติเสียไป ทรัพยากรน้ำถูกปะปนด้วยสารเคมีทำให้สัตว์น้ำไม่สามารถดำรงชีพตามวิถีชีวิตปกติได้ ประกอบกับพื้นที่ดังกล่าวมีปัญหาด้านความมั่นคง เนื่องจากพื้นที่ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ดังนั้น เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติ และมีพระราชประสงค์ที่จะให้พสกนิกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูง ตระหนักถึงความสำคัญ ของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าไม้ อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และให้ราษฎรสามารถดำรงชีวิตอยู่กับป่า ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน จังหวัดเลย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง ซึ่งสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายเป็นอย่างมาก กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงได้มอบหมายให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเลย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมบูรณาการจัดทำแผนแม่บทโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ระยะ 2 ปี (พ.ศ.2558 - 2559) เสนอต่อผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน) ในฐานะกรรมการและเลขานุการโครงการเพื่อร่างโครงการเสนอต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และคณะรัฐมนตรีเห็นชอบต่อไป ทั้งนี้เพื่อขยายผลโครงการ “รักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดิน” ในเขตพื้นที่จังหวัดเลยเพิ่มเติมอีก 1 ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำหมัน ในเขตพื้นที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นต่อไป

2. ลักษณะทั่วไป

2.1 ที่ตั้ง

ลุ่มน้ำหมัน มีพื้นที่เป้าหมาย 12 หมู่บ้าน 1 ตำบล 1 อำเภอ มีพื้นที่ทำการเกษตร 40,044 ไร่ ประกอบด้วย บ้านน้ำหมัน หมู่ที่ 1 บ้านน้ำเย็น หมู่ที่ 2 บ้านนาหว้าน้อย หมู่ที่ 3 บ้านหมากแข้ง หมู่ที่ 4 บ้านห้วยมุ่น หมู่ 5 บ้านตูปค้อ หมู่ที่ 6 บ้านกกจาน หมู่ที่ 7 บ้านห้วยมุ่น หมู่ 8 บ้านแก่งครก หมู่ที่ 9 บ้านหัวนา หมู่ที่ 10 บ้านหมันขาว หมู่ที่ 11 และบ้านตูปค้อ หมู่ที่ 12 อยู่ในพื้นที่ตำบลกกสะทอน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ทั้งนี้บ้านหมันขาว หมู่ที่ 11 แยกออกมาจากบ้านหมากแข้ง หมู่ที่ 4, บ้านตูปค้อ หมู่ที่ 12 แยกออกมาจากบ้านตูปค้อ หมู่ที่ 6

2.2 ภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศในเขตตำบลกกสะทอน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เกือบทั้งหมดมีสภาพเป็นป่าเขาสูงชัน อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและมีบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า เกษตรกรบุกรุกป่าสงวนเพื่อทำการเกษตรจำนวนมาก จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม พื้นที่ดินมีลักษณะเป็นดินตื้นมีเศษหินปะปนอยู่ในเนื้อดินเป็นปริมาณมาก บางแห่งมีก้อนหินโผล่กระจายอยู่บนผิวดิน ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำการเกษตร ในบริเวณที่มีความลาดชันสูงมีปัญหาเกี่ยวกับการชะล้างพังทลายของหน้าดินตลอดลำน้ำหมัน ซึ่งมีพื้นที่ 143,750 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเปือย ป่าภูชี้แก้ว ป่าภูเรือ

ลุ่มน้ำหมันตั้งอยู่บริเวณตอนใต้ของจังหวัดเลย พื้นที่ส่วนใหญ่โดยทั่วไปในเขตลุ่มน้ำหมัน จะเป็นภูเขาและป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งของพื้นที่ต้นน้ำลำธารโดยมีที่ราบระหว่างหุบเขาสลับกัน โดยพื้นที่ภูเขาจะอยู่บริเวณแนวเทือกเขาตอนบนของพื้นที่ลุ่มน้ำ มีความสูงประมาณ 700 ถึง 1,200 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ส่วนพื้นที่ถัดจากบริเวณภูเขาสูงลงมาด้านเหนือจะเป็นที่ราบเชิงเขาริมฝั่งลำน้ำหมัน และลำน้ำป่าสัก

2.3 ภูมิอากาศ

พื้นที่ลุ่มน้ำหมันจัดอยู่ในเขตโซนร้อน ฤดูร้อนจะเริ่มในเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนเมษายน ฤดูฝนได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายนที่พัดพาเอาความชุ่มชื้นจากทะเลบริเวณเส้นศูนย์สูตรและแถบซีกโลกใต้ บริเวณมหาสมุทรอินเดีย ลักษณะดังกล่าวจะทำให้มีฝนตกชุก ส่วนในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์จะได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดพาความหนาวเย็นมาจากสาธารณรัฐประชาชนจีน ทำให้สภาพอากาศหนาวเย็นและแห้งแล้ง

ปริมาณน้ำฝนที่สถานีวัดน้ำฝน อำเภอด่านซ้าย (ข้อมูลระหว่างปี พ.ศ.2554 - 2558) มีปริมาณการแพร่กระจายรายเดือนของฝนดังนี้

หน่วยวัด : มิลลิเมตร

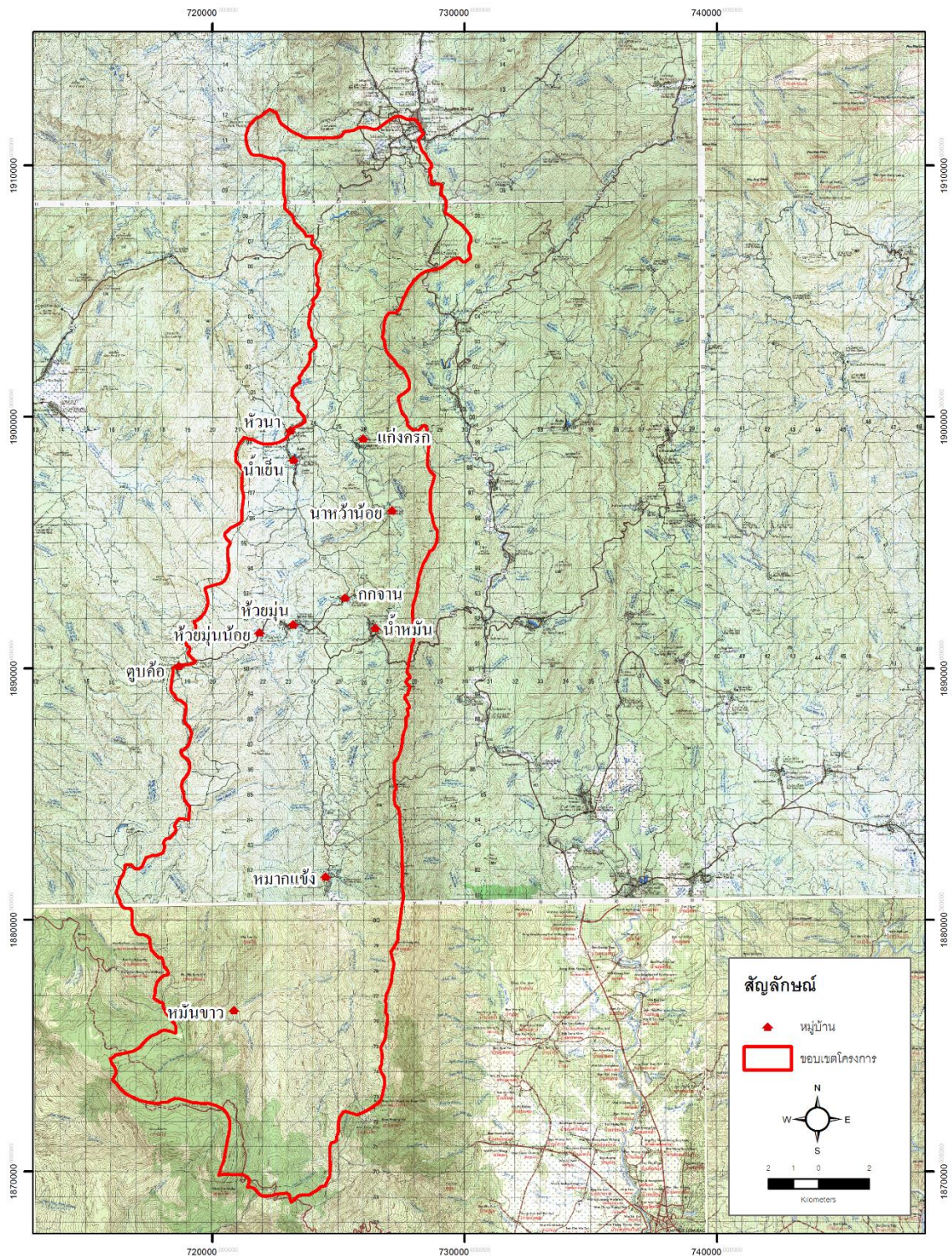
เดือน	ปี 2554	ปี 2555	ปี 2556	ปี 2557	ปี 2558	เฉลี่ย
มกราคม	1.5	31.3	11.3	-	26	14.02
กุมภาพันธ์	8.4	24.4	39.7	1.5	36	22
มีนาคม	140.1	10.4	50.8	19.7	34.9	51.18
เมษายน	90.6	38.5	59.5	78.5	99	73.22
พฤษภาคม	534.8	67.9	177.6	219.7	148.1	229.62
มิถุนายน	481.6	75	100.2	87.8	121.1	173.14
กรกฎาคม	168.8	84.8	224.3	88.9	153.9	144.14
สิงหาคม	438.3	193.8	135.5	213.9	197.8	235.86
กันยายน	408.7	215.8	342.8	153.2	188.4	261.78
ตุลาคม	240.6	33.3	22.5	91.9	102.4	115.2
พฤศจิกายน	8.2	44.7	22.5	74.9	8.7	31.8
ธันวาคม	-	11.7	17	-	35.1	12.76
รวม	2,521.60	831.60	1,289.00	1,030.00	1,151.40	1,364.72

แหล่งข้อมูล : สถานีอุตุนิยมวิทยาเลย

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่ลุ่มน้ำหมัน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเป้อย ป่าภูชี้แก้ว ป่าภูเรือ และบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้ามีพื้นที่ทำการเกษตรจำนวน 143,750 ไร่ พื้นที่บริเวณลาดเชิงเขาราษฎรใช้เพาะปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ชิง ถั่วแดง และข้าวไร่ เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก ปลูกยางพารา ถั่วลิ้นเตา

โครงการรักษน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดินลุ่มน้ำห่มัน

ลักษณะดินในเขตอำเภอด่านซ้าย แยกได้ 4 กลุ่มชุดดิน ได้แก่ กลุ่มชุดดินที่ 27E/35E, 29D/35D, 29E/35E และ 62 โดยมีสภาพเป็นดินเหนียวถึงดินร่วนที่มีเศษหินปะปนมากมักพบในดินชั้นล่าง ซึ่งจะมีศักยภาพการพังทลายสูง อีกทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดินสามารถเสื่อมได้ง่ายและรวดเร็ว ประกอบกับดินขาดน้ำในฤดูแล้งทำให้ดินเป็นกรดเล็กน้อย ควรเพิ่มธาตุอาหารโดยการไถกลบเศษพืชที่เหลือจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต และควรมีการบำรุงดินใส่ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มเติมในอัตราส่วนที่เหมาะสม เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ที่มีความลาดชันและเป็นดินตื้น ดังนั้นการใช้ที่ดินควรคำนึงถึงการป้องกันการพังทลายโดยวิธีการจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ เช่น การปลูกพืชตามแนวระดับหรือปลูกพืชเป็นแนวขวางความลาดเท การทำคันคูรอบเขา หรือปลูกหญ้าแฝก เป็นต้น

2.5 แหล่งน้ำ

ลำน้ำหมันมีต้นกำเนิดจากแนวเทือกเขาภูมโนโล เขตพื้นที่บ้านหมันขาว หมู่ที่ 4 ตำบลกกสะทอน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และเขตติดต่อเทือกเขาภูหินร่องกล้า ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีทิศทางการไหลของน้ำไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านบ้านหมันขาว บ้านน้ำหมัน บ้านนาหว้าน้อย บ้านแก่งครก ตำบลกกสะทอน อำเภอด่านซ้าย และบ้านห้วยนาญ บ้านหนองฟ้าแลบ บ้านบุงกุ่ม บ้านนาหอ ตำบลนาหอ บ้านนาหมูน บ้านนาดี บ้านนาทอง บ้านกกแหน ตำบลนาดี ไหลลงสู่แม่น้ำเหือง บริเวณบ้านปากหมัน ตำบลปากหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

3. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ จำนวน 9 หมู่บ้าน 2,201ครัวเรือน 7,877 คน ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง จำนวน 2 หมู่บ้าน และชาวไทยภูเขาเผ่าถิ่นและเผ่าลัวะ จำนวน 1 หมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 12 หมู่บ้าน

	หมู่บ้าน	หมู่ที่	ครัวเรือน	ประชากร			พื้นที่ถือครอง (ไร่)	รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน/ปี (บาท)	รายได้ต่อหัว/ปี (บาท)
				ชาย	หญิง	รวม			
ลุ่มน้ำหมัน	น้ำหมัน	1	293	429	423	852	6,028	298,607	102,689.97
	น้ำเย็น	2	222	399	414	813	6,460	298,095	81,398.63
	นาหว้าน้อย	3	132	230	237	467	3,859	237,068	67,008.51
	หมากแข้ง	4	218	426	429	855	9,250	191,835	48,912.32
	ห้วยมุ่น	5	180	268	296	564	3,748	245,607	78,385.21
	ตูปค้อ	6	154	335	314	649	อยู่ระหว่างตรวจสอบ	259,229	61,511.97
	กกจาน	7	179	342	325	667	4,309	302,770	81,253.12
	ห้วยมุ่น	8	222	401	357	758	4,250	198,407	58,108.65
	แก่งครก	9	107	167	155	322	3,617	302,640	100,566.71
	ห้วยนา	10	189	315	317	632	8,578	180,913	54,102.15
	หมันขาว	11	174	285	290	575	365	30,000	9,078.26
	ตูปค้อ	12	131	368	355	723	อยู่ระหว่างตรวจสอบ		-
	รวม	12	2,201	3,965	3,912	7,877	50,464		
แหล่งที่มา : ที่ทำการปกครองอำเภอด่านซ้าย									

หมายเหตุ ชาวไทยภูเขามี 3 บ้านคือ บ้านตูปค้อ หมู่ที่ 6 และ12 เป็นชาวเผ่าม้ง และบ้านหมันขาวหมู่ที่ 11 เป็นชาวเผ่าถิ่นและเผ่าลัวะ

4. สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ราษฎรที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำหมันมีอาชีพหลักทางการเกษตรคือ การทำนาและปลูกข้าวไร่เพื่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกซิงเป็นรายได้หลัก เลี้ยงวัว เลี้ยงสุกรเป็นรายได้อีก อาชีพนอกภาคการเกษตร ได้แก่ รับจ้างทั่วไปและค้าขาย

5. ปัญหา อุปสรรคและศักยภาพของชุมชน

5.1 ปัญหา

- 1) เกษตรกรในพื้นที่มีสภาพยากจน ผลิตอาหารไม่เพียงพอต่อการบริโภคและไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน
- 2) ขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร โดยเฉพาะในฤดูแล้งช่วงเดือนพฤศจิกายน - กุมภาพันธ์ เนื่องจากระดับน้ำของลำน้ำหมั่นอยู่ในระดับต่ำกว่าพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์
- 3) เส้นทางคมนาคม เป็นทางลูกรัง ภูเขาลาดชันไม่สะดวกในการเดินทาง
- 4) พื้นที่ป่าต้นน้ำถูกทำลาย เป็นสาเหตุให้เกิดภัยพิบัติบ่อยครั้ง
- 5) ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน และการปลูกพืชไม่ถูกต้อง ตามหลักวิชาการ

5.2 ศักยภาพของชุมชน

5.2.1 จุดเด่นของพื้นที่

พื้นที่ลุ่มน้ำหมั่นมีแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งมีสัตว์น้ำหลากหลายชนิดที่สามารถพัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ต่อการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์น้ำได้ มีศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง, ศูนย์พัฒนาการเกษตร ที่สูงจังหวัดเลย และแปลงทดสอบต้นแบบทางการเกษตร ซึ่งทำการทดสอบสาธิตและเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรเกี่ยวกับพืชในพื้นที่

5.2.2 ศักยภาพในการพัฒนา

พื้นที่ลุ่มน้ำหมั่นเป็นแหล่งต้นน้ำธรรมชาติ เป็นพื้นที่สูง และสามารถฟื้นฟูป่าให้เข้าสู่สภาพที่สมบูรณ์ได้ รวมทั้งราษฎรมีความพร้อมและให้ร่วมมือในการพัฒนาด้านต่างๆ และมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การส่งเสริมอาชีพและพัฒนาชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยการนำไปสู่การสร้างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ตลอดจนการเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำเพื่อเป็นแหล่งอาหารโปรตีนของชุมชนในอนาคตได้

5.3 แนวทางการพัฒนา

เพื่อสนองแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชเสาวนีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ แนวทางการดำเนินงานของโครงการรักษาน้ำเพื่อพระแม่ของแผ่นดินลุ่มน้ำหมั่น อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จึงมุ่งที่จะให้ชุมชนมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้และฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมีจุดเน้น ดังนี้

- 1) ฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อเป็นแหล่งซับน้ำธรรมชาติ (water bank)
- 2) ส่งเสริมกระบวนการการเรียนรู้ โดยการสาธิตการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมโดยมีศูนย์บริการและพัฒนาเป็นศูนย์กลางเครือข่ายการเรียนรู้
- 3) ส่งเสริมแหล่งอาหารชุมชน (Food bank) และฟื้นฟูความหลากหลายทางธรรมชาติของพืชพรรณท้องถิ่น
- 4) เสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน
- 5) ศึกษาวิจัยองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน